

OKÄNDA HISTORIE(R)

En antologi från Skaraborgs Akademi

OKÄNDA HISTORIE(R)

En antologi från Skaraborgs Akademi

Karl-Erik Tysk (red.)

Boken är tryckt med bidrag från *Grevillis fond*

Skaraborgs Akademi
Sekreterare: Karl-Erik Tysk
karlerik.tysk@gmail.com

© Författarna och Skaraborgs Akademi
Omslagsbild: Brita Mårtenson 1962, 41 år gammal
Tryckt av Nya Skaraborgs Tryckeri AB, Skövde 2024
ISBN 978-91-987318-3-5

INNEHÅLL

Förord	7
Carl Henrik Ohlsson	
Från Kinnevikens strand till bäst i bandyland	9
Sören Häggroth	
Slaget om rälsen	41
Marianne Ahrne	
När Gwendolyn och jag fick valpar	53
Anja Praesto	
Riksgalningen och den fula blomman	71
Sören Holmberg	
Västgötaherrarnas misslyckade uppror	79
Barbro Lennéer Axelson	
Hemligheter	95
Jan Mårtenson	
Vägen hem	111
Bengt Knutsson	
Min livsledsagarinna	121
Madelene Sandström	
Ester – världens mest okända konstnär	141
Åsa Brandt	
Min mor Anna Olivia Blom	149
Karl-Erik Tysk	
Jag såg dig – och från denna dagen	159

FÖRORD

Årets bok innehåller mer eller mindre okända historier med anknytning till Skaraborg. De spänner över ett vitt fält med utblickar till främmande län och länder, från hemligheter till öppna sår, från 1500-talet till dags dato.

Både människor och djur får den uppmärksamhet de kanske inte alltid erhåller i en kultur som lyfter fram det kända, ofta på bekostnad av det originella.

Carl Henrik Ohlsson är säkert först ut på plan att berätta det framgångsrika bandylaget Villas historia, som fascinerar, inte bara dem som följer lagets alla rörelser.

I Sören Häggroths artikel ser vi hur västra stambanans dragning påverkade de skaraborgska städernas utveckling och gav Skövde den fördel den staden idag har över de andra.

Vem kan motstå dramatiken i Gwendolyns nedkomst som Marianne Ahrne med stor inlevelse och språklig finess gör känd för oss som sätter djuren högt på vår värdeskala.

I Tidaholm var den märklige artisten Errol Nordstedt, alias Eddie Meduza, under flera år verksam och lockar som Anja Praesto beskriver stora skaror i sina fotspår.

Sören Holmberg berättar om Västgötaherrarnas uppror, ett misslyckat försök att återställa ordningen efter Gustav Vasas statskupp, som tvingade Skaras siste katolske biskop i landsflykt.

Barbro Lennéer Axelson ger oss en mera saklig inblick i hemligheternas värld, den som vi alla lever i men för de allra flesta av förklarliga skäl är okänd.

Ett kärleksfullt minne av sin mor, Brita Mårtensson förmedlar författaren och sonen Jan som mer än många gett Tidaholm ett ansikte i den litterära världen.

Med inblickar i den akademiska världen påminner oss Bengt Knutsson om en mångsidig begåvning utöver det vanliga, den livsledsagarinna som han hade turen att träffa.

Världens mest sedda konstnärer behöver inte vara de mest kända. Det visar Madelene Sandström i sin teckning av etikettillustratören Ester Andersson som verkade i Tidaholm.

Åsa Brandt ger i sitt fängslande porträtt av sin mor vid handen hur en relativt okänd konstnärlig talang har vida-reutvecklats i hennes eget konstnärliga liv.

Slutligen stannar redaktören inför en omvälvande händelse i övergången mellan barndom och tonår, när han mötte någon som han fortfarande inte kan släppa.

Redaktören

CARL HENRIK OHLSSON

FRÅN KINNEVIKENS STRAND TILL BÄST I BANDYLAND

Villa Lidköpings bandyklubb firar 90-årsjubileum 2024 samt även 40-årsjubileum för damlaget, med att vinna fem av sex möjliga SM-guld för elitens herrar och damer inklusive juniorer. Dessutom är denna unika förening världens största bandyklubb, vilket skapar såväl topp- som breddidrott av världsklass samt proaktivt samhälls-engagemang. Denna artikel i Skaraborgs Akademis årliga antologi, vill belysa fenomenet Villa från Kinnevikens strand till bäst i bandyland. Själv är jag en av många elit-idrottstörstande skaraborgare, som genom livet fått förmånen att följa klubben i med- och motgång, som supporter och sponsor. Därför platsar det även som eget kapitel i mitt liv "mett i väla". Dessutom finns det få andra sporter med så många traditioner och sådan idealitet som bandy med till exempel annandagsderbyn, bandyportföljer och en avgörande SM-final på neutral plan. Det är väl värt att slå vakt om, i en tid då idrottsutövning på elitnivå är så starkt förknippat med kommersialisering!.

Så började det

Villas första bandylag poserar i sina nya dräkter,
som finns kvar än idag

Föreningen bildades torsdagen den 18 januari 1934 av fjorton bandyentusiaster. Namnfrågan var inget problem; klubben döptes redan vid första mötet till Villa Bandyklubb efter den stora och fina herrgården Villa Giacomina byggd av greve Gustaf Piper som även hade Stola säteri och Mariedal. Villa Giacomina ligger vid Vänerns strand i Kinneviken där Villapojkarna började spela bandy på isen. Godset hette Jerneväg men döptes om av greven 1819 för att hedra sin hustru Jaquettes minne. Giacomina är den italienska namnformen för Jacqueline. Medlemsavgiften i Villa bestämdes till 25 öre per månad. Under första året spelades några vänskapsmatcher med blandade resultat. I första matchen mot Söne blev det storseger med 10–0, men sedan gick det sämre och förluster noterades mot Råda, Lundsbrunn och Järpås. För att få ekonomisk grund att stå på ordnades under premiäråret två fester, där intäkterna blev så stora att två omgångar dräkter kunde köpas. Dräkterna var för övrigt av så fin kvalitet

att de ibland kommer till användning än idag. Under de första åren spelades inte så många matcher. 1935 tog Villa initiativet till en pokalserie för Lidköpingsorten, där övriga lag var Solhagen, Mellby, Tun och Söne. Serien vanns överlägset av Villa. Nästföljande år utökades serien med Järpås och Råda, men inte heller nu gick Villa att stoppa. Nu ansågs A-laget för starkt för pokalserien, B-laget fick träda till och representationslaget fick efter medlemskap i Västergötlands Bandyförbund delta i Skaraborgsserien. Första året gick inte lysande, men Villa höll sig kvar. Säsongen 1938–39 kunde den planerade Skaraborgsserien inte slutas. En mul- och klövsjukeepidemi härjade och därför förbjöds folksamlingar. 1940–1941 var intresset och verksamheten lite svalare. Villa spelade i Norra Västgötaserien. De flesta av spelarna tjänade fosterlandet under andra världskriget och med ständiga lagproblem fick Villa nöja sig med seriens femteplats. 1944–1945 blev klubbens hittills mest framgångsrika säsong. Norra Västgötaserien vanns men i kvalet till division två blev Sjödalén för svårt. B-laget vann samma år Skaraborgsserien. Medaljutdelning för seriesegrarna ordnades i samband med sillsexa på Lockörn, en sillsexa som blev ett minne för livet. Nästa år lyckades Villa inte upprepa mästartakterna. Men en tredjeplats var inget att skämmas för.

Hittills hade matcherna spelats på sjöisen i Kinnevik, där den för tillfället var som bäst. Varje helg rekades iskvalitet, isdjup med mera, och snöskottning var en ständig uppvärmning, ofta väl så arbetsam som matcherna. Ibland råkade man före matchstart ut för negativa överraskningar som väderombyte, hål uppborrade av metfiskare och utmärkta med granruskor eller kastvindar som

drev målburarna till sjöss! När isen var för tunn, beordrade domarna att man skulle spela med fotbollsliknande hörnor istället för regelrätta bandyhörnor. Allt med omsorg om försvararna som inte kunde samlas alla på en gång på mållinjen, för då sprack isen av tyngden. Nåväl, Kinnevikens är ju långgrund, så några drunkningsolyckor blev det inte, men tillbudet fanns! Den ständigt ambulanderande tillvaron irriterade Villa. Därför spolades en lagom stor is vid Villabadet i Lockörn 1946. Resultatet blev nedslående. A-laget ramlade ur Norra Västgötaserien. Vistelsen i Skaraborgsserien blev dock inte långvarig. Utan förlust och med målkvot 30–1 stod Villa året därefter som suverän seriesegrare. Samtidigt ställde klubben för första gången upp med ett juniorlag. Återkomsten till Norra Västgötaserien medförde en andraplats och som tvåa fick man kvala. Mot IFK Kungälv blev det tvärstopp, 0–4. 1949 grävdes Villa bandygryta och vintern 1950 togs den i bruk vid Lockörns båthamn.

Villas första bandygryta vid Lockörns hamn

1951 revolutionerades seriesystemet. Det ändrades till i stort sett den indelning vi har idag. Villa placerades i division fyra, vann serien och kunde ta steget upp i division tre. Så följde några stillsamma säsonger med uppladdning inför vad som komma skulle. 1955 vann Villa trean, en för klubben smått historisk händelse. Men i kvalet mot Gripen blev det två raka förluster. Under 1955–59 ägde en generationsväxling rum inom klubben. 1956 samlades ungdomar till det första pojklaget, samtidigt som juniorlaget vann klubbens allra första DM. 1960 var den nya kullen spelare "flygfärdiga". Hela Villa jublade över serieseger och direkt uppflyttning till division två.

1960–63 var Villa framförallt med i division två för att se och lära, något som dock inte hindrade klubben från att nå så framskjutna placeringar som tvåa, sexa och trea. Det intensiva ungdomsarbetet började ge resultat och 1961 hemfördes samtliga DM-tecken av Villa för såväl senior-, junior- som pojklag.

Rätt sida bäcken

Villa är ett kvarterslag av ungdomskamrater som slog sig samman och använde de förutsättningar som Vänern och vintern gav. Längre var det så att ingen fick spela i laget utan att bo "på rätt sida bäcken", det vill säga Toftabäcken som är gräns till Lidköping. Symboliskt nog bor min fru och jag nu så att vi har Toftabäcken som gräns mot "stan" i Villaland. Än i dag tackar föreningen sitt ursprung och bjuder på gratis Villabuss Tur och Retur till Arenan. Ortsborna skapar god stämning och vederhäftiga analyser, då många har ett förflutet som Villaspelare och ledare. En riktig idrottskulturupplevelse live!

Kjell " Krullen" Johansson med tröja nummer 7 och dåtidens "högerytter" i Villa var den första värvning som Villa gjorde. Han bodde inne i stan och spelade med Västerlund. Men han började sällskapa med en tjej från Villaland. Det räckte för att Villa skulle vilja locka honom att spela i Villa "på rätt sida bäcken". Allt slutade lyckligt. Kjell blev både mångårig notorisk målskytt i Villa och deras mångåriga tränare, liksom styrelseledamot under fyra år. Han gifte sig med sin kärlek och flyttade till Villaland.

Villas damlag bildas

Villas damlag startades 1984 och firar därför samtidigt 40-årsjubileum. Kerstin Gustafsson är en av initiativtagarna och nestorn för Villas damlags positiva utveckling. Hon var en av nio spelare som sökte sig till Villa BK, när Grästorp Skol IF lade ner sin framgångsrika seniorsatsning efter bland annat två säsonger i damallsvenskan. Av urkunden, ett handskrivet brev daterat 12 mars 1984 till Villas styrelse framgår att följande citat tagit skruv: "Ta er nu samman, tänk till och våga satsa på något som egentligen borde vara en självklarhet i en sådan bandytokig stad som Lidköping". Efter några styrelsemöten, och med stort engagemang från bland annat klubbens dåvarande kanslist Harry Ahlén, beslöts på hösten att starta satsningen på dambandyn. I önskemålen ingick att få egen damtränare, egna träningstider samt dräkter och egen budget inför spelet i division två Västra Götaland.

Den första matchen i serien spelades borta mot Nässjö och vanns av Villa med 1–2 den 15 december 1984, vilket var starten för det framgångsrika damlaget, som prestationsmässigt idag är minst lika bra som herrlaget ! Redan

första säsongen blev Villas damer Svenska Mästare i rinkbandy! Villa gick upp i högsta serien efter säsongen 94/95, men åkte ner direkt säsongen därpå. 1999/01 fick Villa en återbudsplats i Elitserien och spelade i högsta serien till 2006 då damlaget lades ner på grund av spelarbrist. Endast ett flicklag höll igång och tränade. Damsatsningen återupptogs säsongen 2011 för att återigen läggas ner 2013. Sedan 2015 har det inte funnits någon tveksamhet i Villas målmedvetna satsning mot toppen. 2021 togs första av totalt fyra raka SM-guld, ett bättre än herrlaget!

Villas första damlag 1984

Vägen till allsvenskan och första SM-guldet, det vill säga 1960-, 70-, 80- och 90-talet, samt historiska fakta om alla ordförande, ledare, tränare, bästa målskyttar samt flest matcher återfinns på Villas hemsida samt i särtryck för dig som är extra idrotts- och bandytokig. Trevlig läsning på www.vlbk.se "Villa 90 år".

Villa etablerar sig i bandytoppen

Millennieskiftet inleddes 2000–01 med Villa-Lidköpings BK:s 34:e allsvenska säsong. Förväntningarna på laget var stora, men säsongen blev inte vad många hoppades. Efter tuffa matcher i allsvenskan klarades nytt kontrakt i den högsta serien. Juniorlaget blev tvåa i Allsvenska Juniorserien och klart för SM-slutspel. I kvartsfinalen blev det respass mot Nässjö IF. På damsidan blev vårt flicklag klart för SM-slutspel i Strömsbro men besegrades av Edsbyn i finalen och kom därmed tvåa i Sverige, starkt gjort. Villas verksamhetsår 2001–02 blev en av de hittills mest framgångsrika säsongerna. Den största framgången kom i ungdomsverksamheten, där det blev SM-seger för både juniorlag och pojklag sjutton år. A-laget slutade på tredje plats i grundserien, femma i elitserien, utslaget i kvartsfinalen efter femte och avgörande match mot Falu BS. Damlaget blev fyra i serien och klara för slutspel men blev utslaget i SM-semifinalen mot Västerstrand. Villas Vänner blev en ny satsning. Den föll i god jord bland Villas medlemmar och supportrar som lånade ut 1 500 kronor till klubben för att på sätt försöka finansiera nya spelare. Säsongen 2002–03 blev det fjärde plats i grundserien och avancemang till Elitserien, där det blev sjunde plats och kvalmatcher mot Ljusdal för avancemang till slutspelet. I kvartsfinalen väntade fjolårets svenska mästare, Sandvikens AIK, som även blev årets. Förlust i tre raka matcher. Damlaget spelade i Elitserien och slutade på femte plats, vilket ledde till slutspel i serieform, där placeringen blev en sjätte plats vilket inte räckte till semifinalsspel. Säsongen 2003–04 var det 70 år sedan Villa bildades. Det blev inte den säsong med klang och jubel som alla väntat

sig efter en strong början i träningsmatcherna. En tredjeplats i grundserien och avancemang till elitserien, där det blev en sjundeplacering. Kval till slutspel krävdes, men förlust i två matcher mot BolticGöta satte stopp för vidare SM-slutspel. U19 blev seriesegrare och kvalificerade sig därmed till SM-slutspel. Seger i två semifinaler mot Näs-sjö IF gjorde laget klart för en SM-final på Studenternas i Uppsala. Motståndare var Köping, segersiffrorna skrevs till 9-5, och U19 blev Svenska Mästare för andra gången på tre år. Det blev väl årets jubileumskaramell. Damlaget spelade i allsvenskan och placeringen blev en sjätte plats. Säsongen 2004-05 blev en av de mest framgångsrika. Efter en andraplats i grundserien med snudd på serieseger stod A-laget för första gången någonsin som segrare i elitserien. Därefter avverkades Broberg/Söderhamn i tre raka kvartsfinaler. I semifinalen väntade förra årets svenska mästare Edsbyns IF som efter fyra matcher stod som segrare. Genom ett samarbetsavtal med Lidköpings AIK spelade några från A-truppen i LAIK:s A-lagsmatcher för att få speltid. Detta innebar att klubben inte hade BK Kinnevik i spel under säsongen. Damlaget spelade i elitserien och slutade där på sjätte plats. Det ledde till slutspel i serieform där placeringen blev sexa, vilket inte räckte till spel i semifinal. Säsongen 2005/2006 nådde A-laget en tredjeplats i grundserien och en sjundeplats i elitserien. I åttondelsfinalen mot Falu BS blev det oavgjort på bortaplan och förlust på hemmaplan. Därmed tog årets säsong slut för laget redan där och då. En stor besvikelse för den trogna publiken. De la Gardiegymnasiet med flera spelare från Villa har deltagit i Skol-SM och vann Kronprinsens pokal för femte året i rad. Damlaget spelade i Elitserien

och slutade på en sjätteplats. En grupp yngre flickor tränade regelbundet men deltog ej i seriespel. Säsongen 2006/2007 nådde representationslaget en fjärdeplats i grundserien och en sjundeplats i Elitserien. I åttondelsfinalen mot Broberg blev det förlust både på bortaplan och hemmaplan. Därmed tog årets säsong slut lika snöpligt som året innan. Säsongen 2007/2008 nådde representationslaget en femteplats i elitserien. Det blev förlust i kvartsfinalen mot Hammarby. Årets glada nyhet var att beslut fattats om att Sparbanken Lidköping Arena skulle byggas i anslutning till Isstadion. Byggstarten beräknades till hösten 2008 och förhoppningen var att den skulle kunna tas i bruk annandag jul 2009. Verksamhetsåret 2008–09 var Villa Lidköping BKs 75:e inom bandysporten. Resultatmässigt nådde representationslaget en tionde plats i elitserien och deltog därmed inte i slutspel. Säsongen inleddes som vanligt med den mycket uppskattade Villadagen på Lockörn. Mer än hundra ungdomar i åldrarna 5–17 år deltog. Villas A-lagstrupp stod för träningspass med ungdomarna. Dagen användes även till ett utbildningspass för ungdomsledarna. 75-årsdagen firades med stor baluns på Stadshotellet i Lidköping, med prisutdelning till välförtjänta medlemmar.

Villa flyttar in

Verksamhetsåret 2009–10 blev det premiär för seriebandy inomhus i Lidköping mot Kungälv, detta på annandagen som är bandy-Sveriges "Nationaldag", ofta med derbymatcher. Vinst med 9–3 och publiksiffran då var 4 425 personer. Den nya Sparbanken Lidköping Arena stod färdig att tas i bruk. En fantastisk anläggning som skapade

helt nya förutsättningar för bandyns utveckling i Lidköping och som i många år utsetts till årets bandyarena i Sverige. Stora arbetsinsatser gjordes helt ideellt av medlemmarna. Genom dessa insatser har de totala kostnaderna för arenabygget hållits nere. Resultatmässigt nådde A-laget en fjärdeplats i Elitserien och gick därmed till kvartsfinal där man fick möta Edsbyns IF. Det blev fem spännande matcher där Villa drog det längsta strået med tre hemmasegrar. I semifinalen väntade Hammarby IF som tyvärr blev övermäktigt och vann i tre raka matcher. Hammarby blev sedermera svenska mästare. Publiksiiffrorna på hemmamatcherna hamnade på totalt 48 274 personer, att jämföra med 19 093 föregående säsong. Vilken förändring! Genomsnittet per hemmamatch blev 2 840 i publiken, en dubblering. Utvecklingen på den ekonomiska sidan lyfte med nya Sparbanken Lidköping Arena. Omsättningen passerade 10 miljoner kronor med en vinst på 300 000 kronor. Juniorverksamheten drogs åter i gång i klubben, med ett 16- och ett 18-årslag under duktiga ledares coachning.

Inramningen vid Villas hemmamatcher är mäktig i den nya Arenan

Villa konsoliderar sig

Verksamhetsår 2010–11 blev det första året som klubben hade tillgång till is på stor yta inomhus både under höstträningen och spelsäsongen. Året inleddes i augusti med "Sommarbandyskolan". Ett mycket lyckat arrangemang där ungdomar från både Sverige, Norge och Finland bodde i Lidköping och under fem dagar tränade bandy. Villa Lidköping var arrangör för kvalspelet till Svenska Cupen. När sedan seriespelet drog i gång hade föreningen fler lag i gång än på många år. Tillströmningen av ungdomar, både pojkar och flickor, till föreningen har varit stor. Allra störst i de yngsta åldrarna vilket bådär gott för framtiden. A-laget lyckades nå semifinalspel där man tyvärr blev utslaget mot SM-finalisterna Bollnäs. Tack vare nya fina Sparbanken Lidköping arena fortsatte publiken att strömma till. Nästan 50 000 besökte A-lagsmatcherna under säsongen. Villa vann därmed publikligan i elitserien. En titel som Hammarby abonnerat på i många år. Representationslaget kom på fjärde plats i elitserien och gick därmed till kvartsfinal där man fick möta Broberg. Där blev det fem spännande matcher. Villa drog det längsta strået med tre hemmasegrar. I semifinalen väntade Bollnäs som tyvärr vann i tre raka matcher. Villa Restaurang AB som är ett helägt dotterbolag till föreningen har utvecklats väl. Restaurangen, som är belägen i Sparbanken Lidköping Arena, kan nu sammanfatta sitt första fulla verksamhetsår. Förutom arrangemang vid Villa Lidköpings hemmamatcher består verksamheten av tre andra grenar: dagens lunch, andra arrangemang i arenan och slutna sällskap av typen jubileum, bröllop, firmafester och liknande.

Villa Lidköping BK noterade ett mycket starkt år 2011–12. Kulmen på det gångna året var givetvis SM-finalen i Uppsala mot Sandvikens AIK. De sportsliga framgångarna återspeglades publikmässigt och därmed även ekonomiskt. För tredje året i rad kunde Villa Lidköping visa publiksiffror i hemmaarenan på över 50 000. De 18 matcherna sågs totalt av 57 654 personer, vilket betydde ett genomsnitt på 3 203. Matcharrangemangen var mycket uppskattade och lockade även en delvis ny publik. Villa Lidköpings bokslut visade att omsättningen ökat till drygt 14,4 miljoner kr jämfört med 11,7 året innan. Överskottet blev 618 000 kr. Även för det helägda restaurangbolaget blev det en vinst och omsättningen ökade till 8,9 miljoner kr. Totalt omsätts 23,3 miljoner kr. Elitlaget lyckades efter en något trevande inledning av seriespelet mycket bra. Det blev en andraplats i elitserien efter en kamp mot Sandvikens AIK in i sista matchens slutminuter. Efter fem matcher mot IFK Kungälv i kvartsfinalerna och fyra mot Bollnäs i semifinalerna blev det tredje SM-finalen i Villas historia. Sandviken avgick med segern även här, men Villa var i slutminuterna ytterst nära att kvittera till 6-6. Över tjugo lag var igång i seriespel. J 20-laget var ytterst nära SM-final, men föll snöpligt mot Edsbyn i andra semifinalens slutskede. Damlaget spelade i division ett under denna säsong.

Verksamhetsåret 2012–13 blev ett nytt bevis på att Villa Lidköping BK fortsatte att utvecklas positivt både på det sportsliga och det ekonomiska planet. För fjärde året i rad uppvisade Villa ökande publiksiffror på över 50 000 personer i hemmaarenan. De arton matcherna sågs totalt av 63 510 personer, vilket betyder ett genomsnitt på 3 528. Villa Lidköping blev också publikbäst i elitserien före

Hammarby. Ett nytt publikrekord i Sparbanken Lidköping Arena på 5 329 noterades i ena semifinalen mot Sandviken. Elitlaget tog för andra året i rad en andraplats i elitserien. I kvartsfinalerna mot Västerås blev det tre raka segrar. Semifinalerna mot fjolårets finalmotståndare Sandviken blev oerhört rafflande och avgörande till SAIK:s fördel kom först i femte matchen. Damlaget återfanns i division ett. Sportsligt gick det inte så bra, men erfarenhetsmässigt var det ett bra år. Det var tjugotvå ungdomslag i seriespel under säsongen jämfört med nitton säsongen innan. Flickverksamheten har framgångsrikt bedrivits i samarbete med Lidköpings AIK. Sommarbandyskolan är ett annat lyckat inslag som under två veckor i juli lockade över tvåhundra ungdomar från hela Norden. En framtidsgrupp inom Villa Lidköping BK arbetade fram ett långsiktigt material för att fostra egna spelarprofiler att bli väl förberedda för seniorbandy och att kunna bli del av representationslag. Projektet var treårigt och hette "16 till A-lag". Målet var att skapa en stark "blå tråd" där alla inom gruppen hade samma strävan att utvecklas både individuellt och som spelarprofiler.

Villa Lidköpings bokslut för 2012–13 visade att omsättningen ökat till drygt 15 miljoner kronor jämfört med 14,4 året innan. Överskottet blev 723 000 kr. Även för det helägda restaurangbolaget blev det ett bra år. Omsättningen ökade till 9,1 miljoner kronor och resultatet slutade på 223 000 kronor efter dispositioner och skatt. Verksamhetsåret 2013–2014 kan sammanfattas som ett bra år. Sportsligt inleddes året med "Sommarbandyskolan" med 240 ungdomar i augusti och avslutades med att A-laget blev utslaget i den tredje matchen i semifinalen mot Sandviken efter vinst i kvartsfinalen mot Edsbyn och en andra

plats i Elitserien. På damsidan representerades Villa Lidköping genom ett F17 lag som slutade trea i division ett vilket var ett steg framåt. I slutet av september stod Villa Lidköping som arrangör för slutspelet i Svenska Cupen.

Villa Lidköping BK firade 80 år under verksamhetsåret 2014–15. Den ekonomiska ställningen var god med positivt resultat. Villa Lidköping BK kunde vid årsmötet se tillbaka på en rekordstor verksamhet. Trettioen lag var igång under året, vilket är fler än någon gång tidigare. Men efter sju år med positiva ekonomiska resultat blev det nu ett negativt på 659 761 kronor. Det egna kapitalet är dock närmare 2,8 miljoner kronor. Omsättningen uppgick till närmare 15 miljoner kr. Styrelsen vidtog åtgärder för att den kommande säsongen åter skulle innebära plus-siffror. Elitlagets trupp reducerades och flera projekt med nya intäkter planerades in. Ungdomsverksamheten ville ingen pruta på, det är framtiden! Seriespelet för A-laget var lite upp och ner under säsongen. Slutplaceringen i elitserien blev en sjätteplats. I kvartsfinalerna mot Edsbyn övertygade Villa och vann med 3–0 i matcher, varav två på bortaplan. I semifinalerna mot blivande mästarna från Västerås SK blev det emellertid stopp. VSK vann i tre raka matcher. Semifinalplatsen gav Villa plats i finalspelet då det för första gången arrangerade en bronsmatch. Där vann dock Hammarby på ett ganska snöpligt sätt. På damsidan representerades Villa Lidköping genom F17-laget som slutade tvåa i division ett. Det innebär att de duktiga tjejerna fick åka till Härnösand för att spela semifinal. Tyvärr var motståndarna lite för starka det blev förlust. Juniorverksamheten bestod av två P16-, två J18- och ett J20-lag. Alla tre åldersgrupperna gick till slutspel. P 16 gick till semifinal liksom P 18 medan J 20 gick ända till

final. I finalen, som spelades på Tele 2 Arena, blev Vetlanda lite för svårt.

Verksamhetsåret 2015–16 sammanfattades av den avgående ordföranden Anders Fredriksson med följande citat: "Villa Lidköping BK har haft det bästa året hittills i föreningens historia". Omsättningen blev rekordstora 18,3 miljoner kronor och föreningens vinst 222 414 kronor. Från ispremiären i början av augusti till SM-finalen på Tele 2 Arena i mars var verksamheten rekordstor. Totalt hade Villa Lidköping tjugoåtta lag i seriespel. A-laget nådde SM-final för fjärde gången i föreningens historia. Där det blev förlust mot Västerås. Bra sportslig underhållning och fina matcharrangemang har tilltalat en stor publik under året. A-lagets hemmamatcher lockade 58 681 besökare på sjutton matcher. Publikgenomsnittet för A-laget var återigen det bästa i bandysverige. På ungdomssidan blev det också stora framgångar. J 20-laget gick till semifinal, medan P 18 blev svenska mästare efter finalseger mot Västerås. Föreningen ställde upp med ett A-lag i Damallsvenskan och F 17-laget blev trea i flickallsvenskan.

Verksamhetsåret 2016–17 blev lyckosamt på många sätt. Med trettiofyra lag i seriespel blev Villa Lidköping världens största bandyförening. Framgångarna både när det gäller elit-, dam- och ungdomsverksamhet har också varit stor. Ekonomiskt blev det överskott på 300 000 för det gångna spelade året. Sommarbandyskolan och öppen ispremiär med All Star team-motstånd inledde som vanligt verksamhetsåret. Sommarbandyskolan lockade 300 ungdomar och insamlingen till "Bissen Brainwalk" vid ispremiären gav 100 000 kr till hjärnforskningen. Sports-

ligt började också året bra för elitlaget. Svenska cupen avgjordes åter i Lidköping och denna gång med Villa Lidköping som cupmästare. Elitserien blev också framgångsrik och för första gången i nuvarande tappning blev det serieseger för Villa. I kvartsfinalen besegrades Vänersborg i tre raka matcher. I semifinalen blev det förlust i tre raka matcher mot Bollnäs. Bra sportslig underhållning och fina matcharrangemang har tilltalat en stor publik under året. A-lagets hemmamatcher lockade 58 664 besökare på sjutton matcher, ett snitt på 3 451. Damlaget vann övertygande Allsvenskan och spelar nästa säsong i Elitserien. F17 blev seriesegrare i Flickallsvenskan, tog SM-guld samt segrade i World Cup. Villadagen den 17 september var välbesökt och uppskattad och är som vanligt starten på säsongen. Bandyskolan är för barn upp till åtta år där lek på skridskor är det viktigaste. Den lockade hundra barn. Under året har det varit tjugofyra ungdomslag i seriespel, fyra fler än året innan. Dessa har fördelats på tre flicklag, sju P 9, fem P 10, fem P 12 och fyra stycken P 14. Utöver det rent bandymässiga kan Villa Lidköping se tillbaka på ett år med många aktiviteter. Föreningen omsatte under året 17,3 miljoner kronor. Det ekonomiska överskottet blev 300 000 kr. Tillsammans med Villa Restaurang AB, som är ett helägt dotterbolag till föreningen, omsatte koncernen 23,9 miljoner kronor. Restaurangen hade även en bra utveckling under verksamhetsåret.

Verksamhetsåret 2017–18 liknade i stort året innan vad avser breddverksamheten samt sommar- och försäsongssaktiviteterna. Det blev ett bra år med trettio två lag i seriesammanhang, flest i världen. Publikmässigt var även Villa bäst i Sverige med 3 179 åskådare i snitt för herrarna.

Dock en nedgång från året innan. Detta år blev det premiär för damerna i elitserien som lyckades klara nytt kontrakt. Herrarna blev femma i elitserien och vann över Västerås i kvartsfinalen, men förlorade mot Edsbyn i semifinalen, trots en bra start med vinst de två första matcherna innan Edsbyn vände. Villa Restaurang AB har haft ett bra verksamhetsår, samt tecknat ett nytt samarbetsavtal med kommunen, vilket innebär utökat ansvar och möjligheter till fler arrangemang.

Äntligen SM-guld

Det efterlängtade första SM-guldet 2019 för herrar firades rejält

Det 85:e jubileumsåret 2018–19 kröntes med klubbens första SM-guld lördagen den 23 mars på Studenternas IP i Uppsala där Västerås SK besegrades med 8–4 inför tusentals Lidköpingsbor på läktarna. Förutom herrlagets efterlängtade guld, spelade J20 SM-final och representationslaget för damer tog sig till semifinal i slutspelet. Ti-

digare på säsongen hade herrlaget kammat hem föreningens första seger i World Cup och gick därefter igenom grundserien, obesegrade på hemmaplan, för att till sist ta hem den totala seriesegern. På söndagen, dagen efter SM-guldet, rullade spelarbussen in på Nya Stadens torg och spelarna mottog jublet från ca 12 000 åskådare som alla ville hylla laget. För alla dem som var på plats är detta ett oförglömligt minne, och glädjetårarna var många.

Villas samhällsengagemang ökar

Under året 2018 registrerades ett nytt bolag i Villas regi: Villa Lidköping Event AB. Anledningen var en idé om en fritidsmässa som skulle hållas i Sparbanken Lidköping Arena. Efter ca ett års utveckling och utvärdering genomfördes mässan i april 2019. Den hade över sextio utställare och 5714 besökare och får betraktas som en stor framgång för föreningen som planerade att driva mässan vidare även kommande år. Detta satte dock pandemin stopp för, men bolaget finns kvar. Tack vare många sålda supporterartiklar, en trogen publik till våra hemmamatcher, bra genomförda matcharrangemang och en lojal skara samarbetspartners kunde styrelsen på årsmötet i juni redovisa ett positivt resultat på 423.000 kronor och fylla på det egna kapitalet ytterligare. Med tjugoen barn- och ungdomslag i seriespel denna säsong där framgångar skördats både i World Cup (F17) och Svenska Cupen (P16) ser framtiden onekligen ljus ut. Men det krävs också mycket arbete för att få det att fungera. Styrelsen har detta år arbetat med att implementera Utvecklingstrappan för att långsiktigt kunna stödja ungdomars utveckling. Alla tränare och ledare bidrar ständigt till verksamheten och har

skapat en stark träningskultur i hela föreningen. Föreningen vill fortsätta att ta ett samhällsansvar där den nya etik-policyn Villa Andan läggs till för att förtydliga hur man i föreningen vill agera med varandra och med omvärlden. Förutom en lokal bandyförening poängteras det att Villa Lidköping vill fortsätta att vara med och verka för bandyns utveckling i både Skaraborg och i Sverige.

Verksamhetsåret 2019–2020 får sammanfattas som ett bra verksamhetsår. Såväl P 17-som P 19-lag vann SM-guld. 20 ungdomslag deltog i seriespel. Damlaget spelade semifinal och herrarna förlorade SM-finalen mot Edsbyn. Med trettiofyra lag i seriespel under året har Villa Lidköping BK även i år varit världens största bandyförening sett till antal lag i seriespel. Ispremiären inleddes som brukligt med en promenad för välgörenhet. Denna gång stod Mer Organ Donation som mottagare för de insamlade medlen under säsongen. Bra sportslig underhållning och fina matcharrangemang har tilltalat en stor publik under året. Dessvärre minskade antalet åskådare något då den avslutande semifinalen fick spelas inför tomma läktare på grund av corona-pandemin och regeringens restriktioner vid publikarrangemang. Total publik på herrarnas hemmamatcher var 49 909 vilket innebär ett snitt om 3 119. Damernas matcher i elitserien och slutspelet lockade i år 2 916 personer, vilket ger ett snitt på 324 personer över de nio matcher som spelats. Restaurangbolaget hade bra koll på sin verksamhet tills världen drabbades av pandemin. Det i sin tur innebar inställda evenemang och med det en vikande lunch-och konferensverksamhet. Resultatmässigt har bolaget påverkats med tapp om cirka 600.000 kronor. Även det nybildade eventbolaget fick ställa in sin fritidsmässa under pandemin. Också

VM för herrar som planerats i Ryssland ställdes in på grund av pandemin. Damernas VM gick dock av stapeln i Norge, under februari månad. Sverige vann VM-Guld här.

Under 2020-talet har Villa utvecklats på såväl topp som bredd samt inom samhällsengagemang. Verksamhetsåret 2020–2021 blev det bästa året för de sportsliga framgångarna någonsin: Vinst för såväl P-19 som damer och herrar i Svenska cupen samt SM-guld för både damer och herrar. Framförallt tävlingsverksamheten och ungdomssidan drabbades hårt av de pandemirestriktioner som följde efter covid 19-utbrottet denna säsong. All tävlingsverksamhet genomfördes utan publik under hela året, vilket satte föreningen på stora prov ekonomisk och organisatoriskt. Specifikt drabbade det dotterbolagen Villa Lidköping Event AB och Villa Restaurang AB hårt, då ingen kunde besöka arrangemangen i Bandyarenan, samtidigt som planerad Fritidsmässa fick ställas in. Som den framsynta förening man är, planerades och sjösattes dock på årsmötet Målbild 2025 med fyra inriktningar: Starkt varumärke lokalt och nationellt. Herr- och damlag ska fortsätta tillhöra toppen i svensk bandy. Föreningen ska fortsätta ha en stark och hållbar ekonomi. Föreningen ska fortsätta ha en välorganiserad och hållbar ungdomsverksamhet.

I förvaltningsberättelsen 2021–2022 konstateras att föreningen fortsatt utvecklas från en redan hög nivå. Sportsligt var föreningen representerad i alla de fem SM-finaler som spelades under säsongen. Det blev SM-guld för damer och P-19, samtidigt som herrarna och F-17 och P-17 förlorade sina finaler. Såväl dam- som herrlaget vann sina elitserier, liksom Svenska Cupen, där även P-19 vann!

Verksamheten var i full gång sedan pandemirestriktionerna släppts, vilket inte minst uppskattades på ungdomssidan. Lagom till slutspelet släpptes även publiken in utan restriktioner, vilket var tacksamt för ekonomin i allmänhet och restaurangen i synnerhet. Den positiva utvecklingen digitalt och i sociala medier har fått extra fart, som konsekvens av det förändrade beteendet från publik, supportrar och allmänheten, ett bestående mönster efter pandemin. Föreningen hade 32 665 följare via Facebook, Twitter, Linkedin, Instagram, Youtube och den egna Villaappen, drygt 1,4 miljoner sidvisningar! Detta gör att Villa ligger i framkant i Idrottssverige som förening, även i detta avseende!

2022–2023 blev återigen ”det allra bästa hittills i föreningens historia”. Vilket styrkebesked att kunna skriva det tre år i rad i förvaltningsberättelsen! Såväl P-19 som representationslagen för dam och herr inledde försäsongen med att vinna Svenska cupen. Villa blev seriesegrare i elitserien både på dam- och herrsidan. Samtliga representationslag kom till SM-final. Väl där vann damerna, F-17 och P-19 SM-guld, medan herrarna och P-17 fick nöja sig med silvret. Partnersidan har stärkts till totalt ca 230 företag som stöttar på ett eller annat sätt, imponerande! Partnerskapet fortsätter att utvecklas till ömsesidigt samarbete genom Villas ökande samhällsengagemang.

Villas nuläge

Den senaste årsredovisningen 2023–2024 genomsyras av planeringen inför 90-årsjubileum för klubben och 40-årsjubileum för dambandyn i föreningen. Sportsligt summeras ett fantastiskt bra år för verksamhetens topp och

bredd: Svenska Cupens finalspel avgjordes på hemmaplan och herrarna stod återigen som cupsegrare. Serieseger för såväl dam- som herrlaget i elitserien följdes upp med att fem av sex möjliga representationslag fick till SM-finalveckan. SM-guld blev det för P-19, samt båda representationslagen på dam- och herrsidan, medan P-17 gick till final och F-17 förlorade i semifinal mot blivande svenska mästarna. Lite fakta från bandysäsongen, för att förstå vad som ligger bakom världens största bandyförnings nuläge: 8 148 deltagartillfällen, 694 gruppaktiviteter, 193 matcher i hemmaarenan, 2 884 åskådare i snitt på herrarnas hemmamatcher med ca 150 frivilliga matchfunktionärer på plats inklusive restaurangen och kiosker med mera, 337 åskådare på dammatcherna, 446 aktiva spelare i föreningen, varav 411 ungdomar, 218 barn och knattar, 112 deltagare på skridskokul, 130 ideella ledare! Jonas Johansson beslöt sig för att lämna föreningen som klubbchef efter sexton oerhört framgångsrika år i och för Villa samt svensk bandy. Hans imponerande och nyskapande personliga insatser kombinerat med fingertoppskänsla för att utveckla produkten bandy utan att tappa ekonomi- och tillväxtperspektivet, gör att han gjort ovärderliga insatser inom ramen för lagmaskinen Villa! Hans "kronprins" Jakob Kaufmann, som varit marknadschef, har av styrelsen utsetts till hans efterträdare. Johan Sixtensson som varit herrlagets mest framgångsrike tränaren i nio säsonger beslöt även han att avsluta sin karriär för Villa. Han kommer att ersättas av en av världens bästa och mest karismatiska bandyspelare genom tiderna, Pelle Fosshaug, vilket kommer att berika och ge nya impulser till Villa för framtiden! Hanteringen av dessa nyckelbefattningar har präglats av kontinuitet och långsiktighet

inom ramen för den blå tråden av styrelsen. Under året har Villa Lidköping Restaurang AB fortsatt sin återhämtning och serverar som vanligt fullt hus på tre platser vid matcharrangemang, dryga 500 sittande och ätande åskådare. Dessutom är man festarrangör på de externa konserter och utställningar som görs i arenan, samt en av Lidköpings mest uppskattade lunchrestauranger! Inom ramen för Villa Lidköping Event AB har man ett nytt erbjudande till Villas samarbetspartners, nämligen Villa Lidköping Mediakonsulting AB. Detta som följd av bolagets fortsatta framgångar och tillväxt inom sociala medier med dryga 40 0000 följare och marknadsföring av klubbens personal. Ett nytt vinna/vinna-koncept som bär Villas varumärke vidare ut i det omgivande samhället. Antalet medlemmar i föreningen är nu uppe i 887 stycken. Villa har cirka 250 samarbetspartners från lokalområdet på företagssidan. De stödjer och sponsrar föreningen i vått och torrt.

Villas ledarskap

Att läsa årsredovisningar och styrelseprotokoll genom dessa 90 år, är en ren njutning för en föreningsmänniska skolad i det ideella ledarskapet. Villas ledord som genomsyrar hela föreningens arbete och alla involverade är Glädje, Engagemang och Framåtanda. Inte minst gäller det styrelsearbetet och dess ordförande som lett föreningen framtidsinriktat. En mycket viktig kugge i Villas utveckling har varit förmågan att hitta rätt tränare till lagen, företrädesvis hämtade ur de egna leden. Deras insatser tillsammans med sina tränarteam, lagledare och materialförvaltare med flera kan inte nog betonas för Villas utveckling över tid för såväl dam- som herrlagen.

Dessutom har alla ungdomsledare utgjort stommen i den blå tråden, som långsiktigt visat vägen till framgång utifrån tesen att stor bredd ger bra spets.

Villas supporterklubb

Villas supporterklubb bildades 1968 och är en av de äldsta i landet. Deras syfte är att skapa så trevliga matcharrangemang som möjligt, samt att stötta sin förening och dess spelare och ledare i vått och torrt. Dessutom medverkar man i framtagande och försäljning av supporterprylar och arrangerar resor till bortamatcherna. Ett uppskattat inslag är att supporterklubben sedan många år bjuder ett ungdomslag med ledare på resa till SM-finalen i bandy. Det gäller att tänka långsiktigt...!

Varumärket och den blå tråden

Namnbytet 1988 till Villa Lidköping BK har inneburit att såväl föreningen som kommunen stärkt sina respektive varumärken och gett många synergieffekter för båda parter. Villa är för alltid förknippat med staden Lidköping och det positiva samhällsengagemang som följer av detta skapar stolthet för såväl föreningen som kommunen och lokalbefolkningen!

Den blå tråden startades 2009 som en del av detta års verksamhetsplanering i föreningen. Andemeningen var att alla spelare i alla lag från knatte till Elitserien för såväl dam som herr, skulle ha en etisk kompass och uppträdande, spelsätt och position som symboliserade Villa-andan. Oavsett vilket lag man spelar i står den blå tråden för detta. Dessutom genomsyrar ett gemensamt spelsätt vad som förväntas av varje spelare i vilken position man än har, på plan, på avbytarbänken, i omklädningsrummet

och i samhället. Detta är en av de viktigaste framgångsfaktorerna för Villas sportsliga utveckling och grunden för klubbens samhällsengagemang.

Som ett led i detta skapades projektet från sexton år till A-lag. Det har blivit mycket framgångsrikt och gett återbäring även ekonomiskt i och med att så många elitspelare med framgång fostrats och hämtats från de egna leden. Under den senaste säsongen bestod A-lagstuppen för såväl herr som dam av cirka en tredjedel egna produkter. I Elitserien för herrar fanns ett helt lag av startspelare i de andra elitlagen från Villas ungdomssatsningar!

Det blå hjärtat

Villa Lidköping jobbar även kontinuerligt och aktivt med frågor kring samhällsengagemang, samlat kring varumärket "Blåhjärtat". Klubbdirektören Jonas Johansson som var initiativtagare till blåhjärtat uttrycker det så här: "Detta är Villa Lidköpings tack till samhället, ett samhälle som ställde upp för oss när vi behövde som mest stöttning under pandemin. Inom ramarna för Blåhjärtat kommer det att genomföras en mängd aktiviteter och projekt som involverar barn och ungdomar i Lidköping vad gäller bland annat: hälsa, integration, jämställdhet och sysselsättning. Du som läser det här tillhör med största sannolikhet någon av alla fantastiska människor med ett stort blått hjärta. Ni ställde upp med er privata plånbok och blev våra hjältar i en pandemi där hela världen isolerades. Totalt så var ni med och samlade in över 1 000 000 kronor och nu är det vår tur att tacka er". Bland projekten som Villa driver kan nämnas integrationsprojekt, mat till behövande på julafton och matholken. Mer information finns att läsa om detta på www.blahjartat.se samt om Villa

Lidköping BK samt detta projekt på hemsidan
<https://vlbk.se>

Skaraborgsandan made by VLBK

Villa Lidköpings styrelse med nyvalde ordföranden Per Alexandersson i spetsen har hösten 2023 tagit beslut om att starta upp projektet "Skaraborgsandan made by VLBK". Styrelsen har övertygelsen om att Villa Lidköping BK både kan bidra till att sprida Bandy som idrott och knyta samman Skaraborgs föreningsliv, näringsliv och dess kommuner för ökad attraktivitet i Skaraborg. Målsättningen har konkretiserats under 2024 genom ett treårigt avtal med Skövde bandyklubb.

Nu planerar vi intensivt i den styrgrupp för projektet, där jag fått förmånen och förtroendet att ingå, för en "kick off" 15 november, då Villas dam- och herrelitlag tar med hela arrangemanget till Billingsens utearena med tak, för att missionera om den ädla sporten bandy. Villa kan bli hela Skaraborgs elitlag och angelägenhet. Dessutom blir det en näringslivsdag med temat attraktiva Skaraborg med idrottens bidrag därtill! Om det slår väl ut ska detta arrangemang kunna utvecklas årligen och ge inspiration till fler elitklubbar från andra idrotter i Skaraborg att göra motsvarande "tebakakaka", som ett led i att höja attraktionskraften och livskvaliteten för Skaraborgarna!

Bäst i världen

Villa har i skrivande stund inför säsongen 2024-25 totalt 560 licensierade spelare för seriespel herr och dam tillsammans. Av dessa är det 465 ungdomar mellan 7-18 år. 130 ideella ledare fostrar in ungdomarna på rätt spår i samhället och ger dem en aktiv och meningsfull fritid.

Villa strävar efter att vara en jämlik förening, där andelen tjejer är 27 procent. Villas representationslag har hittills för damerna vunnit fyra SM-guld, medan herrarna har tre SM-guld. För närvarande är såväl dam- som herrlaget regerande svenska mästare. Dessutom är båda under försäsongen regerande Svenska cupen-mästare. När det gäller World Cup spelas inte detta för närvarande dels på grund av pandemin dels på grund av på Rysslands anfallskrig mot Ukraina, vilket tills vidare utesluter Ryssland från att delta i internationella sammanhang. Villas elitspelare har på senare år dominerat uttagningarna till Sveriges landslag såväl på dam- som herrsidan. Speciellt kul är att detta än mer accentueras i Sveriges Juniorlandslag, vilket ger hopp för framtiden. Villa är publikbäst i sin hemma-arena sedan många år tillbaka. Mot denna bakgrund är det inte så konstigt att Villa i skrivande stund av internationella och svenska bandyförbundet erbjudits att ordna Bandy VM i Lidköping 2025 för såväl damer som herrar, vilket föreningen stolt accepterat! Ordspråket "en Skaraborgare skryter inte utan säger bara som det är" passar väl in i detta sammanhang. Vi kan med ovanstående fakta som grund konstatera att Villa för närvarande är världens största och bästa bandyförening! Allt är dock färskvara och måste förvaltas och utvecklas ömt mot framtiden. Även om det är en stor lagseger att nå denna position, så har kontinuiteten i både styrelse, ledare och kansli betytt oerhört mycket för att nå dessa framgångar.

Framtidens Villa

Efter 2024 års totala storslam i Guld för såväl herr- som dam- och juniorlag, har Villa utsett Jakob Kaufmann, till ny klubbchef. Han har under de senaste åren arbetat med

marknadsföring på kansliet, går i "Sparris" fotspår och är en välutbildad, klok och nyfiken ortsbo från en genuin idrottsfamilj i Lisch. När han beskriver sina visioner för Villa är utgångspunkten det långsiktiga och kontinuerliga lagarbetet med många ideella idrottsledare, som formar en bredd, som ska ge en stark topp. "Föreningen är som ett gammalt gott vin. Det blir bara bättre och fylligare med åren", konstaterar han. Det första viktiga nyckeltal han nämner är hur många av dagens ungdomar som behövs för att skapa en färdig elitspelare på sikt, bredd ger topp! "Den lönsammaste investering man kan göra såväl för klubben som för samhället", slår han fast! De talanger som Villa fostrat till andra elitserielag är redan mer än ett helt elitserielag. Tänk om dessa kunde få spela ihop i framtiden!

"Hur kommer Villa se ut om tio år, när hundraåringen ska firas?", frågar jag. Hans analys känns trovärdig och klockren: Bandyserige kommer att förändras. Det kommer att bli krav på inomhushall för elitserieklubbar. Jämställdheten mellan herr- och dambandyn kommer att öka snabbt. De klubbar som idag är starka på herrsidan måste skaffa sig motsvarande hållbara elitsatsning på damsidan, likt fotbollens utveckling. Sedan pandemin och Ukrainakriget kom har World cup legat nere. Detta måste återupptas och sporten breddas till fler länder. Förhoppningsvis finns bandy på OS-programmet då. Om tio år vill Villa fortsätta ligga kvar bland topp tre i Sverige för såväl dam- som herrbandyn. Den digitala marknadsföringen och utvecklingen kommer att öka, liksom hållbarhetskraven och samhällsengagemangen ökar på idrottsklubbarna. På hemmaplan drömmer han om att snarast få ett tak över den gamla Isstadion, för att få vettiga istider

för alla ungdomslag. Utmaningen är att hitta och utveckla alla ideella ledare i den samhällsomvandling som nu pågår. Slutligen har Villas affärsmässiga bolag utvecklats väl. Driften av den egna restaurangen är klubbens största sponsor och kanske kan utökas med något nytt dotterbolag, som berikar verksamheten och klubben. Vi får aldrig glömma att ändamålsparagrafen i vår förening är att så många som möjligt ska kunna upptäcka och spela den ädla sporten bandy, även i framtiden!

Avslutning

Vid varje hemmamatch spelas som introduktion före matchstart Villas allsång " Vi som älskar Villa". Den passar utmärkt som summering och avslutning för Villas 90-åriga historia. Denna text fångar och summerar Villas själ, dvs "meningen med föreningen":

Vid Kinnevikens strand, i Villa-land är det på vintern
rarna vi lever opp
Då förenas vi, står varandra bi, som en enda själ en
enda kropp.
Så stolta inför det vi ser och Magnus Gabriel han ler
För vi som älskar VBK, vi sjunger högt för vårt lag.
Vi som älskar Villa Lidköping med varje andetag.
Ifrån varje hus syns Arenans ljus
Och det minner oss, var Villait
Om vårt stora mål och vårt segervrål
Som ska föra oss ur allt vårt slit
Med blåa hjärtans kraft i kör
En sång som aldrig dör
För vi som älskar VBK sjunger högt för vårt lag
Vi som älskar Villa Lidköping med varje andetag

Källor

Roland Andersson, *Från Höla till Söderstadion* 2001.

Villas 75-års jubileumskrift 2011.

Sammanställning ur verksamhetsberättelserna till 90-års firandet av fd klubbchef Jonas Johansson och ordförande Per Alexanderson.

Årsredovisningarna från 2020–2024.

Villa Lidköpings hemsida www.vlbk.se

Faktauppgifter och controlling samt bilder från tjänstvilligt och positivt kansli.

Intervju med Kerstin Gustafsson om damlagets historia.

Intervju med Kjell "Krullen" Johansson om herrlagets historia.

Intervju med Per- Anders "Nöne" Gustafsson, mångårig tränare för Villa, samt fd ordf i Svenska Bandyförbundet.

Intervju med fd klubbchef Jonas Johansson.

Intervju med nuvarande ordförande Per Alexanderson.

Intervju med nuvarande klubbchef Jakob Kaufmann.

"Vi som älskar Villa", text och musik David Björk.

SÖREN HÄGGROTH

SLAGET OM RÄLSEN

Skaraborg har under lång tid haft sju städer med lite olika historia och struktur, särskilt vad gäller näringsliv och befolkningsutveckling. Under 1800-talet kom relationen mellan de sju städerna att i hög grad påverkas av utbyggnaden av järnvägsnätet i Sverige. Skövde och Falköping kan sägas vara vinnarna i den struktur som skapades i Västra Sverige när den Västra stambanan drogs genom länet. Konsekvenserna av 1800-talets beslut om järnvägsutbyggandet påverkar stadsstrukturen än idag, mer än 150 år efter de avgörande vägvalen.

Slaget om rälsen

Den svenska järnvägen inledde sin historia 1858 då de första ångloken började trafikera sträckorna mellan Örebro och Nora, mellan Fryken och Klarälven och mellan Göteborg och Jonsered. Den sistnämnda sträckan utgjorde startsträckan för det som bara sex år senare skulle bli Västra stambanan.

Vid den här tiden var förbindelserna i Sverige närmast obefintliga och i det nästan väglösa Sverige fanns det få möjligheter att resa mellan städerna, än mindre att transportera gods i större mängder. Tillkomsten av Göta kanal i början av 1800-talet hade visserligen ökat möjligheterna att transportera gods från kust till kust men någon direkt koppling mellan storstäderna Göteborg och Stockholm fanns inte.

När industrialiseringen började ta fart blev det uppenbart att kanalen inte ensam kunde svara upp mot de krav på snabba transporter som företagen behövde. Även försvarspolitiskt blev Göta kanal föråldrad redan efter några decennier; den grundläggande idén om ett försvar inne i landet hade ersatts av andra försvarspolitiska doktriner; Karlsborg skulle inte längre ha någon central roll i försvaret av Sverige och därför minskade kanalens betydelse ur försvarets synvinkel. När järnvägen började planeras mellan Sveriges två största städer, inleddes slaget om rälsen

För de orter som fått järnväg var betydelsen av förbindelser med andra städer enorm. Längs Västra stambanans potentiella sträckning fanns det gott om intressenter som slogs för att rälsen skulle passera just dem. Både privatpersoner, företag, statliga myndigheter och hela städer engagerade sig i frågan och ofta stod stad mot stad i kampen om vem som skulle få tillgång till det för tiden mest effektiva kommunikationsmedlet.

Ett sådant slag stod mellan städerna Skara, Skövde och Mariestad. År 1847 presenterades planerna för Västra stambanans sträckning genom Skaraborg. Mariestad som residensstad såg det som en självklarhet att bli inkluderad i järnvägsnätet, något som skulle innebära att även Skara

finge del av de nya kommunikationsmedlen. Skulle järnvägen gå via Mariestad hade en dragning väster om Billingen inneburit en omväg och en stor merkostnad. Planerna för järnvägsbyggandet i västra Sverige lades emellertid åt sidan på grund av den finanskris som inträffade år 1847 och finansiärerna drog sig ur projektet en efter en. Men idén om en järnvägsförbindelse mellan Stockholm och Göteborg hade slagit rot och nu såg Skövde chansen att påverka de ursprungliga planerna till sin favör.

En delegation från Skövde besökte landshövdingen i Skaraborg för att argumentera för en dragning av järnvägen via Skövde. Diskussionen blev så vild att landshövdingen till slut slängde ut de järnvägsglada Skövdeborna. Delegationen gav sig dock inte och lite senare besökte den tolv man starka delegationen kung Oskar I för att argumentera för Skövdes rätt till järnväg. Denna uppvaktning var av betydelse när det kungliga beslutet om Västra stambanans sträckning så småningom skulle fattas.

Nils Ericsson var 1800-talets främste byggare av kanaler och järnvägar i Sverige. Han hade till en början framhävt kanalers företräde framför järnvägar och önskade ej se Sverige förvandlas från ett jordbruks- till ett industriland. Det var emellertid kanalbyggaren Nils Ericson som kom att bli avgörande för järnvägens sträckning genom Skaraborg.

Ericson hade haft en central roll i flera av dåtidens kanalbyggen. Det gällde bland annat Göta kanal, Trollhätte kanal, Slussen i Stockholm, Dalslands kanal samt Saima kanal i östra Finland. Efter att ha haft en central roll i byggandet av dessa och andra kanalprojekt hade Ericson tänkt dra sig tillbaka från offentliga uppdrag, men ut-

vecklingen blev annorlunda. Kung Oskar övertalade honom nämligen att åta sig uppdraget som chef för järnvägsbyggandet. Regeringen fattade år 1855 beslut att utse Nils Ericson till chef för statens järnvägsbyggande. Ericson fick utomordentliga befogenheter, viktigast var att han ensam fick fatta beslut om järnvägarnas sträckning. Den makt som gavs honom var större än någon, som under århundradet lagts i en enskild svensk mans hand.

I den kommitté som gav Ericson råd om sträckningen av Västra stambanan fanns olika uppfattningar om banans sträckning i Skaraborg. Motsättningarna var stora och djupa, men regeringen antog i mars 1856 Ericsons förslag, att Västra stambanan i Västergötland skulle gå öster om Billingen. Regeringens förord för den östliga sträckningen av stambanan genom Skaraborg fördes till ståndsriksdagen. Ericson försvarade vid ett offentligt möte i Börshuset sitt järnvägssystem, en stormig remissdebatt följde på Riddarhuset. En viktig utgångspunkt för Ericsons förslag var att stambanornas sträckning skulle bidra till att ge rikets missgynnade orter ett uppsving, vilket gjorde att han föreslog att järnvägen trots allt skulle dras via Skövde. Även kostnaderna talade för den östra dragningen förbi Billingen.

Under alla dessa upprörda år och stormiga debatter samt angrepp från både pressen, myndigheter och enskilda höll Nils Ericson, som den starke man han var, huvudet kallt och arbetade tålmodigt, energiskt och planmässigt vidare. År 1861 hade han av Västra stambanan fullbordat sträckan Göteborg–Hallsberg och Stockholm–Sparreholm. År 1862 var förbindelsen mellan Stockholm

och Göteborg färdigställd. I början av 1860-talet levererades för övrigt de första lokomotiven av inhemsk tillverkning.

Diskussionen om spårens dragning i Skaraborg avstannade dock inte, trots att regering och konung hade fattat sitt beslut. Vid Hushållningssällskapets årsmöte 1865 blev järnvägsdragningen den viktigaste frågan på mötet. "Vadsbo-bölingarna" hade samlat ett stort antal röster till stöd för uppfattningen att järnvägen skulle dras öster om Billingen, till förtret för landshövdingen som var ordförande i Hushållningssällskapet och förespråkare av det västra alternativet.

År 1863 beslöt riksdagen att bevilja Ericson en årlig statspension av 15 000 riksdaler till den man som mer än många hade fattat beslut som hade vittomfattande konsekvenser för städer och regioner. Ericson kunde dra sig tillbaka till sin egendom Nygård vid foten av Hunneberg i närheten av Trollhätte kanal.

Efter startskottet 1856 hade ett nät av järnvägar spridit sig över stora delar av Sverige. Även Skara hade med tiden fått en smalspårig järnväg och var en tid navet för regionens smalspårstrafik. Även Mariestad, Lidköping, Tidaholm och Hjo fick så småningom förbindelser till Västra stambanan genom smalspåriga anknytningar. Ett flertal av dessa smalspåriga järnvägar lades till stor del ned i början av 1960-talet.

I nästan hundra år var tågtrafiken ej utmanad av andra transportmedel. Men i och med att vägarna blev bättre, lastbilarna billigare, starkare och mer tillförlitliga började den mer flexibla buss- och lastbilstrafiken att ta över.

I slaget om spåren hade Skövde satsat på rätt kort, för av alla de spår som letade sig ut i Sverige under 1800-och

1900-talen är det stambanorna tillsammans med godstrafiklederna som fortfarande har en betydande tågtrafik. Nils Ericsons beslut om att dra Västra stambanan öster om Billingen skulle för all framtid förskjuta tyngdpunkten i Skaraborg från Skara till Skövde. Järnvägen tillsammans med andra beslut inom näringslivet och den offentliga sektorn hade en helt avgörande betydelse för att Skövde etablerade sig som centrum i Skaraborg.

Nils Ericson står idag staty i den så kallade Järnvägs-parken mitt emot Stockholms central. En staty eller något annat minnesmärke för Nils Ericson i Skövde skulle inte vara onaturligt med tanke på den stora betydelse som Ericsons beslut om järnvägsdragningen har haft för Skövdes positiva utveckling.

Sju städer

Skara är en av Sveriges tidigaste städer. Det har också inneburit att Skara länge var den ledande staden i Skaraborg. Denna situation ändrades emellertid med början under det sena 1800-talet.

Skara var från tidig medeltid ett religiöst centrum, inte bara för den närmast liggande regionen. Domkyrkan anlades troligen runt år 1000, då också Sveriges första kristna konung, Olof Skötkonung, döptes i en källa i närheten av Husaby kyrka på Kinnekulle. I Skara etablerades under tidig medeltid Sveriges första biskopsdöme, med säte i Husaby; Skara stift var först ett vidsträckt missionsstift, men blev med tiden en viktig kyrklig medelpunkt, med bland annat två kloster. Det ena klostret var ett dominikankloster, det andra ett franciskankloster.

Förutom domkyrkan och de båda klostren uppfördes i Skara under medeltiden tre andra kyrkor.

Under 1500- och 1600-talet var Skara ett säte för en kunglig ståthållare. Som residens för denne uppförde Johan III Skaraborgs slott. Skaraborgs län fick på 1600-talet sitt namn från detta slott.

Skara etablerades redan på 1200-talet som ett lärosäte för blivande präster inom den katolska kyrkan. Ett gymnasium inrättades 1641 och kallades Katedralskolan, eleverna vid gymnasiet kallades skaradjäknar.

Men Skara har inte bara varit ett religiöst centrum med kopplingar till högre utbildning. Skara har också varit ett viktigt nav i det regionala transportnätet. Genom sitt läge kom staden att vara en central punkt i det regionala vägnätet. Med järnvägens inträde blev Skara en knutpunkt i flera av Västergötlands smalspåriga järnvägar med direktförbindelser till Mariestad (1889), Göteborg (1910) och Skövde (1904). Dessa järnvägslinjer är numera alla nedlagda. Skara kom inte att ligga vid den Västra stambanan mellan Stockholm och Göteborg, ett faktum som på lång sikt missgynnade Skaras möjligheter att växa till en storstad.

När dragningen av den väg som skulle bli Rikssexan (som senare blev E3 och E20) mellan Sveriges två största städer, föreslogs först att vägen skulle dras där järnvägen hade dragits. Det blev emellertid inte så och som en kompensation för att järnvägen drogs öster om Billingen kom den nya vägen att dras genom Mariestad, Skara och Alingsås.

Skara hade sedan slutet av 1700-talet varit ett centrum för jordbruket i Skaraborg bland annat genom att en veterinärinrättning var placerad i Skara. Skara och Skövde konkurrerade om var Hushållningssällskapets huvud-

kontor skulle lokaliseras. Skara gick segrande ur den striden, vilket stärkte Skaras roll som jordbrukscentrum i Skaraborg och Västsverige.

Skaras befolkning har i modern tid ökat från 8 172 år 1960 till 11 549 år 2020.

Även Skövdes historia har sin upprinnelse i den katolska kyrkan. Längre var *Skövde* en mycket liten ort, knappt ens omnämnd i Linnés resa till västra Sverige i mitten av 1700-talet. Antagligen har Skövde utvecklats utifrån de vallfärder som katoliker gjorde till graven för den på 1100-talet helgonförklarade Elin från Skövde; som helgon namngiven som S:ta Elin. Vallfärderna till Skövde hade stor betydelse för handelns och ortens utveckling.

Skövde drabbades 1756 av en brand, som ödelade hela staden. Frågan var om staden skulle byggas upp på nytt, men så skedde. Helt nya förutsättningar för Skövdes utveckling kom genom öppnandet av en järnvägsförbindelse mellan Stockholm och Göteborg genom Skövde år 1859. I ett slag blev Skövde intressant för etableringar av industri. Först ut var etablering av en verkstadsindustri som senare utvecklades till tillverkning av motorer, de så kallade Pentaverken, idag med cirka 5000 anställda.

Runt år 1900 etablerades flera militära förband i Skövde, som idag är den största garnisonsstaden i Sverige.

Skövdes positiva utveckling i modern tid har också gynnats av tillkomsten av ett kommunalt kulturhus, utbyggnad av ett regionsjukhus och tillkomsten av Skövde högskola. Högskolan har blivit ett nationellt centrum för forskning och utbildning när det gäller dataspel, vilket har resulterat i framväxten av snabbt växande företag.

Skövdes befolkning var 57 463 år 2022. Befolkningen förväntas öka till 62 600 år 2040.

Arkeologiska fynd visar att det har funnits bosättningar i *Mariestad* under mycket lång tid. Staden grundades mer formellt av hertig Karl (son till Gustav Vasa) år 1583. Syftet var att skapa en handels- och köpstad strategiskt belägen i Vadsbo härad, som tillhörde hertig Karl sedan riket delats upp efter Gustav Vasas död mellan Gustav Vasas söner. Hertig Karl tog också initiativ till att uppföra en domkyrka i Mariestad vilket skedde åren 1593 till 1625.

Mariestad var länge en förvaltningsstad med såväl länsstyrelse som centralförvaltning för landstinget i Skaraborgs län. Denna ordning ändrades då både länsstyrelsen och landstinget år 1998 införlivades i den nya västsvenska regionen; detta ledde till att både statens förvaltning och landstingets förvaltning minskade sin närvaro i Mariestad.

Industrin har varit viktig för Mariestads utveckling. Katrinefors bruk med sin papperstillverkning etablerades redan 1765. Det har i staden även funnits ett bryggeri samt tändstickstillverkning. Electrolux var under många år en stor arbetsgivare innan verksamheten lades ned och flyttade till Ungern.

Mariestad fick inte Västra stambanan till sig men har kompenserat detta med smaltågsförbindelser bland annat till Moholm vid den Västra stambanan.

Trots en minskad industriell närvaro och minskningar av statens förvaltning och landstingets dito har Mariestad ökat sin befolkning från 10 419 invånare år 1960 till 16 632 invånare år 2020.

Lidköping fick sina stadsprivilegier år 1446 av kung Kristian av Bayern. Staden blev därigenom den första staden med privilegier vid Vänern, vilket var av betydelse för stadens fortsatta positiva utveckling. Under 1500-talet fick Lidköping fri seglats och rätt att bedriva byteshandel i hamnarna vid Vänern i Värmland, Dalsland samt Vadsbo härad.

Genom den begynnande träexporten från skogarna runt Vänern började Lidköping utvecklas från inlandsstad till sjöstad. Under Magnus Gabriel De La Gardies styre på 1600-talet tillkom bland annat en skola och ett barnhus. De La Gardie stödde på många olika sätt handel, hantverk och andra näringar.

Lidköping fick sin första järnväg år 1874 och därigenom en anknytning till den västra stambanan i Stenstorp. Detta stimulerade industrins utveckling. Större företag var Lidköpings Mekaniska Verkstad samt Rörstrands porslinsfabrik. Skaraborgs flygflottilj har sin bas i Såtenäs, tillhörande Lidköpings kommun.

Lidköping har haft en stadig ökning av sin befolkning. År 1805 hade staden 1 377 invånare, år 1900 5 452 invånare. Från år 1960 till år 2020 ökade befolkningen från 16 868 till 23 656 invånare.

Staden *Tidaholm* började vid vattenfallen på ön i ån Tidån när gården Tidaholm fick järnbruksrättigheter år 1799. Under 1800-talets senare del tillkom Vulcans tändsticksfabrik, vilken med sin storlek lade grunden till staden Tidaholm. Vulcan uppförde ett bildningshus vid ån Tidån. Det blev en plats för lärande och kultur för de anställda och övriga i staden.

Industriföreträdarna agerade tidigt för att Tidaholm skulle få tillgång till järnväg. Den första järnvägen stod

klar år 1876 och var en sidobana till Hjo–Stenstorps järnväg. Men företagen ville ha en direkt anknytning till stambanenätet och därför byggdes en bredspårig järnväg från Tidaholm till den Södra stambanan mellan Stockholm och Malmö. Den stod klar 1906, men lades ned år 1956. Idag har Tidaholm ingen järnvägsanknytning.

Tidaholm har under de senaste decennierna haft en måttlig ökning av sin befolkning; år 1960 var antalet invånare 6 727, år 2020 var antalet 8 146.

Landet kring dagens *Falköping* brukades redan under bondestenåldern. Falköping är uppbyggt där flera landsvägar möts och har från medeltiden och fram till modern tid varit en handelsplats för kreatur. Under 1500- och 1600-talen var jordbruket falköpingsbornas huvudnäring.

Under 1800-talet skedde en kraftig expansion inom Falköping. År 1828 hade Falköping 450 invånare, till år 1900 hade invånarantalet vuxit till 3 135 invånare. Orsaken till expansionen var bland annat Västra stambanans utbyggnad; banan öppnades för trafik i Falköping år 1859. Falköping fick också en anknytning via Jönköpingsjärnvägen till den Södra stambanan.

Under den senare delen av 1800-talet utvecklades Falköping från ett jordbruks- till ett industrisamhälle. Många av dess invånare fick anställning vid Statens Järnvägar, men i staden anställdes också många inom ett bryggeri och fabriker som tillverkade rullgardiner och hattar. Även ett sjukhus byggdes i Falköping.

Falköping har i modern tid blivit en allt viktigare omlastningsplats för varor till och från Skaraborg.

Falköpings befolkning ökade från 13 977 år 1960 till 14 939 år 2020.

Hjo är den till folkmängden minsta staden i Skaraborg. Staden var under medeltiden en viktig hamn. Hjo fungerade som Västergötlands hamnplats vid Vättern. Staden fick stadsprivilegier i början av 1400-talet. År 1586 stadfästes och utvidgades stadens privilegier. Hjo förblev dock en mycket liten stad med 350 invånare år 1805. Anläggandet av Göta kanal innebar ett uppsving för Hjo och 1854 invigdes en ny hamn i Hjo. År 1873 invigdes den första järnvägen, den smalspåriga järnvägen Hjo–Stens-torp, vilket gav Hjo en anknytning till den Västra stambanan; persontrafiken på denna järnväg upphörde år 1961.

Hjo fortsatte att växa även efter det att trafiken på Göta kanal minskat och Vätterhamnarnas betydelse hade försvagats. År 1880 hade Hjo 1 446 invånare, år 1910 2 268 invånare. I modern tid växte antalet invånare från 3 305 år 1960 till 6 357 år 2020.

Den positiva befolkningsutvecklingen under senare år indikerar att Hjo har lyckats skapa goda förutsättningar både för företag och människor som vill etablera sig i en mindre stad. Det finns för närvarande cirka 1200 företag i staden, representerande ett brett spektrum av branscher.

Källor

Västergötlands museums julkalender 22 december 2020 (Slaget om rälsen).

Måns Mannerfelt, "Om järnvägsstriderna i Skaraborgs län för något mer än hundra år tillbaka och Falköpings stations tillblivelse" 1956. (Finns endast på Riksarkivet).

Riksarkivet, artikel 15351 om Nils Ericsson.

Uppgifterna om Skaraborgs sju städer är hämtade från *Wikipedia*.

MARIANNE AHRNE

NÄR GWENDOLYN OCH JAG FICK VALPAR

Efter nio lyckliga år i den västgötska ödemarken säljer jag min gård och mina älskade höns. Hundarna och jag flyttar tillbaka till stan. Kanske skriver jag om det en dag. Men här väljer jag en berättelse från den första, hemska och underbara, sommaren.

Prolog

Som liten ville jag bli mjölkpiga. Sitta i gryning och skymning med huvudet lutat mot kornas doftande flanker. Vara nära de stora djuren, leva i deras ordlösa värme. Vara tyst och delaktig i undret.

Så började jag när jag blev ombedd att presentera mig med en kort text i "Författaren själv". Men kärleken till Ordet – Ordet som var i begynnelsen och fick en annan verklighet att födas – förde mig långt bort från lagården med Flora, Stjärna, Rosa och Rosetta och långt bort från den lilla staden där jag växte upp. Mitt liv blev resor och äventyr, filmer och böcker och en hel del omöjlig kärlek. Jag kan tänka att jag levat det liv jag var skapad att leva, att

jag följt min stjärna och "uttömt det möjligas fält" – ett citat från Camus, en av min ungdoms husgudar. Jag vill fortfarande skriva och skulle gärna göra en film till eller två. Men på senare år har någonting annat smugit sig in i livet, en annan längtan och delvis andra behov. Kanske blev jag först medveten om dem i en intervju för flera år sedan. Jag var just hemkommen från filmfestivalen i Cannes, och en journalist frågade mig vad jag kände när jag gick omkring på Croisetten omgiven av alla celebriteter. Jag svarade att jag längtade efter en ko, efter att vara nära en ko. Han måste ha uppfattat det som så bisarrt att han inte kunde ta in det, för när intervjun skickades till mig för läsning stod där att jag längtade efter en häst. En häst, det var noblare, mer begripligt. Men nej, fastän jag älskar hästar och haft mycket med dem att göra, var det saknaden efter en ko som slog klorna i mig i Cannes. "Det finns mera ro i en enda ko än i hela svenska kyrkan," skrev Runa Brar en gång. Jag längtade lagårdslukt och ko med samma intensitet som Heidenstam i dikten "längtar stenarna" där barn han lekt. Det fanns en tid i livet när jag inte kunde tänka mig ett hemskare öde än att "bli fast". Min frihetslängtan var lika stark som min längtan efter kärlek. "Ud vil jeg! Ud! O saa langt langt langt" skrev jag på försättsbladet i alla mina skolböcker. Och ut kom jag: till Afrikas öknar och Himalayas berg. Men nu... nu grodde något annat inom mig, och en dag köpte jag ett hus. Huset var egentligen en gård, och den låg djupt in i skogen två mil och tre kilometer från den lilla staden där jag vuxit upp. Jag hade aldrig någonsin tänkt mig att jag skulle återvända dit. Inte till den staden, inte till det landskapet. Min första reaktion när jag insåg att huset blivit mitt var panik: jag ville lägga

i backen och fly. Jag hade aldrig velat äga mer än vad jag kunde bära i en kappsäck. Och här satt jag med hus, gäststuga, hundkoja, lada, uthus och till och med en skog. En liten björkskog med bäck som porlade genom tomten. Jag var skogsägare. Det var ofattbart; jag kunde inte ta in det. Men min hund Gwendolyn var glad, och när jag till slut bara satte mig ner på trädäcket som omgav huset fylldes jag av frid. Långsamt gick det upp för mig att jag kanske kommit hem. Att det var här jag nu skulle vara.

Moderskap

Gwendolyn var högräddad redan när vi flyttade hit. Det föresvävade mig att jag aldrig skulle köpt huset om det inte vore för henne. Min lägenhet på Mosebacke var inte lämpad för valpar, och på Stjärnan, ett litet torp jag tidigare hyrt, var logistiken väl komplicerad. Inget dricksvatten, ingen uppkoppling, dusch ur en vattenkanna ... Skogsgläntan hade allt, till och med diskmaskin som jag aldrig tidigare ägt. De förra ägarna av huset, två danska familjer, hade lämnat en del möbler som jag gärna ville behålla, och den närmaste tiden fyndade jag vad övrigt jag behövde på sensationellt billiga loppisar i trakten. En tärtsäng med madrass för sextio kronor blev Gwendolyns och min favoritplats för både arbete och drömmar. Den stod i ett hörn på terrassen, skuggad av fyrtio meter höga, susande granar dit skogens alla fåglar kom på besök.

När vi inte bara latade oss på utesängen såpskurade jag mina trägolv, snickrade eller målade. Fast för att få till det riktigt som jag ville skulle jag behöva hantverkshjälp. Tids nog, tänkte jag, ovillig att bryta ensamhet och frid. Men så en natt började Gwendolyn flåsa tungt. Mitt i

sängen hade hon lagt sig med mig som en S-krok runt kroppen. Jag ville inte störa henne genom att be henne göra sig åt sidan trots att mina fötter inte fick plats under täcket. När jag till slut somnade drömde jag att Gwendolyn fött sjutton griskultingar som elaka människor ville slakta. En enda lyckades jag rädda, men de andra sexton hade de ondsinta förpackat i en väska, och när jag slet upp den låg där bara ett inplastat köttpaket. Jag var förtvivlad, i synnerhet som jag märkte att den överlevande kultingen hade växt sig så stor att jag tvivlade på att han skulle kunna dia Gwendolyn utan att skada henne. På morgonen hade Gwendolyns kroppstemperatur sjunkit till under 37 grader. Det var tecknet! Nu var det dags för valparna att komma. Måtte det inte bli grisar.

Efter en dag då jag med viss desperation konstaterat att det var omöjligt att få tag på en veterinär som kunde vara stand by bar jag in en gammal solsäng i vardagsrummet där jag redan gjort i ordning åt Gwendolyn i en ny BIA-bädd stor nog för både henne och valparna. Tyvärr var hon inte det minsta intresserad av att lägga sig i den. Hon skulle trona i soffan. Men "à la bonne heure" – det var inte rätt dag att tvinga henne till något. Jag la mig på den smala solsängen för att vaka över Gwendolyn men när ingenting förändrades i hennes andning somnade också jag.

Framåt kvällen vaknade jag med ett ryck. Någonting kändes annorlunda. Jag tittade på Gwendolyn. Vattnet hade gått, och hon hade värkar. Försiktigt lyfte jag ner henne i hundsängen, och nu var hon så upptagen av vad som höll på att hända att hon inte kom sig för att protestera. Första valpen var på väg men ville inte riktigt ut i världen. Nosen tittade fram men drogs tillbaka igen,

gång på gång på gång. Så här skulle det väl inte gå till? Jag ringde till en kvinna som hette Margareta som veterinären rekommenderat och som ibland ryckte in som hans assistent. Det kändes underligt att be om hjälp från någon jag inte kände, men Margareta meddelade bara kort att hon skulle kasta sig i bilen så fort hon grejat hundvakt åt sina egna. Hon bodde flera mil bort, i närheten av Hornborgasjön, och hur hon skulle kunna hitta till mig långt ut i skogen övergick mitt förstånd. Men nu hade jag annat att tänka på. Gwendolyn kämpade hårt med den första valpen. Jag kunde känna hur den satt där i födselgången, men ut ville den inte. När nosen äntligen kom en bit längre grabbade jag tag i den och drog i takt med nästa värk i en liten skruv nedåt. Så hade jag läst att man skulle göra i en gammal dansk hundbok som jag fått låna av Kate, pappa Riogháns matte. Tack och lov fungerade det. Huvudet kom igenom, och det var stort. Rioghán hade också ett mycket brett huvud, vilket är fint i glensammanhang, och det här var definitivt en pappas flicka: stor, stark och bredskallig. Men framför allt, vilken lättnad: född!!!

Gwendolyn hann knappt få av henne fosterhinnan innan nummer två kom farande som en raket. Det var en något mindre svart hane och en kvart efter honom följde en ljus liten tik. Båda föddes utan problem. Gwendolyn visade sig vara en duktig mamma och gjorde allt rätt, bet av navelsträngarna och åt upp moderkakorna. Hon slickade valparna rena, och de två svarta började genast dia. Men den lilla ljusa verkade inte få i sig något. I det här läget anlände Margareta som en räddande ängel. Lugn och erfaren, uppfödare av både hundar och hästar. Hon kändes som en gammal vän som med självklarhet

klev in i mitt hus. Tillsammans fick vi den lilla att dia. Jag bände upp hennes käkar som var förvånansvärt hårt sammanpressade (vilken KRAFT i dessa pyttesmå varelser!) och fick henne att börja suga på mitt lillfinger. Under tiden mjölkade Margareta en av Gwendolyns spenar och efter ett par försök sög sig valpen fast i den och satt där sedan som en igel. Den stora svarta tiken vägde 261 gram vid födseln, den lilla ljusa bara 208. Men hon blev snabbt rund och fin, och allt skulle varit underbart om bara nummer fyra behagat komma ut. Men där var det tyvärr stopp.

Gwendolyn kämpade och kämpade och jag tänkte att det nog skulle gå till slut som med nummer ett, men jag kände också att den här valpens kropp var mjukare där den låg i födselgången. Första valpen hade känts stenhård. Och värkarna bara fortsatte utan att något hände.

– Jag tror valpen är död, sa Margareta.

Mitt hjärta hoppade över ett slag. Vad skulle vi nu ta oss till? Det var sju mil till Jönköping och närmaste djursjukhus. Vi ringde naturligtvis, och de lovade att vi kunde få komma in direkt. Klockan hade hunnit bli halv tio när vi gav oss av. Margareta körde och jag satt med Gwendolyn i sin stora valpsäng och valparna ömsom ensamma i en korg, ömsom hos sin mamma. Hon hade nu fruktansvärt ont och kräktes grön, illaluktande moderkaka över baksätet i Margaretas fina bil. Varför hade vi inte tagit min gamla skrothög i stället? Men Margareta ryckte på axlarna. Vad betydde en bil? När vi kom fram till Jönköping visade det sig att bara en veterinär och en sjuksköterska hade jour, och de hade två operationer att göra före oss: ett kejsarsnitt på en

chihuahua och en hund med total tarmblockering.

–Men ni sa ju att vi skulle få komma in direkt, klagade jag.

–In på kliniken ja, blev svaret.

Vi fick välja mellan att vänta hela natten eller köra tretton mil till Göteborg. Vi ringde Göteborg, och de lovade också att ta emot oss direkt. Men först röntgades Gwendolyn i Jönköping. Hon hade fyra valpar kvar i magen, men om de levde eller var döda var omöjligt att se, och ju längre tid som gick desto mindre blev chansen att få ut någon av dem levande. Än värre: Gwendolyn själv kunde dö. Så vi packade in oss i bilen igen och Margareta trampade gasen i botten. Hon berättade att hon tidvis jobbat som taxichaufför. Hastighetsmätaren visade på 140. När vi kom fram till Göteborg körde vi vilse i natten. Det var tomt på gatorna. Men vi fick syn på en man som höll på att stänga ett garage där han just parkerat det största fordon jag någonsin sett. Vi frågade honom om vägen till Blå Stjärnans sjukhus, och när han förstod att Gwendolyns liv var i fara sa han: "Äh, jag tar ut färjan och kör före." Och så baxade han ut sin groteskt överdimensionerade farkost – VIKING 205 – som blixtrade och blinkade som en julgran, medan dess viking till förare lotsade oss fram genom natten. Vid sjukhuset tackade vi honom för hjälpen. Han stod kvar en stund och såg på valparna i korgen.

– Di där små, di ska inte behöva lida, sa han.

Också han var en nattens ängel!

Även i Göteborg var det ont om personal och en operation före. Gwendolyn var utmattad efter nästan ett dygns värkar. I Jönköping hade veterinären gått in med ett finger och känt på den blockerande valpen som låg rätt men inte rörde sig. Alla var nu övertygade om att den var

död, men hur skulle det gå för de andra tre? Så äntligen togs Gwendolyn in på operation. Jag satt som på nålar, och efter vad som kändes som en evighet kom en assistent springande med två pyttesmå valpar, en svart tik och en ljus hanhund som de bad oss gnugga liv i. Jag fick tiken som var den mest livskraftiga. Margareta som var mer erfaren vad gäller valpfödelse fick den lilla hanen som var på vippen att stryka med. Huvudet hängde, och han var uttorkad. Men hon fick igång honom! Vilken glädje när också han började pipa! Nu kom assistenten tillbaka och sög ut slem ur näsa och mun på valparna innan de fick sin första måltid med pipett och mjölkersättning. Inte lika bra som mammas råmjölk men livsnödvändigt. Och så ner till de betydligt större syskonen i korgen under värmelampan. Också de äldre syskonen var hungriga men måste vänta. Efter en stund kom assistenten med två valpar till. Den ena var ett dött monster – en svart, jättelik tik som blockerat allt och förmodligen varit död i över ett dygn. Hon hade börjat tappa päls och såg förskräcklig ut, minst femtio procent större än den största valpen. Den andra var en vacker ljus tik som först hade svaga hjärtljud men sedan dog och blev kall. Jag försökte länge få liv i henne, men det var hopplöst. Monstervalpen hade suttit som berget, och veterinären hade varit tvungen att pressa tillbaka henne från födselgången in i livmodern igen. Det var ett komplicerat kejsarsnitt, sa de, men hade vi inte kommit till sjukhuset i tid hade Gwendolyn dött. Efter en stund bars hon ut, omtöcknad men vid liv, och fick ligga med dropp under värmelampan med en frottéhandduk över ryggen. Nu först kände Margareta och jag att vi var hungriga. Jag hade ätit tre kex under dygnet, och godisautomaten var ur funktion. Nå lappri! Huvudsaken

var att Gwendolyn och de två snittade valparna levde. Jag var också glad att Gwendolyn inte behövt konfronteras med två döda valpar. Det var EN sorg hon besparats.

En vecka efter valparnas födsel flyttade Marek, en polsk hantverkare, in i Afrika, mitt ännu orenoverade gästhus. Han kom i rättan tid. Jag hade slut på allt utom hundmat, knäckebröd och te. Det var en mil till närmaste affär, och jag hade inte vågat lämna Gwendolyn och valparna ensamma. Med Marek som jag kände sen tidigare skulle det gå lätt. Han var duktig och pålitlig och hundvan, och jag kunde lugnt åka iväg en stund för att proviantera eller köpa redskap och färg. I Mareks händer förvandlades mitt hus. Allt vitt målades om, och pärlspontpanelen i köket djupnade från babyblå till kobolt. Det var som en hälsning till Stjärnan där mitt vita kök haft koboltblått golv. Största förvandlingen genomgick det rum som förmodligen tjänat som barnkammare och som nu skulle bli sovrum åt hundarna och mig. Bårder med ankor och kaniner

revs bort från väggen som blev blekt solgul mot en mera djupgul panel. Jag satte upp en gardinkåpa, såpskurade och rullade ut en helvit herdematta som hängt med sen hedenhös men en tid varit hänvisad till min källare på Mosebacke. Mattan passade perfekt. Att fem icke rumsrena valpar skulle husera på den tänkte jag inte på just då. Jag var bara besatt av att få det vackert omkring mig. Men mer allvarliga problem stod för dörren. En morgon var ett av Gwendolyns juver svullet och hårt som sten. Det var uppenbart att hon hade ont. Jag googlade på mjölkstockning och juverinflammation och ringde distriktsveterinärerna. Som tur var tog de emot. Marek fick bli valpvakt, och Gwendolyn och jag åkte in till stan. Distriktsveterinärerna bestod till största delen av unga kvinnor som i mina ögon såg ut som femton år. Ett ålderstecken kanske från min sida. Jag tror lätt att de unga är ännu yngre – och ganska ofta att de äldre är äldre. Men det var inget fel på deras yrkeskunnande. Gwendolyn fick en antibiotikaspruta och smärtstillande, och vi skyndade tillbaka till valparna. Först på kvällen kom ett SMS att veterinären glömt säga att jag måste mjölka ur spenen. Det var ren tur att jag såg det. Jag läser för det mesta inte av min mobil mer än en gång i månaden. Jag skred till verket med gott självförtroende, medveten om att jag förmodligen är den enda filmregissör i Sverige som fortfarande kan handmjölka en ko. Att mjölka en hund kändes inte oöverstigligt. Men Gwendolyns lilla hårda spene ville inte ge mjölken ifrån sig. Jag fick ut en halv äggkopp, och Gwendolyn var nu fullständigt orkeslös. Jag fick bära henne uppför trappan till sovrummet dit jag flyttat hela korgen med valpar. Det blev en orolig natt. Som om det inte räckte

med Gwendolyns elände blev också stora, starka, förstfödda Olga sjuk. Hon skrek och pep oavbrutet tills jag stapplade upp ur sängen och bäddade ner henne bredvid mig under täcket. Då höll hon tyst tills jag somnat; sen började det om. Förmodligen hade hon kolik. På morgonen mådde hon bättre, men nu var inte bara ett utan två av Gwendolyns juver svullna och stenhårda, och det ena av dem hade spruckit. En otäck avgrund gapade på ena sidan av juvret. Gwendolyn hade 41 graders feber. Hon ville varken äta eller dricka och kräktes genast upp de mediciner jag fått i henne med hjälp av leverpastej. En snabb googling på feber hos hund upplyste mig om vad jag redan anade: att hennes tillstånd var livshotande. Jag kastade mig på telefonen och ringde distriktsveterinärerna. De hade stängt. Också Smådjurskliniken var stängd. Det var helg. Jag insåg för första gången att jag verkligen bodde i urskogen. I desperation ringde jag Margareta.

–Jag kommer! sa hon genast. Vi kör till Göteborg.

Jag la på luren och brast i gråt. Marek misstolkade mig. Han sa att jag måste vara stark för Gwendolyns skull. Det var inte det. För Gwendolyns skull var jag beredd att lyfta berg – och utan en tår om så krävdes. Men att Margareta som jag knappt kände släppte allt hon hade för händer och slängde sig i sin fina bil där Gwendolyn spytt grön moderkaka för att än en gång försöka rädda hennes liv – DET fick mina tårar att forsa. Jag gråter i stort sett aldrig när något går mig emot, när jag möter hårdhet eller ondska. Men godhet och generositet golvar mig totalt. "Den enda överlägsenhet jag erkänner är godheten", skrev Romain Rolland. Så är det. Bara godhet och skönhet rör mig till tårar.

Margareta körde som ett jehu. Vi hade lastat både

Gwendolyn och valparna i en stor korg i baksätet av bilen. Korgen hade jag fått låna av Margareta när valparna börjat ta sig ur den Biabädd de fötts i. Den här var mer som en balja, lämplig för livliga valpar. Jag vakade över den och såg till att småttingarna höll sig på plats. Margareta sa att jag skulle låta dem dia också från de sjuka juvren. Den kraft en liten valp har när den suger överstiger vida en människas förmåga att mjölka. Och mjölken måste ut!

–Men Olga, sa jag. Kanske hade hon fått kolik på grund av den "dåliga" mjölken?

Så kunde det vara. Men risken för valpen att bli sjuk var mindre än risken för Gwendolyn att dö. Så jag puffade två av valparna mot de stenhårda spenarna. Tveklöst började de suga.

På Blå Stjärnans sjukhus i Göteborg kunde man inte göra mycket mer än att åter ge antibiotika och smärtstillande, vetrimoxin och metacam, intravenöst. Gwendolyn såg på mig med trötta ögon, men jag tror hon förstod att vi försökte hjälpa henne. Efter timmar på sjukhuset låg hon på hemvägen stilla i min famn, insvept i en mjuk filt. Hon behövde den vilan. Valparna fick klara sig en stund. De hade diat och var runda om magarna. Margareta och jag stannade till vid en kiosk och slukade varsin varmkorv. Inte heller den här dagen hade vi hunnit tänka på mat.

De följande dagarna var Gwendolyns tillstånd kritiskt. Febern sjönk visserligen till strax över 39, men hon var kraftlös och ville inte äta. Hon var måttligt intresserad av att vara mamma och gjorde bara exakt vad hon måste. Bilden av "a good-enough mother" tänkte jag när hon i stället för att stanna hos valparna valde att ligga inkilad

mellan mina vader på solsängen. Gwendolyn hade alltid tyckt om att sola, och det där var en favoritplats. Men det förvånade mig lite att det var där hon ville vara trots feber och värmebölja. Det var verkligen hett. I Västmanland där både Marek och en annan av mina vänner bodde rasade den värsta skogsbranden i mannaminne. Jag tänkte på djuren: på kor och får och grisar som kanske inte hann evakueras från gårdarna och på alla de vilda i skogen.

När Gwendolyn inte blev bättre kontaktade jag åter distriktsveterinärerna, Smådjurskliniken och Skara Djursjukhus. Ingen hade tid. I Skara rådde man mig att ta henne till Jönköping för att operera bort juvret. Det lät grymt att utsätta henne för ännu ett ingrepp. Jag ringde Margareta och hon tyckte vi skulle avvakta. Det var ett gott råd. På tredje dagen hade febern gått ner, och jag andades ut en smula.

Marek var klar med vad som skulle målas om inne i huset och satte igång med Afrika. Gäststugan med sin lite trista interiör skulle förvandlas till en bungalow som sprakade i samburufolkets färger: mättat gula väggar och röda lister runt golv och tak. Jag åkte in till stan och köpte färg, noga med de rätta nyanserna.

I vardagsrummet hade väggarna fått behålla sina gammalmodiga, milt blekgröna tapeter, men Marek hade målat om den furuskänk jag ärvt från danskarna. Nu lyste den lejongul med knappar i orange. Det lyfte hela rummet. Men detta var än så länge valparnas domäner. Jag byggde en stor hage av kompostgrindar och täckte brädgolvet med tidningar. Att byta tidningar skulle bli sommarens melodi. Som tur var hade jag upptäckt att min klasskamrat Bosse – som jag känt sen småskolan och som hela sitt liv arbetat på Falköpings Tidning – bodde

alldeles i närheten. "Alldeles i närheten" på landet kan betyda vad som helst. Bosse bodde en mil bort, nära vår lilla ICA-butik som lyckligtvis ännu finns kvar. Bosse och jag hade börjat jobba på tidningen ungefär samtidigt, han på sporten och jag som vikarierande allmänreporter, under ett sommarlov på gymnasiet. På kvällarna när de flesta gått hem satt vi på nedre botten, läste korrektur och skrev begravningstexter. Jag tyckte om de där stunderna. Bosse var gladlynt och visslade ofta någon slagdänga. Den sommaren var det "The birds and the bees" och trots att jag vanligtvis hade örnblick för korrektur måste det ha stått illa till med koncentrationen, för i nästa dags text kunde man läsa: "vid graven nedlades en stor mängd blommor och bin." Den döde var en känd person i staden. Det blev skandal. Räfst och rättarting. Jag blev uppkallad till chefredaktören, den skräckinjagande herr Vrang. Nå, brottet är nu preskriberat och i bästa fall glömt. Jag flög ut i världen, och Bosse blev kvar på tidningen, först som journalist, senare som chefredaktör. Idag skriver han fortfarande krönikor under signaturen Basse. När han hörde att jag led brist på gamla tidningar levererade han oräkneliga kassar fyllda med ett och samma nummer av FT. Varför just det numret aldrig sålt blev jag inte klok på, men det kom väl till pass.

Hjälpsamheten hos människor på landet berörde mig på djupet. När jag flyttade in hade bonden Mattias som bodde ett par kilometer bort kommit förbi med Gysinge linoljesåpa och några av de redskap jag behövde. En tid senare berättade jag för honom att Gwendolyn hittat ett hål i själva husgrunden långt under altanen dit hon gång efter annan kröp in. Det var strax före valpningen och hon letade efter en lya. Jag lyckades med knapp nöd locka ut

henne genom att hämta hennes älsklingsleksaker, en röd piporm. Jag var verkligen orolig att pipet från ormen till slut inte skulle räcka. Vilddjuret i henne hade så tydligt tagit över. Då kom Mattias med en hel rulle stängsel som han inte ville ha betalt för. Margareta hjälpte mig senare att få upp det. Hon bara grabbade tag i en hammare och innan jag hunnit blinka, än mindre hjälpa till, hade hon spikat stängsel runt hela altanen.

Medan Gwendolyn sakta repade sig och valparna öppnade ögonen och lärde sig kravla över kanten till korgen kom en ström av besökare för att titta på dem. Först ut var en mamma med tre barn, en flicka i sju-årsåldern och två pojkar, fyra och två år gamla. De ville köpa en valp. Jag var tveksam. Mamman var sympatisk men grabbarna sjövilda. Hu! Jag har aldrig haft tålamod med barn som smular, spiller, pillar på allt och vill lyfta valpar. Gwendolyn som normalt sett är barnkär reagerade också märkligt på detta plötsliga kaos. Hon vägrade att gå in till valparna, och efter en stund var hon

helt försvunnen. Jag hittade henne långt om länge inkrupen under husgrunden till Afrika. Springan under huset var mer avpassad för en råtta. Det tog lång tid att övertala Gwendolyn att åla tillbaka ut. Såret på hennes juver hade fyllts av smuts, och jag tvättade det försiktigt med klorhexadinlösning. En stund senare låg hon under Afrika igen. Da capo på hela processen. Jag bad Marek släppa allt han hade för händer och täppa till husgrunden med plankor och stenar.

Inne i huset hade mamman och barnen fastnat för Holly, en av de två som förlösts genom kejsarsnitt. Skulle Holly stå ut med så många barn omkring sig, undrade jag. Mamman sa att de var hundvana och berättade att det fanns en morfar med i bilden. Han hade två soft-coated wheaten terriers, och han skulle rycka in som daghusse åt Holly när mamman jobbade och barnen var på skola och dagis. Det visade sig att jag kände honom. Vi hade setts

på utställningar, och allt föll på plats. Med honom och de två större tikarna skulle Holly få det bra. Barn växte ju trots allt och blev förhoppningsvis klokare med åldern.

Så fort människoungarna var borta gick Gwendolyn tillbaka in till valparna. Hon hade de senaste dagarna börjat amma dem stående, men nu sjönk hon med en belåten suck ner i korgen och lät dem dia ordentligt. Friden sänkte sig över oss alla.

ANJA PRAESTO

**RIKSGALNINGEN
OCH
DEN FULA BLOMMAN**

*"Ingen plockar en maskros och ger åt sin vän,
den får stå där den står tills den dör."*

Rent objektivt, jag menar helt utan föreställningen om vad en maskros är, så är denna blomma ganska vacker. Gul och yvig, tät och plymig. Men få gillar maskrosor. Vi vet ju hur besvärliga de är mot rabatter och gräsmattor och den gula färgen är i trädgårdsvärlden den minst omtyckta blomfärgen. Nej, maskrosen ratar vi, den lämnas utanför.

Det inledande citatet ovan är en låtrefräng. Kanske finns här en symbolik som relaterar till låtförfattarens eget liv, ty Errol Norstedt, för de flesta känd under artistnamnet Eddie Meduza, kände sig utanför. Han lät sig dock plockas, blev en praktfull bukett och fick lysa under en kort tid innan blomningen var förbi. Han blev blott 54 år, sänkt av alkohol och vilt leverne. Men för tusen och

åter tusen fans har Eddie Meduzas lyskraft aldrig slocknat. Tvärtom tycks det som om han hela tiden får nya fans som beundrar hans minst sagt blandade musik.

Rockstjärnedrömmar

Errol Norstedt skrev låten om maskrosen i mitten av 1970-talet och gavs ut på albumet "Errol". Skivan flop-pade. Drömmen om att bli rockstjärna kom av sig. Men Errol hittade nya vägar och med energi och kreativitet skapade han en helt unik musikstil. På 1970- och 80-talen fanns inte begreppet könsrock, men det är väl ett epitetsom vi idag skulle ge hans musik. Men inte all! På albumet "Errol" exempelvis, fanns flera låtar som lever vidare och rönt framgångar med andra artister. Låten "Tretton år" kom faktiskt in på Svensktoppen, en kort tid visserligen men ändå. Laila Westersund och Mats Ljung var några som gav Errols låtar en ny chans och ny publik.

Under några viktiga år i sitt liv bodde Errol i Tidaholm. Han gick i skola, spanade på tjejer, hade sitt första jobb och framför allt; tog sina första steg som musiker. Spårren efter Errol är så starka att Tidaholms museum beslöt att visa hans platser och ha en vandring det år han skulle ha fyllt 75. Det blev en enorm uppslutning och folk kom från hela landet. Ryktet om de lyckosamma vandringarna spred sig och i Stockholm fick Errols gamla turnéledare glädjefnatt och ville ordna konsert till Errols minne i Tidaholm. Sagt och gjort, våren 2024 arrangerades konsert, shower och vandringar i ett koncept som fick namnet "Meduzafestivalen".

Foto: Robert Löfgren, Falköping

Censur

Festivalen blev en formidabel framgång, men kantades av motgång och misstro på vägen dit. Det fanns krafter inom det offentliga som ville förbjuda Eddie Meduza. Eddies repertoar, eller i alla fall delar av den, passar inte med "vår värdegrund". Förbudet uteblev, men Tidaholms museum, som arrangerade vandringar i stan, kunde inte använda sin vanliga kommunlogga i samband med festivalen. Från vissa håll målades ett skräckscenario upp, som lade sordin på planeringen. Vad skulle alla ditresta fans, en masse, ta sig till mellan de olika programinslagen? Polis, Samhällsskydd & beredskap och vaktbolag kallades in till flera möten. Men tusentals fans trivdes, stan låg kvar på söndagen efter festivalen och såväl besökare som arrangörer var mycket nöjda.

Det är inte rätt att förneka delar av vår gemensamma historia. Var hamnar vi om vi försöker sudda ut kulturarv som skaver? Censur i Skaraborg. Så hette en artikel i förra

årets Akademibok, skriven av Marianne Ahrne. Och från början tänkte jag att mitt bidrag till årets bok skulle heta "Censur i Skaraborg 2". För tankar och frågeställningar uppstod; skulle museet kunna fortsätta arbeta med denna artist som en del av vårt moderna kulturarv?

Ikke förty pågår redan planer för en ny festival 2025. Inget dödar Eddie Meduza.

Men vem var han då?

Jag heter Errol! Det är efter Errol Flynn, det har mamma sagt!

Detta kunde vara öppningsfrasen för Errol Norstedt när han skulle börja i en ny klass.

Den lille killen hade fått byta skola många gånger. Mamma tog honom och hans syster med till ett nytt boställe så fort kronofogden hittat deras befintliga adress.

Åtminstone är det så som historien förtäljs. Det går många historier om Errol Norstedt och det går inte att säkert veta vad som stämmer. Men sant är att han fick flytta runt mycket i sin barndom och han gillade redan i tidiga år att göra entré och skapa uppmärksamhet kring sin person på varje nytt ställe. Här är jag! Errol!

Det musikaliska intresset hos Errol kom tidigt. Han lär ha jobbat ihop sin första gitarr som sommarjobbare hos en bonde i Acklinga. För de nittio kronorna han fick för att möka i ladugården och utfordra djuren kunde han uppfylla sin dröm; en egen gitarr! Då var han runt femton år. På de tidiga fotografierna i svartvitt av Errol Norstedt ser man en välklädd och vattenkammad gosse vars blick är ljus, trygg och oskyldig. Inte går det alls att se vilket elände den unge mannen ska få genomlida i sin barndom. Flera vittnesmål har gjort det tydligt att Errol och hans

syster fick utstå mycket elände och som Errol själv säger i en intervju "hade det varit nu hade vi blivit omhändertagna av socialen". Kanske kan Errols vägval av musikgenre ha sitt ursprung i hans uppväxt och tidiga leverne. Han skulle i så fall inte vara den förste eller siste som använt musik för att kanalisera sin ångest. Den som vill söka svar kan läsa "Bara man är fantastisk" och "Eleganten ifrån vidderna".

Låtarnas innehåll

Errol hade en särskild begåvning. I intervjuer framstår han dock, i ärlighetens namn, inte särskilt smart – eller så gillar han bara inte intervjuer. Men hans texter vittnar om ett intensivt tankearbete, ibland skapat av känslor och eftertanke, ibland av spontan vrede och irritation. Han använde sin musik till att kritisera och ge folk en känga, journalister, politiker, skivbolagsdirektörer – ingen gick säker. Hans texter är raka, enkla och innehållsrika. Skrivandet var hans stora talang, redan som tolvåring vann han en rikstäckande uppsatstävling.

Ofta skrev han rena nonsenslåtar utan uppenbar mening. Eller så hade den det, men finurligheterna ligger dolda. För vad är poängen med att upptäcka "ett hål i gatan" och sen "fånga krafter och lägga i en balja"? Eller varför får man ingen ny termos när den har gått sönder om den är röd? Bara om den är grön. Och varför är det så jobbigt att Torgny har svettigt ansikte? Det här är underhållande, tro mig.

Men det som får många att sätta kaffet i vrångstruben är den del av repertoaren som är fylld av snusk och förnedring. Den som är jämställdhetsförespråkare torde vilja se Eddie Meduza suddas ut, jämnas med marken. Men

finns det något bortom de förnedrande texterna som kan kallas humor? Jag har inte svaret. Errols kvinnor genom livet säger att texterna i de snuskiga låtarna inte alls motsvarar hans person. Men det var för denna genre Errol fick sin status som rockstjärna! Han försökte emellanåt byta låtbana, men fansen skrek efter det vulgära och Errol gick den breda vägen.

Förmodligen hade han en släng av koprofili, en utökad variant av Tourettes syndrom, alltså ett vältrande i fula ord och opassande kommentarer. På nätet finns en hel del utgivet material som inte kan rekommenderas för känsliga lyssnare.

Dock är det mesta av det snuskiga utbudet egentligen inte mycket värre än en annan "könsrocksmusiker" med Skaraborgskt ursprung, Johnny Bode från Falköping, med sina Bordellmammans visor till exempel. Ställer vi Errol Norstedts snusklåtar mot texter i dagens hip-hop eller nya könsrocksband, tyder det på att lyssnarna helt klart har flyttat gränserna och allt värre saker accepteras i etern. Annat var det på Errols tid. Han blev lynchad och förkastad av musiketablissemangen, något som förmodligen triggade denne "riksgalning" än mer att kasta sig ut i förbjudet område.

Sätta på kartan

Alla städer och destinationer drömmer om en USP. Det är marknadsföringsspråk och betyder Unique Selling Point, det vill säga en attraktion eller produkt som särskiljer sig från alla andra. Något som sätter platsen på kartan och bygger varumärke.

Errol Norstedt fortsatte sitt nomadiska mönster även som vuxen. Han ingick äktenskap tre gånger och bodde

på olika ställen runtom i Västsverige, Småland och Skåne. Vandring i Errols fotspår skulle lätt kunna vidgas till rundtur i Errols bilspår. Men kanske är det i Tidaholm som Errolspåren peakar?

På Stallängsvägen bodde "Flicka i huset mittemot". I Ordenshuset Logen Vulcan övade Errol med sitt band Pack of Losers. Här finns Everts stig, Ljungbacka-Erik och här finns "En rock i Velinga". Med flera. Sannolikt är platser och personer i Errols låtar till 80-90 procent "base-rad på en verklig händelse".

Tidaholm har en unik chans att öka kännedomen om en attraktiv plats med just Eddie Meduza. Tändstickstillverkning, krafter och eget bilmärke är absolut en tillgång, men det behövs mer för att lilla Labbås ska kunna arm-båga sig fram i trängseln kring vem som syns mest. Och utan att förneka den del av Errols utbud som är "skämmigt", är det ändå så stor del av låtarna som är okända och som är värda mer utrymme. Det är mestadels musik av dansbandskaraktär. Romantiska, natursköna, finurliga eller humoristiska. Det är Tidaholms museums tanke att visa mer av detta och även mer om Errol som person. Det känns orättvist att Errol Norstedt inte orkade ta denna del av sin musik till de stora scenerna. Men sannolikt är det hans trots och uppkäftighet som väckt fansens beundran. Många kan känna igen sig, många kan se att även en mobbad och utsatt kille kan lyckas. Till och med bli rock-stjärna.

Men som för många rockstjärnor blir det för mycket, pressen blir för stor, förväntningarna för höga, kanske gör man saker man inte vill. Errol, som använde musik som en terapi sökte också andra vägar för att hitta tröst; Gudstro och alkohol. De som jobbat med honom berättar om

hans lynnighet och ambivalens. Man visste inte vilken Errol det var som kom till ett gig; var det Errol med tolv starköl i väskan, eller Errol med bibeln? När han, av en granne som brukade ta hand om honom, hittades död i sin säng tidigt en morgon i januari 2002 är det osäkert vilken Errol som låg där. Men en sak är säker, där han är plockar han en hel famn full av maskrosor.

Fotnot:

Arrangörerna av festivalen ska starta en fond till Errols minne, där överskottet av evenemanget ska stödja projekt inom hälsa och social utsatthet och musikrelaterade aktiviteter.

SÖREN HOLMBERG

VÄSTGÖTAHERRARNAS MISSLYCKADE UPPROR

När jag var barn, och växte upp i Skövde, kan jag inte påstå att jag var en ivrig läsare av barn- och ungdomsböcker. Dock minns jag en hjälte som hette Ture och en skurk som hette Måns. Hjälten var detektiven Ture Sventon. Han som hade svårt för S och därför talade om sin favoritbakelse som Temlan. Jag hängde väl med och förstod även om vi i Skövde talade om Fettisdagsbullar, inte Semlor. Skurken var den elaka och smådumme katten Måns i Pelle Svanslösböckerna. Han som tillsammans med kompanjonerna Bill och Bull ofta småjäklades med Pelle Svanslös.

Ture, Måns och Gustav

Med dessa minnen blev jag inte så lite förvånad att upptäcka att en Ture och en Måns var två av huvudpersonerna när adeln i Västergötland försökte få till ett uppror mot Gustav Vasa på 1520-talet – och det inte i sagans värld utan i den historiska verkligheten. Upproret, med Ture som ledare, blev ett totalt fiasko.

Namnet Ture är fornnordiskt, ursprungligen Torir med betydelsen "kämpe". Men Ture var ingen framgångsrik kämpa då för femhundra år sedan. Han var snarare en mycket misslyckad skurk, åtminstone ur kung Gustavs synvinkel. Ture tvingades gå i landsflykt för att försöka rädda liv och lem. Den historiske Måns, med efternamnet Bryntesson, var också en skurk enligt kung Gustav – precis som sagans Måns. Han dömdes som sådan till att mista livet, och på Södermalm i Stockholm halshöggs han en sommardag 1529. Skurk alltså och avrättad i Stockholm. Men i Göteborg har han uppmärksamats med en gata och en plats – Måns Bryntessonsplatsen och Måns Bryntessonsgatan. Hedrad i västgötska Göteborg men halshuggen i kungliga Stockholm. Lite underligt, men kanske ändå inte i rivaliteten mellan stad nummer ett och stad nummer två i landet Sverige.

Berättelsen om Tures och Måns valhända upprorsförsök mot kung Gustav är väl inte värd mer än den fotnot som den har i dagens historieböcker. Mycket annat som hände i Sverige på 1500-talet är både viktigare och mer spännande. Men nu hände det som hände i västgötska Skaraborg därför är det – om inte viktigt – så åtminstone intressant ur ett skaraborgskt historieperspektiv.

Bakgrunden är det uppror mot Unionskungen Kristian II som först Sten Sture och därefter Gustav Vasa ledde i början av 1500-talet. Det kan ses som ett slags befrielsekrig från Danmark, men också till viss del som ett svenskt inbördeskrig. Det fanns grupperingar i Sverige som inte var så negativa till Unionen och som mer eller mindre direkt stödde kung Kristian. En sådan gruppering återfanns bland den talrika adeln i gränslandet Västergötland. Dess

ledare var vår Ture. Han tillhörde den anrika och godsrika västgötska adelsätten Tre Rosor och hade efternamnet Jönsson, eftersom hans far hette Jöns.

Slottet Lindholmen

Hans sätesgård låg söder om Vänern på Kållandsö och var från början mer blygsam, men byggdes ut till slottet Lindholmen. Om man ser i Erik Dahlbergs verk *Suecia Antiqua et Hodierna* från 1700-talet framgår det vilket sagolikt slott Lindholmen var innan det brann ned 1792, för att sedan inte byggas upp utan bli en vacker ruin som nu renoveras. Övervuxna murrester med utsikt över Vänern är svårslaget. Och det bevarade huset Betjäntflygeln från tidigt 1700-tal är en skön men mycket sliten pärla. Den badstuga som Linné beundrade som "ett mästestycke" på sin västgötska resa 1746 finns tyvärr inte kvar. På Ture Jönssons tid var dock slottet mindre spektakulärt. Det var adelssläkterna Oxenstierna och Ekeblad som på 1600- och 1700-talen förvandlade Tre Rosors enklare slott till det paradslott som Lindholmen blev i sina glansdagar.

Jag hade förmånen att visas runt på dagens Lindholmen av "slottsfogden" Conny Jonsson och Västergötlands bäste guideveteran Ewert Jonsson en småkall aprildag. En fantastisk upplevelse. Lindholmen är absolut värt en omväg, speciellt om man har turen att bli expertguidad som jag blev.

Sidbytarens Ture Jönsson

Men åter till Ture Jönsson och belägg för att han stödde kung Kristian, och det även efter Stockholms blodbad i november 1520. På sin väg åter till Danmark ställde Kristian II till med ett mindre blodbad i Jönköping i januari

1521. Två ledande motståndsmän i Småland avrättades, Lindorm Ribbing och Per Ribbing, möjligen också två små söner till Lindorm. Händelsen är känd som det "Ribbingska barnmordet". Enligt en kanske apokryfisk historia berättad av adertonhundratalshistorikern Anders Magnus Strinnholm avrättades den äldste åttaårige brodern först inför ögonen på den yngre femårige brodern. Och "då den yngre brodern såg den äldres blod rinna, sa han till bödeln: Kära man, bloda inte ned mina kläder, jag får annars ris av min mor".

Magdalena Ribbing – som jag hört berätta om detta – hade inte Ture Jönsson som favorit av skälet att det var han som fångat in Ribbingarna. Kristian II skriver: "Vi voro komna hit till Jönköping fingo vi veta huruledes vår älsklige man herr Ture Jönsson.... hade gripit Lindorm Ribbing, Per Ribbing...". Att bli omnämnd som "älsklig man" av Kristian Tyrann hjälper inte till om man vill få ett bra eftermäle. Ture Jönssons biograf den eminente medeltidshistorikern Herman Schück slår fast att det "Ribbingska barnmordet" svärtade Ture Jönssons minne i eftervärldens ögon.

På sommaren 1521 tvingade framgångarna för motståndet mot unionskungen Kristian Ture Jönsson att byta sida. Han skrev brev till Kristian och sa formellt upp sin nu inopportuna trohetsed. Han visste hur man gjorde eftersom han gjort det förut. En yngre Ture (född cirka 1470) stödde åren kring sekelskiftet 1500 unionskungen Hans – Kristians fader – mot riksföreståndaren Sten Sture. Det var lönsamt, Ture Jönsson blev både lagman i Västergötland och riksråd. När sedan Sten Sture återkom till makten och fördrev kung Hans lyckades Ture Jönsson

snabbt avsäga sig sin trohetsed 1503, och landa helskin-
nad på fötterna – precis som tjugo år senare 1521.

När Gustav Vasa valdes till riksföreståndare i augusti 1521 var Ture Jönsson förlåten och medverkade. Ture och Gustav var befryndade. I brev kallade Gustav Ture för "käre svåger". Gustav Vasas far Erik var en äldre halvbror till Ture Jönssons hustru Anna. Det betyder att Gustav överdrev släktskapet. Han var inte svåger till Ture, hans fader Erik var svågern.

När sedan Gustav Vasa valdes till kung i Strängnäs 1523 upphöjdes "släktingen" Ture Jönsson till rikshovmästare. Men redan året därpå 1524 kan det ha börjat gnissla lite mellan Ture och Gustav. Ture Jönsson framtogs förläningen av Älvsborgs län med den viktiga Älvsborgs fästning. Den gick i stället till den unge västgötske kungagunstlingen Måns Bryntesson (född 1493). Han tillhörde ätten Lilliehök med säte på en stor gård strax norr om dagens Alingsås. Herr Ture fick som ersättning flera häraden i norra Västergötland, bland annat Vartofta och Kåkind, där staden Skövde låg.

Men gnisslet kan inte ha varit särskilt allvarligt. År 1526 var kung Gustav med och ordnade trolovningen mellan Ture Jönssons son Johan och Gustavs moster Kristina Gyllenstierna – änka efter Sten Sture d.y. Alla var släkt med alla tycks det i det svenska frälset på 1500-talet. Året därpå, 1527, skedde vigseln på slottet Lindholmen mellan Kristina och Johan. Samma år i augusti gästade kung Gustav herr Ture på Lindholmen. Tackbrevet skrev Kung Gustav till Ture Jönsson i Skövde, på väg nordost ut till Stockholm.

Katolske Ture på reformationsriksdagen i Västerås 1527

Till reformationsriksdagen i Västerås försommaren 1527 uppmanade Gustav Vasa personligen den svalt intresserade Ture Jönsson att komma. Herr Ture hörsammade kallelsen och infann sig i Västerås. Men kung Gustav blev nog inte så nöjd med att han kom. Kungen ville begränsa katolska kyrkans ekonomiska och militära makt genom att avskaffa biskopsväldet och dra in kyrkans och klostrens gods och andra rikedomar till kronan. Ett gigantiskt förstatligande, förmodligen det mest omfattande i svensk historia. Därtill skulle vissa ändringar göras i hur mässor och kyrkoliv utövades – förändringar i protestantisk luthersk riktning.

Enligt Gustav Vasas krönikör Peder Svart ledde Ture Jönsson den talrika västgötaadelns motstånd/tveksamhet inför de reformistiska förändringarna. Det blev så upphetsat att kung Gustav i taktiskt syfte erbjöd sig att avgå. Men så blev det inte. Till slut skall kung Gustavs favorit Måns Bryntesson ha övertalat Ture Jönsson att backa. Gustav Vasa satt kvar och reformationen beslutades. Sverige inledde resan bort från katolicismen och fram till protestantismen.

Ture Jönssons motstånd kan ha varit ärligt religiöst motiverat. Han var en troende katolik som donerade mycket pengar till bland annat Skara Domkyrka, och som till och med 1514 genomförde en pilgrimsfärd till Santiago de Compostela i Spanien. På Lindholmen uppförde han i kristen anda ett Helgeandshus för att hjälpa behövande. Herr Ture må ha varit en opportunistisk politisk vinglare, men han hade också några godare religiösa sidor.

Det ödesdigra brevet

När vi nu är hos herr Ture på slottet Lindholmen måste vi företa en smärre avvikelse från vår huvudberättelse. För på Lindholmen skrevs sommaren 1528 ett av svensk historias mest tragiska och potentiellt avgörande brev. Efter ett misslyckat upprorsförsök i Dalarna 1527 flydde den unge symboliske ledaren till Norge. Själv uppgav han att han var Sten Stures och Kristina Gyllenstiernas äldste son Nils. I Peder Svarts krönika kallas han nedsättande för Daljunkern och anklagas för att vara en bedragare och inte en arvinge i Stureätten.

Efter många förvecklingar hamnade han fängslad i den tyska staden Rostock. Där undrade man vem han är? Kung Gustavs utsända män hävdade att han var en skurk och borde utvisas till Sverige, eller hellre avrättas. Efter förfrågan skrev Kristina Gyllenstierna på Lindholmen den 8 augusti 1528 ett brev till Rostock där hon – enligt brevet – förnekar att fången är hennes son och att han är en ”veterlig tjuv och förrädare”, som hon uppmanar rådet att bestraffa. Uppseendeväckande nog var kung Gustav närvarande på Lindholmen när brevet skrevs.

Problemet är att det brev som nådde Rostock tycks ha varit manipulerat jämfört med det brev som lämnade Lindholmen. Ett bevarat utkast visar att Kristina ”kärli- gen begär” att fången ”måtte skickas hit in i landet igen”, och alltså inte straffas/avrättas i Rostock som det officiella brevet kräver. Utgången blev att den unge fången blev halshuggen. De flesta historiker tror idag att han var den sextonårige Nils Sture, som Gustav Vasa gärna såg försvinna som konkurrent om makten. Vasaätten kom att styra Sverige de närmaste 125 åren, inte Stureätten.

Ett kuriosum i sammanhanget är att när Gustav Vasas son Erik XIV kröntes 1561 utnämnde han tre grevar som de första i Sverige. Två av dem var halvbröder – Gustav Johansson (Tre Rosor) son till Kristina Gyllenstierna och Ture Jönssons son Johan samt Svante Sture son till Kristina Gyllenstierna och Sten Sture, och yngre bror till den halshuggne Nils Sture. Och för att kröna det kuriösa, greve Svante Sture blev sedan mördad tillsammans med två söner i vredesmod av kung Erik i de så kallade Sturemorden 1567. Vasaätten såg med råge till att hålla borta Stureätten från makten i Sverige.

Ture Jönssons stora stund

Men nu åter till Ture Jönsson och en av hans mest upphöjda stunder. Vid Gustav Vasas mycket påkostade kröning i Uppsala 1528 spelade västgötaadeln en stor roll. Själva kröningsakten med insmorning och allt leddes av biskopen i Skara Magnus Haraldsson – en nära allierad till Ture Jönsson. Herr Ture själv bar det korskrönta äpplet i ingångsprocessionen till Domkyrkan. Riksäpplet var centralt, det symboliserade kungens skyldighet att få riket att blomstra av Guds gåvor. Bland dem som dubbades till riddare efter kröningen återfann den stolte fadern Ture sin son Johan. I och med att Gustav nu var vederbörligen smord av skarabiskopen kunde han äntligen kalla sig "Vi Gustav med Guds nåde Sveriges och Götes konung". Observera det underliga med att Sverige *och* Göte nämns som två skilda entiteter/riken. Något låg det väl i den distinktionen om vi översätter Sverige till Svea. Gustav blev krönt till kung över både svear och göter. Och det var en västgötsk biskop som stod för kröningen.

Ett mycket kortvarigt uppror

Dock kröningssämjan skulle inte vara länge. Redan året efter hyllandet av kung Gustav i Uppsala revolterade götarna. Det började i västra Småland tidigt i april 1529. En nyutnämnd fogde slogs ihjäl och i Jönköping tillfångatogs Gustav Vasas syster Margareta och sekreteraren Wulf Gylar på väg hem från förhandlingar i Lübeck. På sammandragningar med allmogen uppsades kung Gustav "huldskap, troskap och manskap" på grund av det "okristliga regementet" i landet genom "detta uppväckta lutherska kätter".

Några dagar senare kallade biskop Magnus Haraldsson, Ture Jönsson och Måns Bryntesson västgötska riksråd och frälsemän till ett upprorsmöte i Skara. Det kan ha varit planerat sedan länge och oroligheterna i Jönköpingstrakten kan ha varit initierade av västgötaherrarna. Det var åtminstone så som Gustav Vasa valde att tolka vad som hände. Från Skara och från herr Ture utgick en kallelse till allmogen att samlas på västgötarnas gamla tingsplats på Larvs hed. Uppmaningar till att revoltera mot den "omilde kung Gustav och hans lutherska parti" sändes också ut till andra landskap i Sverige.

På mötet i Larv 20 april var hela nio rådsherrar närvarande. Enligt Peder Svart höll Ture Jönsson ett långt anförande där han blygsamt nog förklarade att han inte ville ersätta kung Gustav och själv bli kung. Ny konung skulle i stället den yngre Måns Bryntesson bli. Kung Gustav måste bort eftersom han avfallit från kristendomen och "blivit en Luther". Herr Ture skall ha hållit sitt uppviglande tal stående vid en stor, högre st runsten – kanske till och med stående uppe på runstenen.

Här vid Runstenen på Larvs hed försökte Västgötherrarna 20 april 1529 få med allmogen på ett uppror mot Gustav Vasa. (Teckning av Johan Holmberg)

Den runstenen finns kvar där än idag. Den är verkligen pampig där den står mitt ute i en leråker. Vad runskriften på stenen säger kunde jag inte uttyda när jag var där. Underhållet är inte det bästa. Runorna behöver fyllas i med mer och tydligare rödfärg. Med hjälp av guiden Ewert Jonsson hittade vi dock runstenen med text och förklaringar på nätet. Den är prydd med ett vackert ringkors och en längre runslinga. Skriften lyder i modern svensk tappning:

Ölver och Åskatla reste denna sten efter Gunnar, Sigtryggs son, en god ung man. Herren Gud bärge hans ande.

Hur menigheten på Larvs hed reagerade på herrarnas uppmaning till uppror är något oklart. En tolkning är att de inte opponerade sig utan gav ett slags tyst samtycke. En annan tolkning står Peder Svart för. Han hävdar att bönderna svarade med att prisa konungen och ta avstånd från revolten. Om den nya tron kunde de "platt intet döma...ty vi förstå där intet uppå...". Därtill var böndernas erfarenhet att uppror "...vill kosta på allmogens axlar att ofta ömsa om med konungar, ty herreskifte förbättrar sig sällan". En mycket insiktsfull iakttagelse av västgötabönderna.

Broddetorp – där det avgjordes

Men hur som, vad som beslutades i Larv – västgötaherarnas uppmaning till revolt mot kung Gustav föll definitivt platt till marken några dagar senare. På ett möte 25 april med västgötaallmogen i den lilla byn Broddetorp i närheten av Hornborgarsjön – där nuförtiden tranor dansar i tusental – tog bönderna avstånd från alla tankar på ett uppror. På mötet bestämdes att lägga ned vapnen mot full amnesti och garanti för att "alla goda gamla kristliga

sedvänjor må stärkas...och att det lutherska kätteriet och dess onda seder därmed platt nedtryckas”. Kung Gustav samtyckte officiellt men undvek i sin version av överenskommelsen att ha med orden om att det Lutherska kätteriet skulle platt nedtryckas.

Avtalet i Broddetorp träffades utan närvaro av Västgötaherrarna. Deras ledare Ture Jönsson och biskop Magnus hade insett att upproret var förlorat när bönderna inte ställde upp. De gick snabbt i landsflykt. Redan 1 maj var de båda i dåvarande danska Halmstad.

Två huvuden rullar

Måns Bryntesson flydde dock inte. Han trodde att han skulle klara sig undan straff genom att bland annat på kung Gustavs uppmaning inta slottet Lindholmen och ta de rikedomar som fanns där i beslag. Behjälplig i denna bedrift var också en annan Västgötaherre, riksrådet Ture Eriksson (Bielke). Båda hoppades nu de skulle frikännas av den domstol som förhörde dem vid riksmötet i Strängnäs i juni 1529. Åtalad var även lagmannen i Värmland och riksrådet Nils Olofsson (Vinge). Han bodde i Västergötland på Skofteby herrgård och hade blivit involverad i upproret. Hoppet som alla tre hade om att få behålla livet stäcktes snabbt när olika skrivelser och brev uppdagades och band dem till ledningen av upproret. Domen blev avrättning för alla tre, men böner från modern för sonen Ture Eriksson – plus dryga böter – skall ha räddat honom till livet. Måns Bryntesson uppges ha försökt fly genom att hoppa från ett fönster, men resultatet blev en bruten höft och ett snabbt infångande. Efter domen fördes en skadad herr Måns och herr Nils till Stockholm där bå-

das huvuden höggs av i början av juli. Men efterräkningen till Västgötabullret var inte slut än. Ytterligare ett huvud skulle rulla innan Västgötaherrarnas uppror blev en mindre fotnot i historieböckerna.

Och ett huvud till

Ture Jönsson och biskop Magnus kände sig inte säkra i danska Halland och Skåne. Gustav Vasa var efter dem. Fogdar i Sverige uppmanades att med 20–30 ryttare gå över gränsen och "övertala" herr Ture och se till att "vi blir av med honom". Kung Gustav försökte också få den nye kungen i Danmark Fredrik I – som hade ersatt den bortdrivne kung Kristian – att utlämna de båda flyktingarna, men det lyckades inte. Ture Jönsson och biskop Magnus tog det säkra före det osäkra och fortsatte flykten först till Mecklenburg och senare för herr Ture till före detta ärkebiskopen Gustaf Trolle och före detta kung Kristian i Holland. Kristian rustade där en flotta och en här för att göra *come back* som kung i Danmark. Ture Jönsson anslöt sig, speciellt nu som Kristian hade återgått till den katolska tron. Första målet var Norge.

På hösten 1531 inleddes anfallet som efter små inledande framgångar gick i stå. Akershus fästning i nuvarande Oslo lyckades man inte inta. Bohus fästning, utanför dagens Kungälv vid Göta älv och gränsen till Västergötland, kunde inte heller erövrats. Herr Ture försökte övertala sin gamle vän Klas Bille på Bohus fästning att ge upp men fick ett kärvt svar: "...ty Du har så till vänt och slitit din kappa att hon nu är så jämmerligen sliten på båda sidor att hon icke tjäna bland ärlig mans kläder". På andra sidan Göta älv blockerades en invasion av Sverige

av en stark svensk här. I ledningen för den återfanns herr Tures son Johan.

Det blev uppenbart för Kristian att hans härtåg var förlorat. En av dem han anklagade för misslyckandet var Ture Jönsson. Peder Svart skildrar vad som nu hände "...fands han några dagar därefter om en morgon liggjandes huvudlös på gatene i Kongelda, där kung Kristian hade sitt läger". Detta hände det skickelsedigra året 1532 i den dåtida norska staden Kongahälla, strax i närheten av nuvarande Kungälv.

Om Kristian låg bakom mordet – eller agenter utsända av kung Gustav – tar Peder Svart inte ställning till. Det är fortfarande ett *Cold Case*, ett av Sveriges äldsta. Jag har varit på den åker där gamla staden Kongahälla låg och letat efter platsen där huvudlöse Ture återfanns. Men tyvärr fann jag inget som kunde lösa gåtan. Staden övergavs på 1600-talet. Idag finns inget kvar på den vackra plats vid Nordre älv där en gång en av Norges mest betydande handelsstäder fanns.

När det gäller mordet på Ture Jönsson är min huvudmisstänkte Gustav Vasa. Han var mycket bra på att ta död på sina konkurrenter. Han blev inte en fotnot i historieböckerna som Ture Jönsson och Västgötaherrarna.

Källor

Som oftast bygger min berättelse på läsfrukter och historiska utflykter i Skaraborg. Utflykterna denna gång har gått till Lindholmens slottsruin och till den omtalade runstenen på en åker i Larv. Initierad ledsagare var Skaraborgs kunskapsrike guide Ewert Jonsson. Även resterna av gamla Kongahälla besöktes med hjälp av sonen Johan. Läsfrukterna hämtades i huvudsak i fem olika skrifter. Främst i medeltidshistorikern Herman Schücks sista bok *Ture Jönsson (Tre rosor) – den siste medeltida*

stormannen. Med Herman har jag haft förmånen att diskutera svensk medeltid. Dock inte med fokus på herr Ture, utan på Karl Knutsson Bonde – han som fantastiskt nog valdes till svensk kung inte mindre än tre gånger (1448–1457, 1464–1465 och 1467–1470). Två andra mycket nyttiga och läsvärda böcker har varit Lars-Olof Larssons magistrala *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann* och Olle Larssons mer sentida *Gustav Vasa. En furste bland furstar*. En fjärde mycket innehållsrik och detaljfylld skrift, i omfång av en mindre bok, som varit viktig är Sven Kjölleströms artikel ”Västgötaherrarnas uppror” i tidskriften *Scandia* 2008. En femte skrift med fokus på Kongahälla som jag läst med glädje är Lars Lönnroths *Sagans gräns*, som är hans föreläsning när han promoverades till hedersdoktor vid Islands universitet 2021. Härutöver har som alltid en mängd artiklar i *Wikipedia* varit outhärliga, liksom *Bengans Historiasidor*.

BARBRO LENNÉER AXELSON

HEMLIGHETER

Temat för antologin 2024 är "Det okända Skaraborg". Min artikel handlar inte om särskilda personer, platser eller händelser som flera av de andras utan om våra personliga okända sidor. Även om skaraborgare beskrivs som öppnabar förstås också de hemligheter. Om just dessa vet jag dock föga. Du får som läsare begrunda hur du för egen del har det med dina hemligheter. Jag kommer att skriva om detta tema med hjälp av viss forskning och utifrån personliga reflektioner.

Jag inleder med en speciell form av hemlighet, sanktionerad av samhället och som hör samman med vår demokrati, nämligen valhemligheten. I Regeringsformen 3 kap. 1 står följande: "Riksdagen utses genom fria, hemliga och direkta val. Valhemligheten innebär att väljare ska kunna känna sig helt trygga i att det inte går att identifiera vem eller vilka man lägger sin röst på vid allmänna val och att man inte heller har någon redovisningsskyldighet för detta. Detta för att värna och skapa legitimitet för vårt demokratiska system".

Därför kryper vi med alla partiers valsedlar in i båsen bakom fördragna skynken för att i enrum göra vårt val.

Det finns märkligt nog par som inte berättar ens för varandra hur de röstar, alternativt ljuger om sin uppfattning för husfridens skull.

Vad är en hemlighet?

En hemlighet är information som inte skall spridas utanför en grupp eller ens utanför det egna jaget. Det finns olika slags hemligheter. Bagatellartade och livsavgörande. Vissa positiva, tänkta som blivande överraskningar, lever bara under en övergångstid. Dit hör till exempel en graviditet som blivande föräldrar avvaktar med att berätta för sina närstående. Det kan också gälla stora arv eller lotterivinster då man vill förebygga avund eller tiggeri från omgivningen.

Så finns de betydligt mörkare hemligheterna om handlingar som ångras djupt, misstag, svagheter, pinsamheter och sårbarheter som vi själva har svårt att acceptera. Därför tiger vi ihjäl dessa skambelagda problem. Ibland förträngs de helt psykiskt.

En superhemlighet känner bara den berörde själv till, ibland delas den som ett stort förtroende med någon annan, ibland med flera. Inte sällan säger den som vill dölja något "Jag är så tacksam om du inte berättar detta för någon. Lova det". Pålitlighet och lojalitet krävs av den som får förtroendet. Det finns dock situationer där detta behöver brytas särskilt om det gäller barn som far illa.

Vi har även sidor som är okända för oss själva. Bara man själv känner till vissa personlighetsdrag (20 %) medan andra ser sådant som är dolt för en själv till 15 %. Egna skattningar av den egna personligheten jämfört med andras överensstämmer till c:a 50 %. Är det nära fa-

miljemedlemmar är överensstämelsen 80 %. De sistnämnda som man lever tätt inpå ska man lyssna särskilt till. De ser oss mer än andra utan sociala masker och tappar till vardags med våra svagheter (Kajonius & Dåderman 2018).

Andra behöver inte veta allt

Idéhistorikern Karin Johannison skriver i sin lilla bok *Hemligheter* (2010) att de är avgörande för vår självuppfattning och för vilka vi är. Jaget är delvis uppbyggt av våra hemligheter. Ibland handlar de om redan utförda handlingar. Ännu oftare om hemliga fantasier och drömmar. Hon skriver vidare:

”Hemligheten är förhatlig när vi är exkluderade från den, men njutningsfull när vi är inkluderade. Den representerar makt.”

Allt som vi behåller för oss själva är inte hemligt. Det kan vara något som vi bara inte har lust att berätta. Inte för någon överhuvudtaget. Det handlar om personlig integritet och självbestämmande. Att ha ett privatliv är en mänsklig rättighet. Man ska vara skyddad från andras intrång. Mellan föräldrar och barn är detta ofta ett uttryck för sunda gränser mellan generationerna. Vi för ganska ofta inre tysta samtal med oss själva om vad vi ska avslöja eller inte i våra sociala kontakter.

Hemligheter däremot är mer laddade, mer betungande, mer skuld- och skambelagda.

Behovet av hemligheter kommer in tidigt i barns liv när de trevande börjar utveckla sin personliga identitet. Vägen in i denna värld, framförallt för flickor, går bland

annat genom dagböcker. Ofta försedda med ett litet hänglås. Ibland behövs för säkerhets skull ett särskilt gömställe för boken. Nåde den förälder som bryter sig in för att läsa sitt barns innersta tankar och känslor. Så dålig respekt har faktiskt en del okänsliga föräldrar. Dagböcker är vanliga under skolåldern, tar sedan fart i tonåren och hålls kanske vid liv periodvis för alltid.

Hemligheternas innehåll

Den amerikanske forskaren Michael Slepian (2022) har i flera år genomfört studier om hemligheter. 97 % vuxna amerikaner döljer enligt hans omfattande data minst en obekväm händelse om sig själva för andra. Majoriteten har i dessa studier uppskattat att öppna sig för forskarna och därmed kunna avbörda sig.

I Slepians studier handlade hemligheterna i privatlivet ofta och inte oväntat om sexualitet. Mest vanligt var hemliga sexuella drömmar. Dessa följdes tätt av olika former av otrohet. Tillfälliga eller längre förbindelser. De allvarligaste lögnerna sker oftast i relation till en fast partner. Sanningen, till exempel otrohet, utgör ett stort hot mot ett parförhållande och lögnen blir därför ett hjälpmedel om än många gånger kortsiktigt (De Paulo & Kashy 1998).

Andra hemligheter var genomgångna traumatiska upplevelser liksom psykisk ohälsa. Själv mord och självmordsförsök inom familjen ingår i denna grupp.

Personer som levt i krig eller i koncentrationsläger bär ofta på hemligheter som yttrar sig i återkommande mar-
drömmar. I en hel del fall dröjer det tills döden närmar sig innan de ens för närstående berättar om otroliga grymheter de varit med om (Szulc 2005).

Slepian trodde det skulle vara särskilt svårt att få fram hemligheter relaterade till arbetslivet men så var inte fallet. Saker och ting döljs ofta på arbetsplatsen för att skydda en kollega eller chefen. Det kan röra sig om alkoholproblem, hemliga kärleksaffärer eller en oegentlighet som någon gjort sig skyldig till. Eller framtidsplaner för företaget som absolut inte får komma utanför en trång krets. Ibland beror tigandet på att kollegor har hållhakar på varandra. Dessa utgör ett hot i bakgrunden och är något man ska akta sig för både i arbetsgrupper och i alla andra sammanhang. De minskar radikalt den egna friheten och makten, alltifrån yttrandefrihet till konkret handlande.

Fusk och regelbrott är andra hemligheter som vi flitigt matas med i media när dessa upptäcks. Personer skaffar sig ogiltiga examenshandlingar och kopierar andras uppsatser eller forskningsresultat. I Norge har både hälsoministern och ministern för forskning och högre utbildning nyligen fått lämna sina uppdrag sedan det framkommit att båda i sina universitetsexamina för några år sedan plagierat andras verk. De kallade det själva för misstag, inte för stöld. Personer som bluffar om att de är läkare är en ännu större säkerhetsrisk. Fusk som förblir hemligt kan även gälla bidrag och ogiltiga avdrag, ja, vad kan det inte fuskas med?

En mer ofarlig hemlighet kan väl närmast handla om att undanhålla eller försköna information. Många framställer i efterhand sin semester i mycket bättre dager än vad som motsvarade verkligheten. Det är ju inget att göra väsen av. Men själv tycker jag det är betydligt mer intressant att lyssna till en blandning av händelser istället för

en ansträngd "lyckoberättelse" även om genuina sådana förstås också finns.

Att dölja sjukdomar – och andra problem

En vanlig information, dold för andra, är sjukdomar. Många döljer till och med en hörselnedsättning som alla i omgivningen sedan länge noterat men hänsynsfullt inte låtsats om. Hälsa och ungdom står högt i kurs. Mer än någonsin. All hälsoupplýsning, vår tids religion som någon kallat den, tror jag bidrar till önskan att tona ner just sjukdomar. Man kan också behöva vänja sig själv vid en diagnos, en sorglig förlust eller annan svår besvikelse, innan man berättar om det inträffade för andra. Det kan vara svårt att stå ut både med alla välmentade råd och rent nyfikna frågor, innan man själv vant sig vid sin nya identitet. Så länge döljandet inte skadar någon annan är det helt enkelt självbestämmande som gäller.

Att hjälpa till att dölja någons ännu måttliga alkoholproblem, vare sig detta gäller privatlivet eller på en arbetsplats, förhindrar eller i alla fall fördröjer att personen tar itu med sina bekymmer. Öppenhet istället för slutenhet är en betydligt klokare strategi. Återigen är det skammen som utgör hindret plus hoppet om självläkning och att det är något tillfälligt övergående. Allt hopp är inte positivt. Hopp kan också vara synonymt med förnekande. Vi håller mycket hemligt alternativt förtränger för att skydda oss själva eller andra men det blir långsiktigt ett falskt skydd.

Våld av olika slag i nära relationer är ett annat omfattande problem som varit och är mycket tabubelagt och som kunnat pågå i flera år genom kvinnors lojalitet med

mannen och hans löften om bättring. Ofta finns hot med i bilden, "OM du avslöjar detta för någon"...

Konsekvenser

Forskare har naturligtvis undersökt vad hemligheter innebär för dem som bär på dessa. "Ju mer vi tänker på dem, desto mer skam känner vi och desto mer ältar vi dem. Man lever förstås också, om det är en allvarlig hemlighet, med ständigt rädsla för upptäckt och dess konsekvenser" (Slepian, Kirby, & Kalokerinos 2020). Detta slapp mannen i följande beskrivning. På landet där jag bor sommartid körde han bil berusad. Han fick omgående mycket dåligt samvete. Istället för att åka tillbaka hem och bevara detta som en hemlighet åkte han – fortfarande berusad – till polisstationen och anmälde sig själv, trots att han inte blivit ertappad. Poliserna blev förvånade. Det var ett oväntat besök. Indraget körkort och dryga böter blev förstås ändå resultatet.

Hemligheter kostar på. Det kan vara utmattande att censurera sig själv eller till och med behöva ljuga i sociala situationer. Den verkliga emotionella bördan enligt Slepian är att de skapar social isolering. "Om det är något personligt viktigt som man tvingas hålla tillbaka skapar detta en mur gentemot andra. Det får dig att känna dig ensam och utanför" (Slepian, Halevy & Gäliske 2019). Ett stort hinder för konstruktiv problemlösning i familjelivet är undvikande kommunikation och familjehemligheter (Nadeau 2008). Alla vill skydda varandra från konflikter och smärtsamma känslor. I den tystnad som uppstår blir följden lätt ensamhet och oroliga fantasier.

Även andra studier bekräftar att personer som ljuger mycket ofta är mer ensamma än andra (Granhag 2023). En

hypotes kan vara att lögnare ska hjälpa till att dölja just hur ensamma de är.

Personer i HBTQI-gruppen har, särskilt förr men ofta fortfarande, behövt dölja och ljuga om sin identitet både privat och i arbetslivet även om det skett positiva sociala värderingsförändringar i vår del av världen. Trots att de har diskrimineringslagen på sin sida utsätts alltför många i denna grupp fortfarande för mobbing, trakasserier och våld (Folkhälsomyndigheten 2023).

Inga familjehemligheter förtjänar att bevaras enligt Dane Shapiro (2019). Skam är en tung känsla att bära och det medför störningar i nära relationer. Man ska dock akta sig att fördöma hemligheter retroaktivt med hjälp av en förgången tids måttstock. Hemligheter har olika karaktär både i olika kulturer och under olika tidsepoker relaterat till vad som är tabubelagt. Ett sådant relativt vanligt exempel var ganska långt in i vår tid förvirrande information om rötterna och rollerna i en familj. Eftersom en graviditet före äktenskapet var moraliskt förkastligt, särskilt i vissa delar av vårt land, så "förvisades" många unga ogifta kvinnor till annan ort för att föda barnet i lönndom. Barnet adopterades sedan bort. Allmänna Barnhuset i Stockholm var ett sådant gömställe. Min egen svärmor, då sjutton år och förälskad, tillhörde på 1920-talet denna grupp. Barnafadern, en prästson, var lika förälskad men hotades av sina föräldrar att inte få fortsätta sina studier efter studenten om han inte "löste problemet". Förbjuden kärlek talas det ofta om i andra kulturer men den har varit djupt rotad även här. Först när svärmor var åttiotre berättade hon om denna biologiska, bortadopterade dotter – och fick personlig kontakt!! Till stor glädje men mycket nervöst för dem båda. De hade genom sina

liv, var och en på sitt håll, varit mycket upptagna av det tragiska som skett mellan dem. Den långa historien om detta lämnar jag därhän. Också det intressanta att min nys-tillkomna svägerska även hade uppsökts av sin biologiske far, prästsonen, några år innan han avled. Detta är ett exempel på att människan inte tycker om oavslutade situationer av dramatisk – och traumatisk– dignitet. Hon vill komma till klarhet och sanning.

Andra barn växte upp i sin biologiska mammas familj men i tron att hon var en moster eller äldre storasyster. Ett vanligt uttryck var förr: "Hur många syskon har du?" Svar: "Två vad jag vet idag. Fler kanske dyker upp vid arvsskiftet". Bättre preventivmedel och legala aborter är förklaringen till att färre hemligheter behöver uppstå på detta område. En genomförd abort liksom könssjukdomar är dock fortfarande en intim historia som ogärna delas med andra. Amerikansk forskning med ny DNA-teknik börjar emellertid visa att många än idag har en annan biologisk far än vad de tror.

Äldre personer som hemlighållet något för sina anhängiga var som sagt barn av sin tid. Idag råder större öppenhet mellan generationer. Något att glädjas över är att dagens unga vuxna har stort förtroende för och en öppen kontakt med sina föräldrar (Ungdomsbarometern 2023). Säkerligen har även de sina hemligheter, sitt privatliv – hoppas jag.

När hemligheter spricker

Ibland står den som har en svår hemlighet inte ut längre utan bestämmer sig för att ta itu med den för att komma till ro. En pålitlig vän eller psykoterapi kan då vara en ut-

väg. Man kan också vända sig till präster i Svenska Kyrkan och till motsvarande i andra religioner. Prästen har absolut tystnadsplikt. Skickliga poliser smular sönder hemligheter och lögner som gäller kriminalitet. Även för vissa lagöverträdare kan detta vara en lättnad. Särskilt om de vill börja ett nytt liv.

På ett riksdagskansli processas många känsliga ärenden och personalen måste vara mycket lojal när den hanterar information. Det duger inte att vara en Krösamaja som hos Astrid Lindgrens Emil på Katthult, inte heller en läppalös person som man säger på skaraborgska, det vill säga lösmynt. När de ganska länge hemlighöll vem som skulle bli statsminister 2014, ringde journalisterna flitigare än vanligt. Då kom några av dem på genvägen att ringa Stefan Löfvens mamma. Hon bekräftade glatt att så skulle det bli. Hon var otränad i politiska spel och hemligheter – bara mycket stolt över sin son.

Hur det kan gå med hemligheter som avslöjas upplevde jag själv i samband med min avtackning på Göteborgs Universitet. Jag hade nyligen haft ett omfattande inbrott men bestämt mig för att inte oroa barnbarnen, då tolv och fjorton år, med denna information. Jag befarade att de då skulle kunna få svårt att övernatta hos mig eftersom inbrottet skedde nattetid. Jag hade dock berättat om det för ett par kollegor. När den ena av dem skulle hålla tal lyckades hon i detta väva in mitt inbrott. Barnbarnen som var närvarande blev storögt förvånade. Flera kollegor också. Oj ! Jag fick förklara mig efteråt. Och möttes som tur var av förståelse. Detta visar hur svårt det är att behålla en hemlighet när man redan berättat om den för någon eller några. Det två vet – vet alla.

Löggen som skydd

Det är svårt att säga annat än att vissa hemligheter ibland kan vara nödvändiga även om de tyvärr då ofta behöver lögnen som stödjande bundsförvant. Tillfälligt eller för alltid. Man undviker kommunikation eller förnekar "det känsliga" ämnet, när andra frågar. Lögn brukar definieras som en oriktig utsaga som uttalas såsom varande sann och ofta är ett påstående som avsiktligt vill föra någon bakom ljuset. "Experter" på lögn och förnekande lär nog vara misstänkta lagöverträdare som allt oftare vägrar säga något överhuvudtaget i domstolen. Tystnad är säkrast. De har också stöd i lagen både för att kunna tiga och för att kunna ljuga. Att som vittne ljuga under ed är dock en helt annan och allvarlig sak.

Lögner har fått ökad aktualitet i samhället genom företeelser som fake news, alternativa fakta och trollfabriker. Det finns en hel del forskning om lögner vilket framgår i referensförteckningen. Vi ljugar mellan två och tre gånger om dagen (Granhag 2023). Vi ljugar främst av två anledningar; för att undvika skuld och/eller straff eller för att vinna fördelar för oss själva eller andra. Det gäller både barn och vuxna. Vardagslögner är mycket svåra att avslöja. Inte ens poliser, domare och andra som professionellt bedömer trovärdighet har mer realistiska uppfattningar om lögner än lekmän i allmänhet. I genomsnitt sker i dessa yrkesgrupper bara femtiosju procent korrekta bedömningar (Strömwall 2007, Granhag 2016).

Nödlögner används ofta som ett socialt smörjmedel för att våra samtal ska flyta lättare. Vi vet att något som en person säger inte är riktigt sant men överser med det. Den vita lögnen är vanligast. Enligt forskarna bär fyra av fem lögner denna färg. Den välvilliga lögnen kan den också

kallas. Ofta handlar det om falska komplimanger för att pigga upp någon eller för att själv framstå som en generös person (Granhag 2016). De lögnerna ställer mycket sällan till någon skada. De blir istället ett sätt att uppleva tillvaron genom rosafärgade glasögon. En människa som är ärlig till hundra procent skulle vara olidlig för omgivningen. Mänskligt umgänge kräver ofta en hänsynsfull förståelse.

Majoriteten människor friserar eller småluger – inte sällan omedvetet – för att få sociala fördelar. Åttio procent av befolkningen är beredd att undanhålla något negativt om sig själv i en anställningssituation (Granhag 2023). Ännu vanligare är att förminska, förgylla eller uppförstora sanningen. Sällan kallas detta för lögner utan för överdrifter eller smicker. Detta sätt att förhålla oss till varandra ska inte ringaktas. Det bidrar säkerligen till många människors tillfälliga glädjekickar. Men förhoppningsvis är de flesta bekräftanden ärligt menade. Pär Anders Granhag (2016, 2023), professor i psykologi, forskar om lögner. Det finns enligt honom tre vanliga lögner ; direkta lögner, överdrifter och subtila lögner. Samtliga syftar till att upprätthålla både vårt eget och andras anseende. Slippa tappa ansiktet, slippa genansen. Det ska till personer med god självkänsla för att undvika nödlögner och istället ärligt medge misstag, pinsamheter och skuld, ta personligt ansvar och ha förmågan att säga förlåt. Dessa möter vi som tur är då och då men alltför sällan.

Det finns i allmänhet ett överseende med enstaka lätare – och förståeliga – nödlögner. I vissa situationer kan en vit lögn vara mer sympatisk än sanningen. Men det blir

i hög grad en fråga om moral om vi ljuger, kanske blåljuger, för egen vinnings skull. Särskilt i nära relationer, vars grundval är öppenhet och tillit.

Lögner är inte att leka med. De kan ha en förödande inverkan på en persons framtida trovärdighet. En persons hela förtroendekapital kan snabbt smulas sönder. Därför är en uppriktig ursäkt eller ett förlåt bästa sättet att reparera det som gått snett. Istället trasslar många in sig i lögner. Minst tolerans har vi för lögner från offentliga personer inklusive politiker och från vittnen i domstol. I de situationerna kan lögner dessutom få en mycket skadlig, ja katastrofal, inverkan för andra. Det är också en svår utsatthet att bli beskylld för att ljuga, att inte bli trodd. Det upplevs som djupt kränkande och kan sätta svåra framtida psykiska spår.

De allra värsta lögnera på samhällsnivå finns förstås i diktaturer. Frankrikes expresident Hollande sade om Putin i samband med invasionen av Krim 2014. " Putin har ett alldeles särskilt sätt att ljuga. Inte likt någon annans. Han hävdar helt obekymrat att något är sant trots den mest massiva överbevisningen från fakta om motsatsen".

Moralisera inte över tonårslögner

Tonåren är förmodligen den livsperiod som erbjuder flest tillfällen att bekanta sig med hemligheter, sanning och lögn. Det är en fördel om föräldrar kommer ihåg sin egen tonårstid. Det finns en hel skala att laborera med. Nödlögner, halvsanningar, vita lögner, vattentäta lögner, samordna lögner med kompisar... Ungdomars eget för-svar brukar vara att de inte vill bidra med tändved till föräldrars redan pågående orosbrasa.

Att kunna ljuga på ett måttligt sätt är förstås en konst. Att undanhålla, inte säga allt, är nog den både vanligaste och även ofarligaste strategin. Detta utgör ett led i att utveckla ett eget avgränsat jag som del i en personlig frigörelse från föräldrarna. Jag tycker inte vi ska moralisera över dessa lögner bland tonåringar om de inte leder till kriminella handlingar eller andra svåra situationer. Det är faktiskt enda perioden i livet när vi kan få bete oss mer eller mindre omoget och obetänksamt. Sedan dröjer det tills vi åldras. I båda fallen kan vi delvis skylla på hjärnan. I förstnämnda fallet är den inte fullt utvecklad, i det andra är den under gradvis avveckling.

Det är inte enkelt att ljuga

Filosofen Diogenes (400 år f. Kr.) gav sig ut på Athens gator för att leta efter en helt ärlig människa. Han hittade ingen. Hade han lyckats bättre i Sverige i nutid? Knappast. I så fall hade det nog varit ett barn. De är oskuldsfullt öppna med sina tankar innan föräldrarna begränsar deras yttrandefrihet för att de ska bli väluppfostrade. En femårig flicka svarade i sin mammas mobil, när den ringde. Hon fick frågan om mamma var hemma. Mamman som stod intill skakade tydligen nekande på huvudet. Flickan svarade: "Mamma säger att hon inte är hemma". Så gick det med den nödlöggen.

En människa som är hundra procent ärlig mot andra skulle vara olidlig för sin omgivning genom att ständigt säga ovälkomna saker. Därför lär sig barn redan i förskolan "vissa saker får man säga. Andra får man bara tänka". Det är nog tur att folk ibland är skonsamma och döljer sina uppriktiga tankar om oss.

Rubriken här ovan kanske kan vara av intresse för de läsare som av någon anledning vill eller behöver manipulera verkligheten. Författaren P O Jersild (1981) skriver att lögnen och lekar under tonåren var hans inkörsport till skrivandet. "Tidigt i livet lärde jag mej, som alla, att lögnen kan klara en ur en knipa ... Som barn fick jag ljuga mycket för att klara överlevandet i korsdraget mellan kristen etik, kristet hyckleri, kamratträck och ett omätligt behov av att bli omtyckt och älskad. För att bli en bra lögnare måste man ha viss begåvning. Jag tycker än idag att det är pinsamt med folk som ljugar dåligt, som inte kan hålla ordning på lögnens olika delar, som säger emot sig själva eller överlastar en lögn och därigenom gör den mindre trovärdig ..."

Som en röd tråd i författaren Yrsa Stenius bok (2006) löper att allvarliga lögnen alltid bär på en potential att förgifta relationer. Hon lyfter dock slutligen följande etiska dilemma: "I lögn bör vi inte leva – i absolut sanning kan vi inte leva."

Källor

- De Paulo, B. & Kashy, D. A. (1998). Everyday lies in close and casual relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 63–79. L
- DePaulo, B., Ansfield, M., Kirkendol, S. m. fl. (2004). Serious Lies Basic and Applied Social Psychology, 26(2&3), 147–167. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Folkhälsomyndigheten (2023). Statistik om Psykisk Ohälsa.
- Granhag, P. (2016). Lögnarna – om hur och varför andra människor ljugar. Stockholm: Pocketförlaget.
- Granhag, P. (2023). Så drabbas den som ljugar av sina egna lögnen. DN 230928.
- Jersild, P. O. (1981). Professionella bekännelser. Stockholm: Författarförlaget.

- Johannisson, K. (2010). Hemligheter – om det hemlighetsfullas betydelse. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Kajonius, P. & Dåderman, A. (2018). Vem är Du? Stockholm: Fri Tanke.
- Lennéer Axelson, B. & Thylefors, I. (2013). Konflikter. Stockholm: Natur & Kultur.
- Nadeau, J. W. (2008). Meaning-making. I: M. Strobe m. fl. (red.) Handbook of Bereavment Research and Practices. Washington DC; American Psychological Assoc.
- Rydén, D. (2024). Lögner. Osanningens historia. Lund: Historiska samlingar.
- Szulc, A. (2005). Rösterna tystnar inte. Tredje rikets offer berättar. Stockholm: Norstedts.
- Shapiro, D. Inheritance. E-book 2019. ISB 97 81 52 47 32721
- Slepian, M., Halevy, N., & Galinsky, A. (2019). The solitude of secrecy: Thinking about secrets evokes motivational conflict and feelings of fatigue. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 45, 1129–1151.
- Slepian, M. (2022). *The Secret Life of Secretes*. Penguin. Random House.
- Slepian, M., Kirby, J. N., & Kalokerinos, E. K. (2020). Shame, guilt, and secrets on the mind. *Emotion*, 20, 323–328.
- Stenius, Y. (2006). Lögnens olidliga lätthet. Stockholm: Brombergs.
- Strömwall, L. (2007). Deception Detection: Moderating factors and accuracy. Doktorsavhandling. Göteborgs Universitet. Psykologiska Institutionen.
- Ungdomsbarometern. Ungdomsrapporten 2023: Hälsorapporten.

Barbro Lennéer Axelson är fackförfattare, föreläsare och leg psykoterapeut. Tidigare universitetslektor i psykologi, Institutionen för Socialt Arbete, Göteborgs Universitet.
Email: barbrolenax@hotmail.com

JAN MÅRTENSON

VÄGEN HEM

En dammlucka drogs undan för hennes fötter när hon var i tioårsåldern. Hennes lekkamrater på gården avslöjade att de två människor som hon växt upp med och fostrats av inte var hennes riktiga föräldrar. Hon sprang gråtande in och kastade sig i mormors förkläde, chockad och otröstlig.

I själva verket hade hennes moster Olga fått sitt andra utomäktenskapliga barn, det första tio år tidigare. Hon bodde ännu hemma hos sina föräldrar och pappan till barnet, en poliskonstapel, hade redan flyttat till Knallebygden längre söder ut. Hennes stora kärlek, pappan till den äldsta dottern, emigrerade till Amerika. Hon var gravid då men ville inte följa med honom dit.

Mamma återkom till den här händelsen senare i livet. Mormor och morfar gav henne både kärlek och trygghet och hennes biologiska mamma bodde bara en liten bit längre bort i en av Solkullera som tändsticksfabrikens arbetarlängor hette. Nu hade hon två mödrar men den biologiske fadern träffade hon aldrig.

Först några år efter hennes egen död lyckades jag spåra

två av hennes halvsyskon.

En annan traumatisk upplevelse bidrog till hennes psykiska ohälsa. Hon fick sitt första barn när hon var nitton och var tjugotvå när jag föddes som hennes andra av fem barn. Under tiden hon väntade mig tog hon min far på bar gärning när han var tillsammans med en av kvinnorna på sitt jobb. Hon hamnade då akut på mentalsjukhuset Ryhov i Jönköping och behandlades för första gången med elchocker. På den tiden sövdes inte patienterna och måste genomlida en fruktansvärd smärta.

I min diktsamling "Så länge ljuset räcker" (Norstedts 1976) skrev jag "Sången till modern" som jag återger här innan jag fortsätter berätta om henne:

Morgonen kränger av sig sitt trasiga livstykke:

poesin finns i vinden, i blåsten

bland människor på väg.

Vi stannar upp och tar på varandra

med handflator av ljus

som strömmar genom våra liv.

Och på kyrkogården,

där lövsprickningen sker tidigare

än någon annanstans,

står en svartklädd kvinna

med gula blommor i sin famn.

Hon återföder jorden,

men hennes barn är döda.

Hästens hovar klappar bort i gränden,

som skenar genom livet

utan att förflytta sig.

Och vi lösgör sakta

skyggglapparna för våra ögon

för att bättre kunna se
in i oss själva, in i världen.
Mormors gamla klocka
i rummet här bredvid
har stannat för alltid.
Men livet fortsätter:
ingenting, som hennes händer
redan utträttat,
kan någonsin gå förlorat.
Hon gav oss av sin värme hela tiden,
och den har inte tagit slut ännu.
Jag ser min mor,
en frostskladad morgon i oktober,
hänga upp våra kläder
med blåfrusna fingrar.
Snart försvinner jag
samma väg tillbaka
genom hennes blodsförluster.
Men innan dess
stryker hon mig försiktigt
genom håret.
Jag känner den lätta dareringen
i hennes hand,
men hon håller den kvar.
Och jag vet att vi långsamt
bryts ner, men måste genomleva
som barn i trotsåldern.
I mentalsjukhusets fruktansvärda ljus
ser jag henne en morgon
med genomskinliga läppar.
Och språket har gått sönder,
återstår bara tårar

efter elchockerna.
Hennes röst är så mjuk
att den upphäver rädslan,
när hon försöker prata.
Och jag vet ju nästan allt
om den delen av vårt liv
vi haft tillsammans.
Men nu står jag där
med fumliga händer:
vet inte orden,
vet bara skriket
som bryter tystnaden
med tystnad.
Minnet kryper över golvet:
Långt till henne där uppe,
långt till skrattet
som gör mig rädd.
Sedan lyfter hon upp mig:
jag ser träden
men vet inte då
att jag själv ska växa
och bli stor.
Träden vet alltid
vad människor inte vet.
Och i skuggorna,
under deras varma kronor,
möts vi som främlingar
en sommardag för länge sedan.
Vi delar glädjen
som växer ut ur sorgen
och aldrig glömmer
det oändliga avståndet

till människor som står oss nära.
Hennes våta förkläde fladdrar
under klädstrecket,
när hon hänger upp sina vita bindor
mellan fruktträden.
Fem barn har hon fött
till denna värld.
Snart ska hon skiljas
från min far, en annan främling
i vårt hus.
En sommardag såg jag henne
framför spegeln, nästan lite blygt
betrakta bilden
på andra sidan glaset.
När hon och far kom hem
i skymningsljuset
strök han bort frömjöl
från hennes ansikte.
Men nätterna han var borta
höll oss vakna
och slog sönder ljuset
i vår spegel.
Och nu ser jag dem båda,
två främlingar
på var sin sida om varandra.
Jag vill röra vid insidorna
av deras händer,
hålla värmen kvar
i våra kroppar
innan den för alltid
går förlorad.
Om en kärlek slutar växa

återstår ingenting
annat än kärlek.
Men all längtan,
som trasats sönder,
söker sig fram
genom ögonens sprickor av ljus.
Och jag, främling under träden,
försvinner snart
genom den sköra hinna
som släppte fram livet
för mycket länge sedan.

Ett tidigt minne från Hägne i Tidaholm. Jag försöker lära mig cykla på min mammas gröna Fram med ostadigt framhjul och tar sats från vedbodtrappan hos mormor och morfar. Det går lite vingligt och jag blir nervös. Borta vid den öppna grinden förlorar jag greppet om cykeln och slår huvudet i grindstolpen. Strax efteråt får jag en egen cykel, en röd och begagnad av märket Rekord. Jag minns inga incidenter med den.

Min mamma vistades emellanåt på Djursätra brunn, ett konvalescenthem där hon kunde vila upp sig. Hon såg mycket skör ut när vi promenerade i den vackra parken som sträckte ut sig bakom den röda byggnaden. Vad som blev sagt har jag inget minne av.

Hon var också inlagd då och då på Falbygdens sjukhus. Jag hälsade på henne där och minns att hon grät efter elchocksbehandlingen. Senare har jag själv gått igenom den men var då nedsövd en kort stund för att slippa uppleva de epileptiska anfall som den utlöste. Under min barndom såg jag henne ständigt gråtande, inte minst då hon väntade sitt femte barn. Sedan började

psykvården använda Litium. Då slutade hon gråta men blev mer inåtvänd.

Läkarna ville sätta in Litium på mig också, när jag under 1990-talet drabbades av två psykoser. Men jag vägrade och fick så småningom ta en hård kamp med min läkare för att bli kvitt all behandling med psykofarmaka. Det blev jag 2001 och har sedan dess känt mig mentalt stabil.

Alla i vår familj hade ett sydländskt temperament utom mamma. Vi andra pratade ständigt i munnen på varandra. Mormor brukade ofta säga: "Ni är alldeles för läpalätta, barn". Hon syftade på den öppenhet som gjorde oss sårbara. Med stor sannolikhet härstammade vi från en av de spanjorer som kom på villovägar under Spanska armadan och förläste utanför Göteborg. En rätt stor grupp av dem hamnade av någon anledning i skaraborgska Varola. De förökade sig som vildkaniner utmed Skaraslätten och det har vi fortsatt med. Mina tvillingsystrar har sex respektive fem barn, jag har fem, min yngsta syster tre och min äldsta två.

Min mamma var egentligen rätt tystlåten. Men någon gång samlade hon mod och kunde säga ifrån. När pappa kom hem onykter och satte sig vid bordet för att äta kvällsmat klagade han på maten och kastade den inkokta makrillen i köksväggen. Då reste sig mamma upp och slog ett stort glas mjölk över honom där han satt i den finaste kostymen. Hon avslöjade att han hade gjort henne med barn igen och trodde han kunde bära sig åt hur som helst här i huset.

Vi barn satt helt tysta och väntade spánt på att pappa skulle ge sig på mamma. Men han sa inte ett ord. Den gången såg vi hennes inre styrka. Jag var tio år och

Monica tretton. Vi blev helt chockade och hade inte väntat oss att familjen skulle utökas efter allt bråk hemma hos oss de senaste åren.

Efter skilsmässan 1957 fick mamma ta hand om sina fem barn. Hon gjorde det på ett mycket bra sätt trots att underhållet inte var särskilt högt. Men mormor och morfar hjälpte henne ekonomiskt. Fyra av oss barn gick ännu i skolan och min äldsta syster Monica hade en usel lön som telegrambud.

Min pappas alkoholism intensifierades åren han bodde hos oss. Han var ju bryggerichaufför och åkte dit för rattfylleri fyra gånger. Tack vare att han hade en stor familj fick han tillbaka körkortet. Sista gången måste han gå med i en nykterhetsorganisation för att än en gång kunna behålla det.

Mamma levde ensam flera år efter skilsmässan medan pappa gifte om sig, ett äktenskap som höll i mer än trettio år. När mamma äntligen träffade en ny man var båda patienter på Falbygdens mentalsjukhus. Det gick bra de första åren men sedan visade det sig att även den mannen i själva verket var en nykter alkoholist. När han efter lång tids avhållsamhet tog ett återfall var det klippt. Han visade sig vara en omåttlig periodsupare. Eller som pappa sa vid ett tillfälle: "Sen fick hon tag på en riktig alkoholist!"

Den här mannen kunde ta till vilka berusningsmedel som helst. Han drack rakvatten och T-sprit när han inte lyckades få tag på alkohol. Till slut var mamma tvungen att bryta med honom. När hon lämnade honom flyttade han in i en villa där de mest utsatta A-lagarna hade ett gemensamt hushåll. Han dog i förtid bland dem.

Jag hade unnat mamma ett harmoniskt förhållande med en man. Men ödet var inte särskilt vänligt mot henne i det fallet. Hon hamnade i psykvården på den tiden allt skulle lösas med medicinering. Det fanns praktiskt taget ingen samtalsterapi. En sommar gick hon upp trettio kilo i vikt på grund av all psykofarmaka de satte in. Det tog lång tid innan hon återfick en någorlunda normal kroppsvikt.

När den stilige mannen som var min far kom in i mössaffären och provade olika hattar, kunde hon som tonåring inte ana vad som väntade henne. Han var envis och återkom flera gånger och gick nästan igenom hela lagret innan hans framstöt gav resultat. På den tiden körde han taxi men frestelsen blev för stor när han började som bryggerichaufför. En av hans medhjälpare räknade pilsnerflaskorna han drack under sin drickatur och kom fram till att det var drygt trettio.

Jag följde själv med honom som hjälpreda på sommarlovet. Då upptäckte jag att han ofta gömde en stor butelj brännvin under skinnjackan som låg bredvid förarsätet. Innehållet minskade efter hand men det var inte så många poliskontroller på den tiden.

Pappa var charmig och hade lätt att ta folk. Många av hans kunder bjöd på en skvätt brännvin när det närmade sig helgen. Jag märkte också hur länge han dröjde när han besökte ensamstående kvinnor. En av dem var änka och han hade varit med och letat efter hennes man när denne hade hängt sig i en av lanthandelns lagerlokaler.

Mormor och morfar var min trygghet under barndomsåren. Hos dem fick min fantasi fullt utlopp. Jag skrev sagor och gjorde hundratals teckningar vid deras köksbord. Men ju äldre jag blev desto mer insåg jag att mamma betydde mycket de där svåra tonåren. Hon

uppmuntrade mitt skrivande och trodde på mig trots att jag frivilligt hoppade av gymnasiet efter tre dagar.

Den dagen jag som sjuttonåring lämnade Tidaholm för att prova på journalistyrket på Smålands-Tidningen i Eksjö, vinkade hon och mormor av mig när jag gick iväg med min resväska. De stod i fönstret på Vinkelgatan 9. Långt senare fick jag veta att båda grät.

Jag hade en lång väg att gå men skulle alltid återvända vägen hem till modern var jag än befann mig här i livet.

BENGT KNUTSSON

MIN LIVSLEDSAGARINNA

Till följd av min hustrus sjukdom kunde jag inte närvara, när Skaraborgsakademin i november 2023 fastställde temat för årsskrift 2024: "Okända historier." Följaktligen har jag heller inte tagit del av synpunkter och överväganden som ledamöterna till äventyrs kan ha gjort inför temavalet. Denna osäkerhet förklarar varför jag länge funderat på om det överhuvud fanns något för mig lämpligt att skriva om.

När jag så i ett samtal med Karl-Erik Tysk – han är årsskriftens redaktör – gav uttryck för tveksamhet, säger denne: "Skriv om det som ligger dig nära." Uppmaningen kom överraskande, och i förvirring försökte jag: "Jerusalem?" Karl-Erik: "Nej!" Jag försökte igen: "Kålland?" Karl-Erik: "Nej! Skriv om det som ligger dig allra närmast: Birgitta!"

Och vem är då Birgitta? Jo, min hustru, som efter sextio års äktenskap och sextiofem års bekantskap lämnade mig i fjol, den 11 december 2023. Karl-Eriks förslag var omtumlande, för jag hade inte trott att denna typ av bidrag platsade i årsskriften. Men efter några dagars funderande

fann jag för gott att följa förslaget.

Det som följer är alltså valda delar av berättelsen om Birgittas och mitt liv under sextiofem år. I första delen av skildringen ligger fokus rätt mycket på mig, medan andra delen uteslutande handlar om Birgitta.

AVHANDLING

4 oktober är ett skickelsedigert datum i mitt liv.

Den 4 oktober 1958 mötte jag min tillkommande, Birgitta Bergqvist från Knislinge. Den 4 oktober 2024 tar jag farväl av henne på Börringe kyrkogård; urnan med hennes stoft sänks ner i familjegraven.

Preludium som börjar i Lund

Vid Lunds universitet betyder 4 oktober två saker: Tegnérfesten och Hälsningssillet. *Tegnérfesten* firas till minne av Esaias Tegnér; han skrevs in vid Lunds universitet den 4 oktober 1799. Med *Hälsningssillet* vill Universitetet välkomna de nya studenterna. Det sker inte minst genom baluns på Akademiska Föreningen. Då, 1958, genom danstillställning i stora salen.

Jag beslöt mig för att gå dit. Utan varje som helst avsikt, det bör sägas, att knyta någon ung dams bekantskap (eller, som mindre finkänsliga personer kunde ha uttryckt sig: "att ragga upp en tjej"). Jag hade nämligen tillbringat vårterminen 1958 i Israel – studier vid Svenska Teologiska Institutet i Jerusalem – och träffat en ung israeliska som erövrat mitt hjärta. Det var hon som upptog mina tankar, det var henne jag ville återse.

Mitt mentala pansar visade sig bedrägligt. Redan på avstånd förstod man att någonting stort var på gång. AF-Borgen strålade av ljus. Från de öppna fönstren kom

medryckande toner. Bra orkester, det var uppenbart, bra jazzmusik, tryck. Det här var en tid, då man fortfarande dansade till traditionell jazzmusik (den som sedermera kom att förpassas till finrummen). Stora salen var fylld till sista plats; myller på dansgolvet. Det var med andra ord svårt att få en uppfattning om tänkbar danspartner. Men i någon lucka såg jag henne, en kvinna med mörkt, för att inte säga svart, hår; hon kunde på avstånd mycket väl gälla för en varelse kommen från Österlandet. Hon såg spännande ut. Henne måste jag träffa. Jag trängde mig fram till henne, bjöd upp, och vi dansade.

Det som därvidlag skedde kan väl bäst beskrivas med den slitna kliché som emanerar från Majestätet självt: "det klickade".

Avsluta min teologie kandidatexamen

Under ett halvt år i Israel hade jag fångats av det fascinerande faktum att hebreiska, Gamla Testamentets språk (märk väl ett flertusenårigt fornspråk!) var "återuppväckt" och talades på gator och torg som vilket modernt språk som helst.

Jag hade då fattat ett veritabelt *bragelöfte* att avsluta min teol. kand. så snart jag kunde för att därefter gå över till ett heltidsstudium av semitiska språk. Inkluderande inte bara hebreiska utan också arabiska. Arabiskan hade jag nämligen drömt om alltsedan realskoletiden i Lidköping. Beslutet var radikalt, för det innebar inte bara övergång från teologisk fakultet till humanistisk; det innebar också att alla tankar på prästerlig tjänst inom Svenska kyrkan övergavs – eller åtminstone skrinlades.

Planen lyckades såtillvida att jag kunde kvittera ut min teologie kandidatexamen ett stycke in på nyåret 1959. Det

var snabbt marscherat men hade inte skett utan dramatik. Den stavades *Nya Testamentets exegetik* och professor Hugo Odeberg. Han var känd för sin originalitet och nyckfullhet, därtill sin dragning till mysticism och judisk *Qabbala*. Att tentera för honom, så hette det i teologkretsar, var ett vågspel, vars lycka berodde på professors humör och dagsform. Samt inte minst på professors uppfattning om tentanden i fråga; vore denne tillräckligt ödmjuk, tillräckligt värdig examination och betyg.

Och det var just här den stora problematiken kom in: det gällde att vara "känd" av professorn. Och detta bleve man genom att varje lördagsförmiddag delta i Odebergs skapelse, studieföreningen *Erevna*. Men inte bara det. Lika viktig som personlig närvaro var att anteckna sitt namn på den deltagarlista som skickades runt. För, så hette det, om någon teologie studerande på detta sätt lyckades bevisa sitt stora intresse för *Erevna*, kunde han eller hon påräkna en uppgradering i den Odebergska mysteriehierarkin. Och bli "sedd" av professorn.

Men – och här kom dilemmat för mig – det där positionerandet, det där spelet, kunde ta tid, i sämsta fall flera terminer. Och det hade jag inte tid med. Så hur, det vara frågan, kunde jag, utan *Erevna*, bli "känd" av Odeberg? Och därmed bli tenderad?

Svaret var: genom Per Ekström, Odebergs skugga, då för tiden känd som Lill-Hugo. Jag förklarade mitt trångmål för Per, vi var goda vänner sedan 1955, då vi tillsammans hade påbörjat vårt teologistudium. Och Per såg till att jag blev presentad för Odeberg och fick dennes tillåtelse att delta i det högre nytestamentliga seminariet; det hölls på måndagsförmiddagarna och åtföljdes av "postseminarium" på Fahlmans konditori.

Det må vara mig förlåtet om jag beskriver dessa seminarier som smått bisarra. De speglade till dels Odebergs egna intressen och kunde än vara samaritanska, än koptiska, men gällde också forskarhandledning för kyrkoherde Karl-Axel Albin. Denne skrev en doktorsavhandling om *Judasbrevet*, det kortaste brevet i Nya Testamentet (men skulle så småningom resultera i en av de tjockaste doktorsavhandlingar som teologiska fakulteten i Lund någonsin skådat). Och till varje seminarietillfälle kom kyrkoherden, fylld av entusiasm och kånkande på stora koffertar fyllda med litteratur om *Judasbrevet*. Man märkte inte samma entusiasm hos Odeberg. Han verkade snarast trött på *Judasbrevet* – och vad det beträffar också på Albin – och på sina handledarplikter.

Hur som helst. Vid terminens slut var jag ”känd” hos Hugo Odeberg, jag anhöll om tentamen och fick genast tid. Det var, det skall erkännas, något av en chansning. Visserligen hade jag vid hemkomsten från Israel tenterat av den språkliga delen av de nytestamentliga texterna – när det gällde grekiskan var jag på min mammas gata. Men jag hade inte ägnat de nytestamentliga kommentarerna något intresse. Tyckte – inte så lite övermodigt – att min stipendietid i Israel och all den ”Landeskunde” jag där hade inhämtat borde kompensera vad som till äventyrs kunde stå i de mångordiga kommentarerna.

Tentamen gick till att börja med bra. Samtalet fördes i viskande ton, för Odeberg, det hade jag lärt mig, tyckte inte om högljuddhet. Men just som jag trodde att allt, som man säger, skulle ”gå vägen” kom från Odeberg en fråga, där jag blev ställd. En situation där jag insåg att kommentarerna – dem jag nogsamst hade försummat – kunde ha

hjälpt mig. "Vad menas", viskade Odeberg, "med uttrycket att vara 'den störste och den minste i himmelriket'"? Där var jag fast. Ingen idé att svamla. Så efter lång tvekan och i viskande ton var följande mitt svar: "Det är för djupt för mig." Döm om min häpnad, när jag i stället för förväntat "underkänt" får höra "Det är bra." Det blev en tvåa med spets. Och inte bara det. Om jag läste in ytterligare ett par böcker, som Odeberg antecknade, skulle jag få högsta betyget i Nya Testamentets exegetik.

Den som i detalj vill läsa om min förbindelse med Odeberg, inklusive den dramatiska examinationen, rekommenderas min bok *Jag minns mitt Jerusalem – en svensk orientalist bland judar och araber* (Carlsson Bokförlag 2014), sid. 138–140.

Med tentamen i praktisk teologi var min teologie kandidatexamen i hamn

Det var ett nöje att få dåvarande docenten Carl-Gustaf Andrén som avslutande tentator. Ämnet var praktisk teologi med kyrkorätt. Andrén var en utomordentligt sympatisk person, därtill en administrativ begåvning. Han skulle sedermera bli professor i ämnet, vidare Lunds universitets *rector magnificus* och slutligen universitetskansler. Tentamen gick fint, och inte kunde jag då ana att han och jag skulle komma att samarbeta nära i flera kommande sammanhang: främst Lunds universitets arabvärldskurser för det svenska näringslivet och Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, där han var styrelseordförande och jag föreståndare.

Innan jag avslutar kapitlet om min teologie kandidatexamen har jag en anmärkning att göra. Otåligheten att på allvar gripa mig an semitiska språk gjorde – det är med

skamkänslor jag erkänner detta – att jag inte tillfullo värdesatte min nyvunna teologiska titel. Men i takt med att min dialog med judendomen, islam och de orientaliska kyrkorna växte – och när jag erfor till vilken nytta religionsvetenskap kan vara i internationella sammanhang – tilltog min uppskattning av de lärdomar jag fått inom teologisk fakultet.

Slå in på en ny bana – vågspel eller ren dumdristighet

Även om mina föräldrar, folkskolläraren Eric H. Knutsson och småskollärarinnan Svea Knutsson, ännu inte förstod vad som var i görningen – de tog väl för givet att jag skulle ta kontakt med Skarabispen Sven Danell för diskussion om kommande prästvigning – kände jag mig själv befriad.

En 2:a i semitiska språk innefattade såväl hebreiska som arabiska. Hebreiskan var ju ingen nyhet för mig. Redan 1955 hade jag gått en nybörjarkurs för Sven Dederling, professorn i semitiska språk, jag hade sedermera tenterat bibeltexter för Gillis Gerleman, professorn i Gamla Testamentets exegetik, och jag hade, till yttermera visso, specialstuderat hebreiska i Israel.

Den krävande delen var arabiska i sin klassiska form. Och texterna jag hade att läsa var renodlad arabisk litteratur, inte minst beduinberättelser hämtade ur samlingen *Kitāb al-aghānī*, "Sångernas bok". Arabiska är ett svårerövat språk och det är lätt att ge upp. Men jag hade en fördel: jag var ensam elev (min studiekamrat, han hette Sven Roland Lindeberg, hade efter tentamen i arabiska gett sig i väg till Egypten för att där praktisera talad arabiska). Professorn och jag träffades två gånger per vecka, varvid jag, bit för bit, betade av mitt textpensum. *Summa*

summarum: när vårterminen 1959 var klar, skrev Dederling in en 2:a i tentamensboken.

Men det innebar inte, det fick jag snart erfara, att jag hade redskapen för att samtala med en levande arab. En sådan träffade jag på i Göteborg. Försöken att knyta kontakt med denne stötte på omedelbart motstånd. För trots min mödosamt förvärvade 2:a i semitiska språk, förstod jag med ens att jag saknade kunskap om arabiska i ett socialt sammanhang. Jag saknade helt enkelt de nödvändiga orden. Sensmoral: vägen till muntlig och kommunikativ arabiska skulle bli lång.

Klubbslaget

Jag kommer till mitt *mene tekel*, det som jag länge skulle bära med mig och som länge, länge skulle vara ett olycksbådande tecken. Redan under hösten 1958 hade jag observerat att jag fått något fel på mitt högra öga. Så fort jag öppnade ögat, syntes ett ljusfenomen, det kunde liknas vid ett mindre eldskott. Alarmerad gick jag till en ögonläkare i Lund, en privatpraktiserande doktor. Hon kunde inte finna något fel på ögat; det kunde inte heller en manlig läkarkollega i Lidköping, min gamla skolstad. Men båda doktorerna gjorde ett oförlåtligt fel, det förstod jag först senare, genom att inte vidga pupillen, förutsättningen för att kunna se in i hela ögonbotten.

Inte förrän på nyåret 1960 uppdagades vad som var fel. Vid förnyad undersökning hos den privatpraktiserande ögondoktorn i Lund – och nu hade hon genom droppar vidgat pupillen – framkom att det var fråga om något så ödesdigert som näthinneavlossning. (Och med denna skada obehandlad hade jag genom medicinsk uraktlåtenhet gått i mer än ett år!) Nu fanns ingen tid att förlora. Jag

remitterades omedelbart till ögonkliniken vid Lunds universitet. Där togs jag om hand av docenten i oftalmiatrik Torsten Krakau.

Torsten Krakau skulle bli mitt livs räddare.

Operation och rehabilitering. Birgitta tar kommandot

Det blev alltså docenten Krakau som genomförde operationen. Hur denna i detalj gick till vet jag inte, bara att det var ett kirurgiskt ingrepp i ögat för att få näthinnan på plats igen. Krakau andades emellertid tillförsikt och för mig fanns ingenting annat att göra än att vara följsam, så mycket jag kunde. På operationen följde en lång och prövande tid: tre veckor i totalt mörker och liggande på rygg för att inte oavsiktliga kroppsrörelser skulle äventyra läkningsprocessen. Vid endast ett tillfälle togs bindeln för mina ögon bort och Krakau kunde inspektera operationsresultatet. Han verkade nöjd med det han såg.

Och någonstans där började väl mitt tungsinne ge vika för en förhoppning om ett normalt liv efter sjukhusvistelsen. Men, frågade jag mig, hur skulle min rehabilitering gå till, när jag en gång skrevs ut från ögonavdelningen. Jag hade ett studentrum på den så kallade Hävdaryggen nere på Lunds Järnåkraområde, men vem skulle kunna hjälpa mig där?

Det var då Birgitta grep in i händelseförloppet. Vi, hon och jag, hade alltsedan det där hälsningssillet 4 oktober 1958 fortsatt att träffas. Och om jag ser Torsten Krakau som min medicinske räddare, blev Birgitta min sociala räddarinna. Hon brukade besöka mig varje dag på ögonkliniken och höll mig informerad om världsläget och om sina studier. Hon föreslog en drastisk lösning: "Vi förlo-

var oss!” Med den relationen – det var väl så hon resonerade – skulle det bli enklare för hennes föräldrar att ta emot oss efter utskrivningen från sjukhuset.

För att göra en lång historia kort, det var så det kom att gå till. En taxibil tog oss från Lund till Knislinge, där föräldrarna, Folke och Ebba Bergqvist drev Hotell Ådalen. Jag möttes av föräldrarnas gästfrihet, jag fick ett eget rum och där, i municipalsamhället Knislinge, påbörjades min gradvisa återgång till en vardag.

Och hur gick det sedan? Vågade jag lita på att näthinneavlossningen inte skulle återkomma? Ett kort svar är att den psykologiska processen tog tid. Ja, än mer.

För att vara skrupulöst ärlig har hotet om återfall – i sin yttersta konsekvens blindhet – hängt över mig som ett damoklessvärd under hela mitt liv. Vid två tillfällen har jag fått extra laserbehandling utförd av ögonläkaren, min gode vän, Kennerth Wilke. Alldeles för tidigt rycktes han bort. Det var arabvärldserfarenhet som förenade oss.

Från missanpassad gymnasist i Kristianstad till studiebegåvning i Lund

I en passus i den judiska litteraturen ställs följande fråga: *Ma hayeta tehillato shäl Rabbi 'Aqiva?* "Vad var Rabbi 'Aqivas början?" Vi skulle analogt kunna ställa frågan: *Ma hayeta tehillatah shäl Birgitta?* "Vad var Birgittas början?"

Svaret är Kristianstad, dess läroverk och gymnasium. En sida positiv, en sida negativ.

Den positiva sidan säger att det var i Kristianstad som Birgittas sångbegåvning upptäcktes. Hon framträdde som solist (ibland tillsammans med sin musiklärare) vid snart sagt varje högtidlighet. Antingen på läroverket självt eller i den mäktiga Heliga Trefaldighets Kyrka.

Den negativa sidan säger att det var i samma Kristianstad som Birgitta utsattes för förnedrande behandling av läroverkets latinlektor. Endast de som var med på den tiden – en krympande skara – har en aning om latinlektorernas makt. (En god illustration har man i filmen *Hets* i regi av Alf Sjöberg efter manus av Ingmar Bergman. Den förtryckande latinlektorn, filmens Caligula, får här en kusligt trovärdig gestaltning av Stig Järrel.) Ja, Birgitta ansåg sig med rätta mobbad av latinlektorn men skulle – jag kommer snart till saken – få tillfälle att ge tillbaka på ett för denne pinsamt sätt.

Ytterligare ett skäl att vantrivas i klassen, det var så Birgitta berättade, var ett koppel ambitiösa tjejer, som lindade latinlektorn kring sitt lillfinger. Och som gråtande kunde vädja till honom att höja betyget, om det gått sämre på en skrivning. Samma unga damer som vitt och brett – och högljutt – talade om alla prestigefyllda utbildningar de skulle skaffa sig i Lund. Alla fina yrken de skulle komma att bekläda i samhället.

Av vad jag förstått började Birgitta sina akademiska studier i Lund hösten 1957. Ämnet var teologi. Vid sidan av ett krävande teologistudium lyckades Birgitta mirakulöst nog att komplettera studentgrekiskan på en enda termin – grekiskan var en förutsättning för ett djupare inträngande i teologins mysterier, främst Nytestamentlig exegetik.

Med teologin avverkad kompletterade hon med historia, statskunskap och nationalekonomi och kunde efter tre år kvittera ut sin filosofie magisterexamen. Snabbt marscherat, får man säga. Och som om detta inte vore nog, kom hon omedelbart in på Lärarhögskolan i Malmö.

En del av lärarutbildningen krävde praktik från en etablerad skola. Och Birgitta bad att få göra sin lärarpraktik på Kristianstad läroverk. Det vill säga exakt på den läroanstalt, som hon i grunden avskydde och där hon ansåg sig ha lidit all världens smälek.

Det fanns väl två uträkningar med detta. Dels skulle hon under praktikperioden kunna bo i sitt föräldrahem Hotell Ådalen i Knislinge. Dels, och framför allt, skulle hon kunna visa upp sig, ta revansch på de gamla stofilerna på Kristianstad läroverk, i synnerhet den förtryckande latinlektorn.

Triumfen

Birgitta återgav gärna sitt möte med latinlektorn, den hon hyste sitt skarpaste agg till. Det skedde i trappan upp till kollegierummet. (Det var nog "kollegierummet" man sa' på femtiotalet, inte "lärarrummet".)

Lektorn, häpen : "Vad gör du här?" Och tillade: "Är du på väg till kollegierummet? Där får du inte vara."

Birgitta. "Jo, då. Det får jag visst. Jag ska göra min lärarpraktik här."

Lektorn med stigande blodtryck. "Men inte kan väl du vara färdig läroverkslärare redan, filofsofie magister, och du före alla de andra Kristianstadsstudenterna?"

Birgitta. "Så är det i alla fall." I samma ögonblick kom hon på hur hon skulle fortsätta för att få latinlektorn ur balans.

"Det enda jag ångrar är att jag inte läste grekiska i gymnasiet."

Lektorn, upphetsat. "Vad nu då? För att läsa grekiska måste man vara både begåvad och flitig." (Underförstått: Birgitta vore raka motsatsen till en sådan elev.)

Birgitta, lugnt. "Det må så vara. Men icke desto mindre har jag kompletterat studentgrekiskan vid sidan av de andra studierna."

Detta blev för mycket för latinlektorn. Tillplattad och röd om både kinder och öron vände han på klacken och marscherade upp till kollegierummet.

Mötet med latinlektorn, tillfället att ge igen för lidna oförrätter, måste ha varit en av Birgittas triumfer i livet.

Birgittas livsinsats: skolan

Birgitta valde att bli läroverkslärare; tjänstetiteln var adjunkt. Och skolan skulle komma att bli Birgittas liv. Hon kunde aldrig släppa den. Efter pensioneringen från lärartjänsten – som lärare i S(amhålls)O(rienterande) ämnen var hon ordinarie på Fäladsgården i Lund – tjänstgjorde hon som vikarie i femton år. Och *Nota Bene*, detta i de mest skilda ämnen såsom franska, matematik, hembygds-kunskap, syslöjd, ja, jag vet inte allt.

Kanske ska man i beslutet att bli lärare i realskolan, sedermera grundskolan, söka symbolik (hon hade annars en förkärlek för folkhögskolan). Ja, rentav *trots*. För Birgitta hade beslutat sig för att *inte* bli den typ av lärare som hon hade haft i Kristianstad. Tvärtom skulle hon behandla varje enskild elev med respekt. Kanske har vi i denna grundinställning förklaringen till att Birgitta blev en så uppskattad lärare, ja, med tiden stjärnpedagog.

Jag hörde aldrig talas om att Birgitta hade disciplinsvårigheter. En viktig förklaring till detta torde vara att eleverna var imponerade av hennes kunskaper. För när de talade om antikens Grekland, kunde Birgitta skriva de grekiska orden i originalskrift. Och när judendomen kom på tal, kunde hon likaledes skriva de hebreiska orden på svarta tavlan. Sådant väcker unga människors beundran.

När jag kort tid efter Birgittas död samtalade med Kyrkoherde Madeleine Körner, anmärkte hon att Birgitta måste ha gillat att arbeta på Fäladsgården. Den skolan, menade hon, vore nämligen så internationell. Helt rätt. Där samlades elever – jag hörde Birgitta själv säga det – med mer än nittio nationaliteter. Däribland en stor mängd araber.

Det hör nu till saken att Birgitta genom våra gemensamma resor till Mellanöstern och Nordafrika (och inte minst som husmor vid Svenska Teologiska Institutet i Jerusalem på sjuttioalet) hade tagit till sig betydande delar av det vi skulle kunna kalla för vardagsarabiska. Detta faktum kände hennes arabisktalande elever till, och så här kunde snacket gå: "Akta dig för Knudan, för hon förstår vad vi säger." Eller om Birgitta hade besvär med en bångstyrig arabisk yngling och hotade med att ta kontakt med pappan: "Nej, nej, snälla Birgitta, gör inte det för då får jag stryk."

Att skolan satt djupa spår hos Birgitta framgår av att hon ända fram till slutet hade återkommande, högst realistiska, drömmar om att vara tillbaka i klassrummet.

Birgitta: läromedelsförfattare

Birgitta var på ständig jakt efter ny kunskap, nya erfaren-

heter. Hon samlade med åren på sig så många akademiska poäng att det kunde ha räckt till tre filosofie kandidatexamina. Därför blev hon engagerad som skolboksförfattare. Hennes texter kom att översättas till ett flertal språk, däribland – *mirabile dictu* – grönländska! Och en av Sveriges mest prominenta judar – jag vill minnas att det var Bernhard Tarschys – gav henne beröm för det hon hade skrivit om judendomen.

Birgitta: ett forskarämne men otaktisk som hon var ödelade hon sina möjligheter till doktorandstudier

Det säger någonting om Birgittas vetgirighet att hon efter pensioneringen påbörjade akademiska studier i Konstvetenskap. Där avlade hon en magisterexamen.

Hennes magisteruppsats handlade om moskéer i Sverige, hon reste runt i landet och intervjuade. Uppsatsen fick beröm av en arkitekturprofessor i Stockholm men ledde inte till de doktorandstudier Birgitta hade önskat (och hade förutsättningar för). Det avgörande skälet: Birgitta var obekväm, hade sin vana trogen varit ärlig och råkat förarga sin handledare. Detta genom att påpeka att vederbörande i något sammanhang hade gjort sig skyldig till ett sakfel. Sådant gör man inte ostraffat inom akademien.

Ytterligare en sak: arabiskt silver

Vid någon tidpunkt önskade Medelhavsmuseet i Stockholm göra en utställning om arabiskt silversmide. Man hade från museets sida uppmärksammat Birgittas uppsats i ämnet och bad att få trycka av den i utställningsskatalogen. Så skedde.

Birgitta som mamma

Birgitta hade en till synes outtömlig energi. Och den behövdes, för tillsammans med mig gav hon sig in i det uppdrag, som måste ha varit det svåraste av alla, nämligen föräldraskap. Ty utan att egentligen inse vad vi gav oss in i dristade vi oss till att adoptera tvenne flickebarn från Österlandet: Marie från Betlehem och Therese från Sri Lanka. Det råkade nu vara två unga damer med stark självkänsla, egen vilja och en förkärlek för att säga emot och vara motvalls.

Här fick Birgitta – och indirekt jag – något att tampas med.

De mortuis nil nisi bonum, säger det latinska uttrycket, ”Om de döda ingenting annat än gott.” Marie, tragiskt händangången 2019, hade humor, och jag tror inte att hon skulle misstycka att jag återger en historia, drastisk skall sägas, om hur det kunde gå till i det Knutssonska hemmet.

Jag minns nu inte vad saken gällde, men i en till ytterlighet skarp och högljudd diskussion, blev Birgitta till slut så upprörd att hon tog av sig ena skon och slängde den mot dörren, bakom vilken Marie hade barrikaderat sig. Birgittas sko var högklackad och hon slängde den med sådan kraft att klacken genomborrade dörren och fastnade där. Hur var nu detta överhuvud möjligt? Jo, förstod vi sedermera, dörrarna var inga riktiga trädörrar, de var snarare en ram klädd med masonit. Tala om fusk!

Utan att gå djupare i saken – det har jag gjort i annat sammanhang, när Therese och Pontus, hennes utvalde, gifte sig – nöjer jag mig med att säga att även Therese varit i opposition och har haft diverse hyss för sig.

Den traditionella Ålderstrappan hade inte bitit på Birgitta, men i slutet av sjuttioåren började utförlöpan; åkommorna kom slag i slag

Det började med en hjärtinfarkt och fortsatte med gallblåseinflammation med ity följande operation. Den blev svår eftersom så kallad titthålsoperation inte fungerade. För att komma åt själva sjukdomshärden fick kirurgerna sprätta upp ett långt bukavsnitt. Återhämtningen blev både lång och smärtsam.

Fallolyckorna var legio; ett helt år gick åt för att konsultera olika läkare om orsaken. Allvarligast var ändå en neurologisk skada, som ledde till talrubbingar och som återkom med jämna mellanrum. Och för varje attack nya problem, påverkningar på bland annat rörelse och balans.

Birgitta finner tröst i poesin men inte i vilken poesi som helst: Karl-Erik Tysks

Ledamöterna i Skaraborgs Akademi, liksom läsare av Akademiens årsböcker, vet vem Karl-Erik Tysk är. Officiellt är han Akademiens generalsekreterare; han är också årsbokens redaktör. Han är Akademiens ryggrad och man vågar faktiskt gå så långt som att säga att det utan Karl-Eriks insatser knappast hade funnits någon Skaraborgs-akademi alls.

Men han är så mycket mer än så, en lärdomsgigant, en polyhistor av format. Sina mannaår har han givit Svenska kyrkan och det är ingen vild gissning att han kunde ha gått långt i den klerikala hierarkin – blivit biskop och till och med ärkebiskop – om det inte hade varit för hans *sanningslidelse*. Den har lett honom till teologisk kritik av såväl ämbetsbröder som biskopar. Sådana personer är inte

de första att bli befordrade. Men, så kan förstås den enfaldige tänka, att tjäna Herren som församlingsherde är kanske inte heller att förakta.

Alltnog. Karl-Erik Tysks publicistiska verksamhet fördelar sig på skilda discipliner; bibliografin är lång. Märkligast av allt är kanske att han förutom prosa också skriver poesi. På svenska visserligen men på ett antikt, sapfiskt, versmått. Exklusivt så det förslår.

I sin poesi får han utlopp för sitt botaniska kunnande. Han råkar nu vara en av Sveriges främsta kännare av orkidéer. Således har han tillägnat varje svensk vilt växande orkidé en dikt. Han har fortsatt med tickor och "vanliga" blommor.

Just som jag skriver denna artikel får jag i min hand det senaste skaldestycket; det handlar om *Blomsterlupin*. Och det säger en hel del om Karl-Eriks säregna skaparkraft att diktverket i fråga är nummer 343 bland skrifter utgivna av Virgo 54, Kungsgården (inte bara Karl-Eriks eget förlag, han har egenhändigt skrivit samtliga publikationer). Man tar sig för pannan!

I diktverken möter författarens hela universum. Kanske var det just detta som fångade Birgittas uppmärksamhet, för det talade till hennes egen kulturella referensram. Hon fängslades av Karl-Erik Tysks poesi och tycks ha sett den som något av ett *Allkunstwerk*. Jag tror inte att Karl-Erik någonsin har haft en mera hängiven läsare än Birgitta.

Och måttet på denna hängivenhet kan ses i det faktum att Birgitta, när hon på slutet var intagen på vårdhemmet Jonaskgården i Bjärred, tog fram några av Karl-Eriks poesi-häften och läste högt för de intagna. Personalen och de

närvarande häpnade. Något liknande hade de aldrig upplevt.

AVSLUTNING

Birgitta avled den 11 december 2023 och jordfästes en månad senare, den 11 januari 2024. Platsen var Bergakyrkan i Bjärred, officianter kyrkoherde Madeleine Körner och biskop emeritus Jan-Olof Johansson, Växjö (god vän till familjen sedan Jerusalem 1973). Bergakören under ledning av Emma Jonasson sjöng. Uppslutningen kring bårn var överväldigande. Kyrkan var full till sista plats. Runt 120 personer hade på olika sätt – blommor, brev, telefonsamtal – velat hedra Birgittas minne.

Appendix

Jag vill avsluta min berättelse genom att allra sist återge en övernaturlig händelse. Den inträffade i ett sammanhang, då jag skrev ett meddelande till kyrkoherde Madeleine Körner och begravningsentreprenören Tova Kristiansson. Saken gällde beställning av dag för Birgittas jordfästning.

Och för att nu en potentiell läsare ska kunna föreställa sig scenen, måste jag ge honom eller henne följande information. På mitt skrivbord står inte allenast min nyare dator utan även dess föregångare, femton år gammal. Jag arbetar inte med den, men den står där som ett minne från tidigare år. Och av gammal vana låter jag strömmen vara på, men datorn är inte kopplad till internet eller annan digital källa. På skärmen finns ett antal symboler, ikoner och annat som är kvar sedan tidigare. Det är allt.

Plötsligen händer något magiskt, något fullständigt obegripligt. Skärmen rensas från allt onödigt skräp och in

kommer flygande underbart vackra bilder från universum. Den ena bilden efter den andra. Stjärnor och planeter, galaxer och nebulosor, alla seglar de in, till synes komna från ingenstans. Och lägger sig prydligt i en allt större hög. Denna kosmiska föreställning pågick i minst fem minuter för att sedan sluta lika fort som den börjat.

Jag var bokstavligen förstummad, kunde inte på något enda förnuftigt sätt förklara hur den antikverade datorn plötsligen hade fått liv och tagit emot dessa bilder – jag hade aldrig sett dem – och hur detta hade skett i exakt samma ögonblick som jag skrev om Birgitta till Madeleine och Tova.

Jag fick foga mig och inse att det jag åsett var något övernaturligt, något jag aldrig tidigare hade upplevt – eller trodde var möjligt.

Det var som om Birgitta hade sänt ett budskap: "Var inte rädda! Jag har det bra, svävar i rymden i väntan på Skaparens beslut om var han vill bereda min celesta, himmelska, boning."

MADELENE SANDSTRÖM

**ESTER –
VÄRLDENS MEST
OKÄNDA KONSTNÄR**

Världens mest okända konstnär hette Ester Andersson och var född och verksam i Tidaholm där hon levde i stort sett hela sitt liv. Kända svenska konstnärer finns framför allt på våra svenska museer och hos privata samlare. Konstnärernas motiv har hög igenkänningsfaktor och deras namn, så som Carl Larsson och Anders Zorn är en del av det allmänna medvetandet. För att kunna göra anspråk på att vara världens mest okända konstnär måste konstnärens alster finnas över hela världen och vara igenkända av många men den som skapat vara helt anonym. Ester Andersson designade tändsticksetiketter till de askar som producerades vid Vulcan och som distribuerades över hela världen. Under fyrtio år med början 1920 arbetade hon på Vulcans litografiska verkstad. Hon var inte bara litograf utan även chef för verksamheten.

Livsvalet att bli illustratör

Hur kom det sig att en flicka född strax i slutet av 1800-talet i den nyligen industrialiserade orten Tidaholm, äldst av sex syskon, när hon var i tjugoårsåldern for till Helsingborg och utbildade sig inom måleri och tryckeri? Efter vad vi vet om Tidaholm på den tiden så var det mer troligt att en ung kvinna, efter att ha skött om sina syskon under hela uppväxten, hade kombinerat sitt liv med industriarbete och giftermål med egna barn. Vi vet inte om hon föddes i en familj med bättre ekonomiska möjligheter. Inte heller om hon varit anställd på Vulcan och utmärkt sig genom att vara mycket duktig på att teckna och måla. Skickades hon till en utbildning inom ramen för sin anställning på Vulcan? Stod Vulcans produktion inför en teknisk förändring som krävde nya kunskaper om de skulle fortsätta med etiketter på askarna? Jag har inte svaret på någon av dessa frågor. Bristen på information gör det hela än mer spännande. Svaret kan också finnas i att hon från utbildningen gick rakt in i verksamheten vid Vulcans litografiska verkstad och stannade där till sin pension. Hon kan ha varit målmedveten helt av eget sinne.

Anonyma konstnärer men ambitiös produktutformning

Bland alla hundratals olika etiketter som ritades och trycktes vid den litografiska verkstaden under perioden mellan 1920 och 1960 är det omöjligt att peka ut just dem som Ester ritat. Vulcans policy var att alla litografier tillhörde företaget och det var inte fråga om att låta skaparna ha sin signatur på alstren. Detta tydliggör att Ester var världens mest okända konstnär. Många hundra miljoner människor över hela världen har tittat på och haft en

tändsticksask i sin ägo där Ester tecknat den ursprungliga bilden på etiketten.

Samtidigt som det kan tyckas vara småaktigt att de som var verksamma vid Vulcans litografiska verkstad inte ens för familj och vänner fick peka ut vilka etiketter som var deras alster så är det samtidigt mycket ovanligt att en så "enkel" produkt som tändsticksetiketter inte bara fick en designad logga och bild på alla miljontals askar som producerades under åren. Det kan inte ha hört till det vanliga att en fabrik som ingick i en internationell koncern höll sig med en grafisk verkstad med över tjugo medarbetare med ett konstnärligt uppdrag. Uppenbarligen behövde inte varunamnet arbetas in för att stärka marknadsdominansen som ju var i närheten av monopol under de första decennierna av 1900-talet. Tändsticksaskarnas yta kunde därför användas till annat. Dels finns etiketter med produktinformation, till exempel att knoppen inte faller av, vilket senare ändrades till just safety matches, damp proof, stormtändstickor, double dip matches. Etiketten kunde användas för att informera om ett jubileum i någon stad, reklam för någon produkt eller helt enkelt vara en vacker bild med lite text om region eller stad, alltid i lokalt skriftspråk. Motiven på etiketterna var ibland beställda och kanske även betalade för. En bättre reklampelare fanns knappast att få för företag som ville lansera en innovation eller saluföra produkter till allmänheten. Det handlade också om att med bilder sprida information där läskunnigheten inte var så hög. Vulcan valde således en annan väg än flertalet producenter av konsumentvaror gjorde vid denna tid. För andra företag var det viktigt att få konsumenten att snabbt känna igen och välja just deras produkt. Detta gjordes med designade

loggor och genom att produkten allt som oftast hade samma storlek och färg på sin förpackning.

Vulcans val att låta etiketten skifta utseende och lägga ner resurser på att utforma flera hundra olika varianter under åren torde vara unikt för en så billig produkt. Det är svårt att förstå hur olika och vackra bilder på etiketter eller etiketter med ett tydligt motiv av vad som kännetecknade ett land, en befolkning eller natur skulle kunna öka efterfrågan på tändstickor? Behövde man köpa tändstickor så köpte man inte fler askar bara för att det var en fin bild. Så det torde inte kunna hävdas att det fanns en marknadsföringsstrategi bakom beslutet att eftersträva olika bilder. Även om det inte fanns något djupare kulturellt syfte med litografier på etiketterna så måste ju ändå resultatet kunna sägas vara att tändsticksaskarna spred konstnärliga yttringar över hela världen. Till lands och till sjöss, i djungel och öken, på nord och sydpol, från hydda och till slott, i vardag och helg, och i fredstid och i krig överallt användes tändstickor som pryddes med en vacker etikett från Tidaholm där Ester Andersson åtminstone alltid haft ett finger med i spelet.

Tidsandan på bild

Det är frestande enkelt för oss på tvåtusentalet att komma med pekpinningar om symbolik som stöd för kolonialism och förvrängda speglingar av kulturer, traditioner och människor. Etiketterna på tändsticksaskarna som trycktes under 1900-talets första hälft kan med fog hävdas ge en i nuläget mycket underlig bild av världens olika delar och framför allt präglas av en kolonial föreställningsram. Å andra sidan var just stora delar av världen koloniserad då. Den syn på kvinnors status som återspeglas av många

etiketter är också i hög grad förankrad i sin tids dominerande värderingar. Men det vore nog inte helt rimligt att betrakta litograferna på verkstaden i Tidaholm som aktörer som bidrog till kolonialt förtryck och kvinnors underordning.

Det skulle vara mycket spännande att veta hur det gick till när en etikett för en avlägsen och i Sverige okänd region i Sydasiens skulle tas fram och bli en vacker litografi. På askar som skulle exporteras till Hindustan betecknas motivet "the Equestrian": en man till häst iklädd något som liknar indisk huvudbonad. Hur genererades idéerna till sådana bilder? Var det Nordisk Familjebok som stod för inspirationen eller var det Sven Hedins reseberättelser, som då var mycket populära och såldes i massupplagor under de första decennierna av 1900-talet? Hade man träffat missionärer som hade foton och teckningar från främmande land eller kunde de mer beresta i Tidaholm berätta? Troligen var det en kombination av fantasi, litteratur och biofilmer. Hollywoods bilder av hur världen såg ut kombinerat med journalfilmer och bilder från dagspressen kan nog ha bidragit till att stimulera fantasin. Populärkulturen vid tiden var ordentligt inpyrd av kulturella och sociala stereotyper.

Litografiska verkstaden

Att trycka etiketter är inte ett enkelt steg från en teckning på papper. Litografiska tryck med flera färger och texter, ramar och precision på millimetern måste föras över till träblock och plåtar och färg måste anbringas i flera steg. Det är ett avancerat hantverk där de som arbetade med detta under årens lopp utvecklade ett stort yrkeskun-

nande. Ester hade gått utbildning i Råå, Helsingborg under 1919 och 1920. Men det behövdes ett flertal personer för att den litografiska verkstaden skulle fungera. Uppvaktningen vid Esters femtioårsdag visar att åtminstone uppåt trettio personer på olika sätt deltog i arbetet. Det förefaller ha varit så att Ester Andersson uppmuntrade yngre anställda, så kallade lärlingar, att välja en framtid och utbildning inom litografi. Tidaholms position inom litografi och utbildning inom litografi kan vi tacka Ester och andra anställda, som Karl Åke Nyström, för. Även Karl-Åkes alster på etiketter är anonyma och kan inte pekas ut.

Konst?

Det finns säkert de som hävdar att tryckta bilder på tändsticksaskar inte är konst. Det är en definitionsfråga. Är det konsthantverk? Industriell konst? Massproducerad konst? Naiv konst, kitsch? För oss är det självklart att exponeras för färger och former i en oavbruten ström från otaliga källor i vardagen. Men så var det inte under tidigt 1900-tal. Det var till exempel först efter mitten av 1900-talet som biofilm producerades i färg. Att då ha en färgglad ask i byxfickan eller på spiselkransen var en tilltalande färgsättning av tillvaron.

I efterhand ger etiketternas bilder också en historisk exposé över utvecklingen i världen såväl vad gäller teknik som hushållens levnadsvillkor, hur nya länder uppstår med nya namn, och att turism lockar fler och fler. Tändsticksetiketternas motiv blir därför även en historiektion med inslag av samhällskunskap. De är en sorts brukskonst som speglar sin tid utan att förändra den. Men konst kan ju även påverka och inspirera. Hur etiketterna

på tändsticksaskar uppfattades av de hundratals miljoner kunder i världen som under mer än hundra år såg dem dagligen kan vi inte veta. Men ärligt talat, det finns inte många exempel på att ens den höga konsten förändrar den tid som den skapas i.

Vad vi dock vet är att tryckning av etiketter vid Vulcans tändsticksfabrik under decennier givit förutsättning för Tidaholm att bli ett av världens starkaste konstnärliga fästen för litografi. Litografiska Akademin i Tidaholm har sedan 1990-talet varit värd för internationella symposier om litografi och har därmed ytterligare synliggjort konstarten. Litografisk konst är ingen självklar konstform, kanske med anledning av att den innehåller många olika hantverksmoment och maskinell utrustning. Tidaholms Konstlitografiska Museum och Akademin är därför en betydande aktör i det internationella nätverket av utövande konstnärer och utbildning inom litografi och grafisk konst. Något som Tidaholm ska värna om som en unik historiskt kvardröjande kompetens. I Tidaholm hölls 2022 det senaste internationella symposiet och då deltog 200 konstnärer från hela världen, med utställning av konst samt kunskapsutbyte och arbetsgrupper som kunde nyttja den professionella anläggning med maskinpark som finns i Vulcanöns Grafikverkstad. Deltog gjorde också eleverna som utbildar sig vid Grafiska skolan, som är en del av Hellidens Folkhögskola.

Byrålådornas skatter

Likt många Tidaholmare har även jag växt upp med att det funnits en stor låda med gamla tändsticksaskar i en byrå. Askarna har dykt upp i samband med rönjningar på

Som avslutning på denna korta reflektion vill jag skicka med ett foto av en handfull etiketter från 1900-talets första hälft som får exemplifiera de bilder som spreds över världen och designats av konstnärer i en litografisk verkstad i Tidaholm. Bilder som var en tolkning av sin tidsandans verklighet och fantasi.

ÅSA BRANDT

MIN MOR ANNA OLIVIA BLOM

Anna Olivia låter som osaltad vattenvälling sa min mor och blev Blomman.

När detta namnbyte ägde rum vet jag inte. Kanske var det redan år 1920 när hon började på Tekniska skolan i Stockholm. Skolan som sedan blev Konstfack och som 1959 flyttade från Hötorget till Gärdet.

Jag kan inte minnas att jag någonsin hörde någon kalla henne något annat än Blomman.

Min mor föddes 1901 i Moss i Norge. Fadern hade fått arbete på ett glasbruk i Moss och familjen följde med.

Anna Olivia föddes för tidigt. Modern var säker på att hon föddes den 6:e april men födelseattesten säger den 7:e.

Jag drar därav slutsatsen att det var en dramatisk förlösning. Barnet var så litet att det fick plats i en skokartong och få trodde att hon skulle överleva. (Skokartongerna var då större än idag.)

Trots den dåliga starten växte min mor upp till en medellång sportig kvinna som älskade att simma och åka skidor.

Jag har en bild på henne och en väninna när de åker skidor vid riksgränsen, någon gång under trettio-talet, endast iförda baddräkter. Hon kunde fortfarande vid åttiofem års ålder böja sig fram och lägga handflatorna i golvet.

Min mormor Karolina och de två barnen återvänder från Moss till Säffle medan pappan blir kvar i Norge. När min mor är fyra år försvinner pappan och ingen fick någonsin veta vad som hänt honom. Någon kropp återfanns aldrig.

I kyrkboken står att Gustav Blom var svagsint. Hur såg man i slutet av 1800-talet på en udda konstnärsmänniska som aldrig fick uttrycka sin särart. Svagsint tror jag.

Varifrån fick min mor annars sin stora konstnärliga begåvning?

Modern är nu ensam i Säffle och startar ett bageri för att kunna försörja sig själv och de två barnen. När min mor är åtta år dör modern i tuberkulos och hon adopteras då av sin biologiska morbror och moster.

Morbror August var en snäll man dock inte hans hustru.

När min mor berättar att hon skall åka till sin moster i Stockholm och börja studera hotar adoptivmamman med att göra henna arvlös. Hon skulle stanna i Säffle och bli sömmerska.

Det var inget tomt hot visade det sig vid bouppteckningen när morbror August gick bort 1955.

Min mormor Karolina hade sju syskon varav den ena kom att spela en viktig roll i min mors liv.

Anna Sofia startade en modeaffär i Vasa i Finland. När hon blev gammal sålde hon affären och köpte ett hus i Täby utanför Stockholm.

Det var hos denna moster Blomman fick bo och mostern bekostade hennes utbildning på Tekniska skolan i Stockholm.

Anna Olivia i vacker hatt och kappa
Gåva från moster Anna Sofia i Vasa

1925 är Blomman färdig textilkonstnärinna och återvänder några år till Säfte innan hon får anställning på hemslöjden i Karlstad.

1934 anställs hon på hemslöjden i Linköping. Hon umgås där i ett stort gäng med glada människor. En av dem är Erik Vallgren. När hon på våren 1940 berättar för Erik att hon är gravid är den enda hjälp hon får ett löfte om pengar till abort.

Blommans stora idol var journalisten Barbro Alving "Bang" som 1938 hade fött en dotter utan att vara gift.

"Kan hon så kan jag"

När det började synas att hon var gravid var hon tvungen att lämna sitt arbete och hon hamnade i Lyrestad, ett litet samhälle i Skaraborg.

En fru Dahlin som var änka och bodde i ett stort hus tog hand om de kvinnor som hamnat i olycka. Hon hjälpte kvinnorna på olika sätt, bland annat genom att hitta en fosterfamilj till barnen.

Jag föddes den 30 november 1940 på Mariestads BB. Julen 1940 lämnade Blomman mig hos familjen Jansson och åkte själv hem till morbror August som då blivit änkeling.

"Om moster hade levt hade jag aldrig mer fått komma hem." Så stor var skammen för de närstående när en kvinna 1940 födde barn utan att vara gift.

Min fostermor hette Elsa Katarina och hon blev min mamma då och för all framtid.

Blomman kom ofta på besök och de båda kvinnorna, båda födda 1901, tyckte mycket om varandra och hade inga problem med min uppfostran.

När min fostermor Elsa frågade hur jag skulle uppfostras blev svaret:

”Det vet inte jag, det kan du som redan har uppfostrat två barn.”

1943 flyttar Blomman till Örebro där hon anställs på Hemslöjden som textilkonstnärinna. Lönen var 180: – i månaden och hon betalade 30: – i månaden till mina fosterföräldrar.

I varje stad fanns en hemslöjd och det var där man handlade dyrbara presenter. Först på sjuttioalet kom de moderna butikerna som sålde importerade presentartiklar.

Hemslöjden i Örebro låg i det gamla fattighuset med vacker utsikt över Örebro slott. På nedervåningen var butiken, nästa våning innehöll kontorsrum, och högst upp i huset satt väverskorna. Min mor hade sitt arbetsrum på mellanvåningen med utsikt över slottet.

Här ritade hon mönster till bomullstyger, till gardiner och draperier men framför allt till kyrkmattor.

Jag minns hennes oro den dagen en stor kyrkmatta var färdig och skulle klippas ned från vävstolen. Under arbetets gång har man bara möjlighet att se en liten bit åt gången av den stora mattan. Än i dag finns hennes kyrkmatta kvar i koret på Tysslinge kyrka.

För att väva en kyrkmatta måste det finnas ett rutpapper som för vävaren talar om färgkombinationen på varje enskild knut.

Det berättas att Blomman gick ut till bokhandeln för att köpa rutpapper och kom tillbaka inte enbart med rutat papper utan även med en diktsamling av Nils Ferlin.

Någon gång i slutet av fyrtioalet komponerar hon ett bomullstyg i blått och grönt. En färgkombination som på den tiden var absolut förbjuden.

På somrarna tog Blomman med mig ut i världen. Somrarna 1947 och 48 tillbringade vi hos vänner i Klampenborg i Danmark.

Blomman hade under en växtfärgningskurs i Tällberg lärt känna en ung dansk flicka. De höll brevkontakt och under kriget skickade hon konserver och kaffe till familjen i Klampenborg.

Mannen i huset var chefredaktör för den Berlinske Tidende och råkade mycket illa ut under tyskarnas ockupation av Danmark

Som tack för denna hjälp blev vi inbjudna att bo några sommarveckor i deras hem på Dyrehavevej nära Backen.

Varje sommar besökte vi morbror August i hans egna hem i Säfte. Vi mottogs med öppna armar och alltid stod det i köket en skål med nyplockade jordgubbar som jag fick äta så mycket jag ville av.

I början av femtiotalet besöker vi Blommans mostrar Maja och Stina. Båda ogifta och de delar en liten lägenhet i Blomsterfondens hus på Ringvägen i Stockholm.

På kvällen är vi på Skansen och ser Blommans stora idol Karl Gerhard.

Det är över sjuttio år sedan men jag minns fortfarande den eleganta mannen ensam på scenen. Enda rekvisitan var ett bord med spegel. Framför den spegeln och framför publiken bytte Karl Gerard rollfigurer.

Idoldyrkan är ingenting nytt. När min mor var, vad vi i dag kallar tonåring, så var de unga flickornas idol Gösta Ekman den äldre. När flickorna hittade en bild på honom så klippte de ur bilden, lade den på en smörgås och åt upp sin idol.

Min mor var en fördomsfri och modern kvinna. En av hennes bästa vänner var damastvävaren Lars Boström

från Liden. Hon ritade mönster och han vävde. Jag minns den mörka lägenheten i Göteborg som inte rymde så mycket mer än den stora vävstolen.

Under två somrar i slutet av fyrtiotalet semestrade vi tre tillsammans i varsitt hus i Tylösand.

För en utomstående såg vi nog ut som en vanlig familj även om Lars var sju år yngre än min mor. Jag är hans "tröstemor" brukade Blomman säga. Och Lars behövde säkert tröst för det var inte enkelt att i denna tid vara homosexuell.

Först 1944 blir det lagligt att vara homosexuell i Sverige och fram till 1979 sågs homosexualitet som en sjukdom.

Avtalet mellan min fosterfamilj och Blomman var att den dag jag blev stor nog att klara mig mer eller mindre på egen hand så skulle jag flytta till min biologiska mor. Denna förflyttning från Lyrestad till storstaden Örebro ägde rum det år jag fyllde tio.

Vi bodde i en liten tvårummare med kokvrå på Karlsgatan 10. I hallen fanns en gråmålad byrå. I översta byrålådan fanns en liten ask vars innehåll fascinerade mig. I asken fanns små svarta döda löss. Inte alls märkvärdigt eftersom Blomman på somrarna var lärare i växtfärgning. Koschenillsköldlusen har använts i växtfärgning i tusentals år då den bland annat ger den röda färgen till garner. (Färgen från koschenillsköldlusen används ofta i rött godis och även i matvaror då under beteckningen E 120)

Den nya och stora lyxen för mig i Örebro var badrummet med badkar och vattentoalett. På sommaren fanns det varmvatten endast på fredagarna då husets invånare förväntades att bada. För mig spelade det ingen roll då jag alltid tillbringade sommarlovet hos mina fosterföräldrar.

Vid varje lov kunde jag nu göra resan ensam mellan Örebro och Lyrestad. Jag älskade min fosterfamilj och kände mig mer hemma på landet än i staden.

Blommans intresse för matlagning och städning var minimalt. Hon föredrog att läsa böcker. Alice Lyttkens var en författare på modet. Tjocka böcker som inte var inbundna utan man sprätte upp sidorna med en pennkniv.

Åren i Örebro mellan 1943–1953 måste ha varit en bra tid i Blommans liv. Hon hade många roliga goda vänner. Familjen Frykholm var de bästa vännerna. Nils Frykholm var stadsfogde och värmlänning. De delade en viktig gemenskap, "Den värmländska humorn". Blomman spelade bridge med väninnorna och hade dottern nära sig.

Blomman komponerade denna halsduk på 50 talet.

1953 söker hon tjänst som föreståndare för Hemslöjden i Hedemora. Hon får arbetet och vi flyttar till Hedemora. 1962 slutar hon sin anställning i förtid som föreståndare

för hemslöjden. Hon var textilkonstnär och ingen affärs-kvinna och jag tror aldrig hon trivdes med att vara chef.

1971 flyttar hon till Torshälla där jag och min familj bor. Nu blir **jag** medelpunkten i hennes liv.

Hon utvecklade under åren åldersdemens som jag tror delvis berodde på ensamhet och brist på stimulans och på att hörseln försvann.

När hon var ung sa hon alltid: "Du skall inte behöva ta hand om mig när jag blir gammal."

En dag hör jag orden jag inte vill höra. "Nu är du min mamma." Ingen dotter skall behöva bli mamma till sin mamma. I mitt fall var det extra komplicerat eftersom hon aldrig varit min mamma.

I september 1987, 86 år gammal, dör Blomman av en hjärnblödning.

Jag minns min mor Blomman med värme och beundran. Hon klarade av sitt ibland svåra, även smärtsamma liv, med kreativitet, humor och klokhet. Jag skall även erkänna att jag, under de sexton år hon bodde i Torshälla och jag var hennes allt, ibland önskade henne dit pepparn växer.

Våra pojkar var små och hon kunde ha varit oss till stor hjälp som mormödrar kan vara. Men småbarn var inte hennes specialitet för hon hade ju aldrig varit småbarns-mamma.

I dag finns Blommans efterlämnade arbeten på Örebro Läns Museum med diarienummer 2020.108.

Här kan den som är intresserad få kunskap om Tekniska Skolan på tjugotalet, om hemslöjden och om ett intressant kvinnoliv som tog sin början 1901.

Blomman på 85 års dagen
Kolteckningarna är gjorda på Tekniska skolan 1920.

KARL-ERIK TYSK

**JAG SÅG DIG –
OCH FRÅN DENNA DAGEN**

Det råder väl ingen tvekan om att det är en motvillig skaborgare som skrivit den främsta kärlekdikten i den svenska litteraturen och att den fortfarande efter 235 år behåller sin ledande plats.

Ännu har nämligen ingen gjort Johan Henric Kellgren rangen stridig och överträffat 1789 års "Den nya skapelsen eller inbillningens värld", där de nu klassiska orden "Jag såg dig – och från denna dagen jag endast dig i världen ser" flera gånger återkommer.

De ger uttryck för en omvälvande upplevelse jag själv en gång fick vara med om. Den satte sina outplånliga spår i mitt inre. Men det skulle ta tid, innan jag kunde knyta den till dikten ifråga och låta denna forma min erfarenhet.

I min klass i realskolan gick en flicka som hade anknytning till den institution som en gång hade Johan Henric som en av sina första ledamöter. Hennes farfar satt till och med på samma stol som denne i Svenska akademien. Ett sammanträffande som jag då inte visste något om men som låter fantasin beröra sällsamma sammanhang.

Henne blev jag helt överraskande förälskad i, när jag just befann mig i övergången från barn till tonåring. Jag var väl bara elva eller möjligen tolv år. Vi gick i det gamla läroverket alldeles intill domkyrkan i Mariestad under tre år innan vi flyttade över till Mariaskolan.

Även om jag inte kan datera händelsen, kan jag med stor exakthet ange rummet.

Vi tillbringade ibland lunchrasten nere på lekplatsen inte långt från Karlsholme folkpark. Där fanns gungor och karusell och en intagande utsikt ut över fjärden, där Vänern ständigt var närvarande.

Den här dagen var hon klädd i kilt och en klargul jumper av polokaraktär. Den obligatoriska, guldglänsande säkerhetsnålen fanns också där. Jag vet inte om det hade någon betydelse, men jag ser fortfarande denna klädsel framför mig, som om det hade varit i går. Jag kan ännu idag inte se en kilt utan att den magiska känslan återvänder.

De vore banalt att säga att det var som en blixtnär från en klar himmel. Snarare var det en ny dimension som öppnade sig, lika vidsträckt som tvetydig. Men just då väcktes medvetandet om något märkligt hoppingivande. Något så vackert hade jag aldrig sett med mina i vanliga fall vardagliga ögon. Skönheten som likt kärleken i dess mänskliga gestalt är både tilldragande och gåtfullt undanglidande hade uppenbarats för mig.

Plötsligt drabbade mig den kärlek som jag kanske bara hade sett på film. Bland dem fanns den svenskproducerade *Laila* från 1958 tidsmässigt nära. Den utspelar sig i det norska Kautokeino och grep mitt barnasinne.

Det var inledningen till en relativt kortvarig, enkel och snarast barnsligt oskyldig romans. Vi trivdes i varandras

närhet och det stora ögonblicket var när vi efter skoldagen följdes åt den korta vägen ner till järnvägsstationen, hon för att ta bussen mot Kristinehamn, jag för att ta rälsbussen åt Moholmshållet. Jag bar hennes skolväska. Hon bodde i en flygel till ett anrikt slott någon mil norr om staden, som ägdes av en medlem av den frejdade adelsfamiljen Ribbing. Hennes far var godsförvaltare.

Vi samtalade mycket och berättade om våra liv. De andra skolkamraterna märkte det och kallade oss Musse och Mimmi. Jag levde i nuet, som i en sagans värld, och hade just då inga tankar om framtiden.

Vi hade åtminstone tillfälligt ett gemensamt intresse, botaniken. Jag tror hon började samla växter ett år före mig eller så var hennes första herbarium mycket större än mitt. Det sporrade mig, särskilt som hon nära slottet funnit den sägenomspunna bolmörten. Sommaren därpå återvände jag med mitt eget herbarium till brädden fyllt av nya erövringar.

Men vår samvaro tonade sakta bort. Jag minns inte om det var, när hon hade lovat bjuda mig till en fest som aldrig blev av. Vi var från början ohjälpligt olika. Våra bakgrunder skilde sig åt och vi utvecklades under de begynnande tonåren åt olika håll. Hon kom att kalla sig den lilla ateisten. Jag hade en helt annan orientering kring de frågor som rörde Gud.

Men mina känslor för henne försvann inte. Jag frågade aldrig efter hennes. Det var ändå inte helt lätt att sitta i samma klassrum som hon och uppleva den inre spänning som hennes närvaro gav upphov till. På något sätt klarade jag mig. Jag kände, eller inbillade mig känna, att något av farfaderns esprit hade gått i arv till sondottern. Han var

påtagligt franskorienterad, vilket gjorde att jag anade en dragning till just det franska även hos henne.

Få lärare uppmärksammade att hennes farfar var en känd författare, trots att vi, liksom många elever i de svenska skolorna, i någon av de tidigare klasserna läste ett av hans mest kända verk för ungdomar. En gång hände det emellertid, då en av skolans i den svenska litteraturen mest bevandrade lärare frågade henne om hon hade läst alla romaner som hennes farfar skrivit. Hon svarade nekande, men jag är nästan säker på att läraren själv hade gjort det.

Det enda skriftliga jag har kvar från min skolkamrat är en kort filmrecension hon skrev för en klasstidning som jag redigerade under det sista året i realskolan:

Regissör Göran Genteles nya film *Tre önsknigar* hade premiär på Saga för ett par dagar sen. Huvudrollerna spelas av Lars Ekborg och Helena Brodin, som i filmen föreställer ett ungt musikerpar. De träffades på Musikaliska Akademien i Stockholm. Filmen handlar huvudsakligen om de första åren av deras äktenskap. En tid efter giftermålet träffar den unge musikern en diva, som spelas av Eva Dahlbeck. Hans fru och deras son flyttar hem till hennes mamma som spelas av Hjärdis Pettersson. Efter en tid sammanträffar de av en händelse, och som i alla komedier blir slutet lyckligt. Skådespelarprestationerna är i stort sett bra, men filmens innehåll är knappast originellt. Filmen är svartvit."

Det lyckliga slutet kändes nästan som en ironi för den som satte samman tidningen.

Märkligt nog står jag på alla skolkort rakt ovanför henne. Vi tog realexamen samtidigt 1982. På det kortet är

det likadant. Det var inget medvetet val. Det bara blev så. Men kanske ändå inte en tillfällighet.

Efter realexamen försvann hon under flera år ur mitt liv. Bara en gång sommaren efter examen såg jag henne, då tillsammans med sin mamma, på en gata i Mariestad. Den exakta platsen präglade än en gång in sig i minnet. Själva händelsen återkallar jag därför lätt på min inre näthinna. Fokus likaväl som bakgrunden. De gjorde säkert en shoppingrunda och det märktes att de hade roligt tillsammans.

Hon valde att inte fortsätta i gymnasiet utan utbildade sig till flygvärdinna. Fragment av hennes öde kunde jag följa i lokaltidningen. Hennes förlovning och hennes äktenskapscertifikat. Jag sparade notiserna för framtiden. Ganska snart gifte hon sig med en fransk pilot.

Men tanken på henne stannade kvar och jag tvingades på olika sätt bearbeta de känslor som inte ville ge vika. Jag förstod nämligen att mina förhoppningar inte hade någon som helst grund. Jag stod där med ett tydligt exempel på en oåterkalleligt olycklig kärlek.

Utan tvekan kom detta i stort sett ensidiga möte att bestämma väsentliga delar av mitt kommande liv. Det skedde utan att hon någonsin hade en aning om det och jag har själv först långt senare förstått innebörden i vad som hände. De kvinnor som jag senare i livet trott mig älska har, det inbillar jag mig i alla fall, i själva verket varit en sorts kopior av henne. Vad som hjälpte mig var litteraturen och botaniken.

Det är märkligt att den mänskliga kärleken redan i de åren kan bli så totalt dominerande.

Men den italienske diktaren Dante har gett något av en legitimering åt det förhållandet. Han mötte sin Beatrice (*la*

gloriosa donna de la mia mente), när han bara var nio år gammal. Hon följde honom sedan i hans vandring genom helvete, skärseld och paradiset, när hon gett Vergilius uppdraget att vara hans vägledare.

Så småningom, under gymnasietiden, kom jag att lära känna Johan Henric Kellgren och hans dikt. Den gjorde ett outplånligt intryck på mig.

När jag tänkte tillbaka på vad jag varit med om, kunde jag spegla mig i Kellgrens dikt. Den förmedlar en oerhört stark upplevelse, där känslan och skönheten ingår en oupplöslig förening. Hur mycket i den som bara är en litterär skapelse, lämnar jag därhän. Det förefaller ändå lite osäkert om stadsmänniskan Kellgren verkligen upplevde naturen på ett så förvandlat sätt som hans dikt ger vid handen.

Men det är uppenbart att hans dikt så småningom var med om att forma denna min genomgripande upplevelse, så att jag idag har svårt att skilja mellan min egen och Kellgrens förståelse. Jag blev så fångad av den att jag redan i gymnasiet skrev en uppsats om den och den har sedan följt mig genom hela livet. Min kärlek var av det allra oskyldigaste laget, men ändå en sorts uppenbarelse i Kellgrens anda, ett nytt sätt att se verkligheten, kanske dess mest väsentliga del.

En annan diktare, som latinlektionerna och min lärare gjorde levande, var den romerske skalden Catullus (84 f. Kr–54 f. Kr), framför allt genom dikten "Ille mi par esse deo videtur" (Den mig syns jämlig med en Gud i lycka) som i sin tur bygger på en dikt av den grekiska lyrikern Sapfo (c:a 630 f. Kr–570 f. Kr) från ön Lesbos, "Gudars like syns mig den mannen vara".

Jag skrev något år därefter en dikt på dess versmått, som jag sedan i all anspråkslöshet har hållit mig till, det mindre sappfiska, vars avslutning är en adonis vers (— ∪ ∪ — ∪) som passar bra in på min skolkamrats förnamn, Eva Gunilla. Den handlade om min upplevelse av henne, där jag med läsefrukter från C. G. Jungs verk på ett lika tonårsmässigt som adoniskt sätt kallade henne *anima mea*.

Självklart innehåller världslitteraturen oändliga skildringar av kärlekens mysterium alltifrån den stormande och livsförgörande passion som drabbade Goethes Werther till slutraderna i Dantes *Divina Commedia*, där diktarens längtan och vilja till slut följer den kärlek som rör sol och andra stjärnor (*L'amor che move il sole e l'altre stelle*). Min var långt ifrån den första, kanske inte ens en passion vanlig mening. Den var också mycket, mycket långt ifrån den andra men ibland föresvävar det mig att den ändå var en början på den kärlekens väg som till slut leder till den florentinske diktarens mål.

Inte minst Olof Lagercrantz kongeniala förståelse av Dantes diktverk i boken *Från helvetet till paradiset* (1964) har hjälpt mig: "När människan är upptänd av kärleken är hon ett med det gudomliga ljuset."

Visst handlade det om ett sorgearbete, där jag ville komma över min till synes olyckliga kärlek, på ett sätt som låg mig nära till hands. Tack var Sven Stolpes introduktioner kom jag i kontakt med de franska författarna André Gide och François Mauriac, med deras förankring i Fjodor Dostojevskij respektive Blaise Pascal. De passade mitt kynne. Särskilt hos den förre i hans roman *La porte étroite* (Den trånga porten) från 1909 fann jag de tankar som under de första åren präglade mina funderingar. Där uppstår en kärlek mellan kusinerna Jérôme och Alissa. Alissa

försöker övertyga den hon älskar om att förhållandet är omöjligt och att de båda borde välja att avstå och i stället söka ett annat av tron präglat liv.

Ungefär så kände jag väl det i vissa stunder, att jag skulle ägna mig åt något annat, när min kärlek var en omöjlighet.

Det är hos dessa franska författare som jag känner mig så mycket mera hemma än i dagens dagsländeartade litteratur, som åtminstone för mig rör sig på tillvarons ytskikt och gör att jag ofta upplever mig desorienterad i den moderna kulturen.

En annan tröst i sorgen var förstås blommorna. En dikt som möjligen kan konkurrera med Kellgrens är Stagnelius Amanda, där han i den fjärde strofen talar om att hans tränad aldrig målet ska nå utan att han enslig ska gå. Men i den första säger han "I blomman, i solen Amanda jag ser".

Jag vet inte om det även hos honom bara rör sig om en poetisk bild. Man kan inte helt utesluta det, även om han var född i det blomstrande Gärdslösa på Öland. Men hos mig var sambandet mellan blommorna och kärleken alldeles konkret. Det var just i blommorna vi hade haft något gemensamt. Så jag kunde utan poesins hjälp söka tröst på ett ställe där skönhet inte bara speglade sig utan mötte mig som solen strålar och inte bara som en reflekterande månes iskalla blickar.

Skulle jag likna min skolkamrat vid någon blomma, vore det väl vid orkidén Skogsfru (*Epipogium aphyllum*), den vackra, gåtfulla och nyckfulla, som mer än någon annan för mig har något av kärlekens nimbus över sig. Jag letade många, många gånger efter henne, innan jag till

slut kunde böja knä inför henne och låta min ögon drunkna i hennes läppar.

Den botaniska trösten har följt mig genom livet, när svårigheter, både inre och yttre, har hopat sig. Inte minst idag när världen rasar samman runt omkring oss och vi gastkramas av människors lidande.

Det tar mig till den dikt i den svenska litteraturen som jag kanske till och med ibland frestas att sätta högre än Stagnelius i all dess nakna oemotståndlighet, Gunnar Ekelöfs fyrrading i *Sagan om Fatumeh* (1966): *Att lida är svårt/Att lida utan att älska är svårt/Att älska utan att lida är icke möjligt/Att älska är svårt*. Det sätt på vilket kärlek och lidande vävs samman är genialiskt både till formen och innehållet.

Den ger uttryck för något som såväl Kellgren som Stagnelius och Jérôme fick erfara. Jag kan också se hur den hör samman med den tro som burit mig igenom mycken misslyckad kärlek i livet.

Men min skolkamrat skulle plötsligt återkomma på ett helt oväntat sätt. Sedan jag i mitten på sjuttioalet flyttat till Falköping, upptäckte jag en dag hennes namn i telefonkatalogen. Hon hade då av någon anledning flyttat till Skövde. Jag kom naturligtvis aldrig att ta kontakt med henne. Det var inte något som föll mig in. Någon sådan längtan efter henne fanns inte kvar.

Men efter bara något år var hon död. Jag vet inte vad som hade hänt. Några antydningar har jag fått från dem som kände henne. Jag har naturligtvis undrat men aldrig på allvar försökt få reda på omständigheterna.

Hennes mamma levde länge och jag tänkte ofta göra ett besök hos henne men sköt hela tiden på det tills det

var för sent. Kanske tycker jag att den delen av hennes liv får förbli en hemlighet, som kan nära mina tankar.

I somras besökte jag den grav på Solna kyrkogård, där bland annat min skolkamrat vilar tillsammans med sina föräldrar och farföräldrar. På gravstenen finns på framsidan ett porträtt av akademiledamoten och på baksidan av stenen namnen på dem som ligger i graven, bland annat hennes flicknamn. Stenen var täckt med lavar och graven föreföll oskött. I det starka solljuset föll en skugga över monumentet som om den ville påminna om en tillvaro, där minnen håller på att försvinna i ett ohjälpligt mörker.

Jag böjde mig ner och la för någon sekund min hand på hennes namn, i en gest som utifrån kan tyckas närmast patetisk, en sorgsen nostalgi.

Någon dag innan hade jag stått vid Jakobs kyrka i Stockholm och sett på den platta som bär Johan Henric Kellgrens namn. Jag ville gärna hålla samman de två livsödena, som hos mig ingått en sådan, nästan oupplöslig, förening. Han begravdes på Jakobs kyrkogård, men man vet idag inte exakt var hans grav finns. Han vilar nu i det okända.

